T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AFRİKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI

SAHRA ALTI AFRİKA'DA KADIN VE KALKINMA: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI MERKEZLİ BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gamze ATAK ABUKAN

Ankara, 2021

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AFRİKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI

SAHRA ALTI AFRİKA'DA KADIN VE KALKINMA: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI MERKEZLİ BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gamze ATAK ABUKAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Nuri YEŞİLYURT

Ankara, 2021

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AFRİKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI

SAHRA ALTI AFRİKA'DA KADIN VE KALKINMA: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI MERKEZLİ BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Nuri YEŞİLYURT

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

1. **Doç. Dr. Nuri YEŞİLYURT, Ankara Üniversitesi**
2. **Dr. Öğretim Üyesi Özge ÖZKOÇ, Ankara Üniversitesi**
3. **Dr. Öğretim Üyesi Mustafa YETİM, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi**

Tez Savunması Tarihi

23.06.2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Nuri YEŞİLYURT danışmanlığında hazırladığım "Sahra Altı Afrika'da Kadın ve Kalkınma: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Merkezli Bir İnceleme (Ankara, 2021)" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 16.07.2021

Adı Soyadı ve İmza

Gamze ATAK ABUKAN

KISALTMALAR

ABD Amerika Birleşik Devletleri

BM Birleşmiş Milletler

CEDAW Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women
Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi

CIDA Canadian International Development Agency
Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı

CSW United Nations Commission on the Status of Women
Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu

DAW United Nations Division for the Advancement of Women
Birleşmiş Milletler Kadının İlerlemesi Bölümü

ECOSOC United Nations Economic and Social Council
Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi

GAD Gender and Development Approach
Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Yaklaşımı

GDI Gender Development Index
Toplumsal Cinsiyete Dayalı Kalkınma Endeksi

GII Gender Inequality Index
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi

HDI Human Development Index
İnsani Gelişme Endeksi

HDR Human Development Report
İnsani Gelişme Raporu

IDG International Development Goals
Uluslararası Kalkınma Amaçları

IHDI The Inequality-Adjusted Human Development Index
Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi

INSTRAW United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women
Birleşmiş Milletler Kadınların İlerlemesi için Uluslararası Araştırma ve Eğitim Enstitüsü

MDG Millennium Development Goals
Milenyum Kalkınma Amaçları

OSAGI The Office of the Special Adviser on Gender Issues and Advancement of Women
Toplumsal Cinsiyet ve Kadınların İlerlemesi Özel Danışmanlığı

SDG Sustainable Development Goals
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

SIDA Swedish International Development Cooperation Agency
İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı

SSCB Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SWAP UN System-Wide Action Plan on Gender Equality and the Empowerment of Women
Birleşmiş Milletler Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesine İlişkin Sistem-Geneli Eylem Planı

UNCDF United Nations Capital Development Fund
Birleşmiş Milletler Sermaye Geliştirme Fonu

UNDP United Nations Development Programme
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNFPA United Nations Population Fund
Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu

UNIFEM United Nations Development Fund for Women
Birleşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu

WAD Women and Development Approach
Kadın ve Kalkınma Yaklaşımı

WID Women in Development Approach
Kalkınmada Kadın Yaklaşımı

WMG Women's Major Group
Kadınların Ana Grubu

ŞEKİLLER

Şekil 1: Sürdürülebilir Kalkınma / Karikatür……..16

Şekil 2: Kadın ve Kalkınma / Karikatür……..50

Şekil 3: Ücretsiz Bakım ve Ev İşleri / Karikatür…….99

Şekil 4: UNDP - 2019 Yılında Bölgelere Göre Daha Yüksek Profesyonel Seviyelerdeki Kadınların Yüzdesi……117

Şekil 5: Politika ve Uygulama / Karikatür……138

TABLOLAR

Tablo 1: Bölgelere Göre 2020 HDI……33

Tablo 2: Bölgelere Göre 2020 GDI……35

Tablo 3: Bölgelere Göre 2020 GII……..35

Tablo 4: WID Yaklaşımları……59

Tablo 5: UNDP Sahra Altı Afrika Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Merkezli Bütçe Analizi……...115

Tablo 6: UNDP Sahra Altı Afrika Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Merkezli Proje Analizi……...116

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR i
ŞEKİLLER iii
TABLOLAR iii
İÇİNDEKİLER iv
GİRİŞ 1
BÖLÜM I: KALKINMAYA GENEL BAKIŞ 7
1. Kalkınma: Kavramsal Çerçeve 7
2. Kalkınma: Tarihsel ve Teorik Arka Plan 9
3. Küresel Kalkınma Gündemi: Sürdürülebilir Kalkınma 18
4. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 21
4.1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Kalkınma Sistemi 21
4.2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Merkezli Küresel Kalkınma Gündemi: Milenyum Kalkınma Amaçlarından Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına 23
BÖLÜM II: KALKINMA VE KADIN 38
1. Temel Kavramların Tanımlanması 38
1.1. Toplumsal Cinsiyet 38
1.2. Toplumsal Cinsiyette Eşitlik, Eşitsizlik, Ayrımcılık ve Hakkaniyet 40
1.3. Kadınların Güçlendirilmesi 44
1.4. Toplumsal Cinsiyetin Anaakımlaştırılması 46
2. Tarihsel ve Teorik Perspektif 48
2.1. 1970 Öncesi ve Refah Yaklaşımı 48
2.2. 1970'li Yıllar ve Kalkınma Teorisinde Kadınların Yükselişi 51
2.2.1. Kalkınmada Kadın Yaklaşımı 54
2.2.2. Kadın ve Kalkınma Yaklaşımı 59
2.3. 1980'li Yıllar ve Kalkınmada Toplumsal Cinsiyet Düşüncesinin Gelişimi 62
2.4. 1990'lı Yıllardan Günümüze 66
3. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Kapsamında Kadın ve Kalkınma: Değerlendirmeler ve Eleştiriler 68
3.1. Birleşmiş Milletler'in Kadın ve Kalkınma Yaklaşımının Dönüşümü 70
3.2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Kadın 75
3.2.1. Milenyum Kalkınma Amaçlarında Kadın 77
3.2.2. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Kadın 82
3.2.3. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi 85
BÖLÜM III: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI'NA SAHRA ALTI AFRİKA'DA KADIN MERCEĞİNDEN BAKIŞ 89

1. Sahra Altı Afrika'da Kadınların Kalkınma Sorunları Üzerine 89
1.1. Normlar 91
1.2. Toprak Mülkiyeti, Tarım, İklim Değişimi ve Çevre 94
1.3. Ücretsiz Bakım ve Ev İşleri 97
1.4. Şiddet 100
1.5. Eğitim 102
1.6. Sağlık 104
1.7. Ekonomik Katılım 108
1.8. Liderlik ve Yönetim 111
2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Sahra Altı Afrika'da Kadın 114
2.1. Sahra Altı Afrika'da Kadın Merkezli Politika ve Uygulamalara Genel Bakış 114
2.2. Afrika Bölgesel Programı ve Sahra Altı Afrika'da Kadın Merkezli Stratejiler 119
2.3. Sahra Altı Afrika'da Kadın ve Kalkınma Merkezli Proje Analizi 124
2.3.1. Örnek Proje İncelemesi 1: İklim Değişikliği ile Mücadele 125
2.3.2. Örnek Proje İncelemesi 2: Tarım 127
2.3.3. Örnek Proje İncelemesi 3: Sağlık 128
2.3.4. Örnek Proje İncelemesi 4: Ekonomi 130
2.3.5. Örnek Proje İncelemesi 5: Eğitim 131
2.4. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın Sahra Altı Afrika'da Kadın Merkezli Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme 132
SONUÇ 144
EKLER 147
EK-I: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 147
EK-II: SDG 5 Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamak ve Tüm Kadınlar ile Kız Çocuklarını Güçlendirmek 149
EK-III: SDG 5 Dışında Toplumsal Cinsiyet Boyutunu Haiz Amaçlar 151
KAYNAKÇA 155
ÖZET 172
ABSTRACT 173

GİRİŞ

İçeriği ve kapsamı zaman içinde değişen/dönüşen kalkınma kavramı, farklı sosyal bilimler disiplinlerinin kesişim noktasında yer almakta olup II. Dünya Savaşı sonrası dönemden itibaren artan önemi ile orantılı biçimde hem ulusal hem de uluslararası platformlarda ortaya konulan politika ve stratejilerin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Bu kapsamda, küresel düzeyde neredeyse tüm ülke ve bölgelerde çalışmalarını sürdüren Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)[1], Birleşmiş Milletler'in (BM) kalkınma alanında faaliyet gösteren ana uygulayıcı kuruluşu olarak ön plana çıkmaktadır.[2]

Günümüzde siyasal, ekonomik ve toplumsal hayatın pek çok veçhesini kuşatan kalkınma alanında kadın konusu ise artan bir ilgi görmektedir. Uzun yıllar boyunca kalkınma yazınında, politikalarında ve uygulamalarında göz ardı edilen kadınların kalkınma sürecindeki konumları ve rolleri zaman içerisinde değişmiş, dönüşmüş ve gelişmiştir. Kadın konusu da tüm dünyada, kalkınmaya yönelik çeşitli boyutları içeren doğası ile en üst düzeyde taahhütlerin verildiği ve politika önerilerinin geliştirildiği öncelikli konulardan biri halini almıştır.

Kalkınma ve kadın, tarihsel süreç içinde pratik ve teorinin etkileşimine dayalı, çok boyutlu, çok aktörlü, farklı bakış açılarını ihtiva eden kapsamlı bir alana evrilmiştir. UNDP ise tarihsel süreçler ve teorik bakış açılarının etkisi/katkısı ile çalışmalarının rotasını saptarken, özellikle 2000 sonrası dönemde ortaya koyduğu politika ve stratejilerin sonuçları itibariyle de kalkınma ve kadın alanına yön veren uluslararası aktörlerden biri haline gelmiştir. Tez kapsamında küresel düzeyde öncü konumda

[1]United Nations Development Programme

[2]Hâkim literatürün İngilizce olması nedeniyle tez boyunca Birleşmiş Milletler (BM) dışındaki tüm kısaltmalarda orijinal kısaltmalar temel alınmıştır. Yerleşik İngilizce kısaltmaların Türkçeye çevrilmesinin kavram karmaşasına yol açması ve metin içi referans-kaynakça arasında uyumsuzluk sorunu doğurması nedenleriyle bu yönteme başvurulmuştur. Yine, tez kapsamındaki tüm başlıklarda Türkçe ve kısaltmasız formun kullanımı tercih edilmiştir.

bulunan UNDP'nin politika ve uygulamalarında kadın meselesinin ele alınma biçimi incelenmektedir.

Tezin coğrafi odak noktasını ise Sahra Altı Afrika oluşturmaktadır. Bu çerçevede, tez boyunca birçok boyutuyla değerlendirilen kalkınma ve kadın konusunun Sahra Altı Afrika'ya özgü özelliklerinin ve sorun alanlarının izi sürülmekte; UNDP politika ve uygulamaları merkezinde bir değerlendirme yapılmaktadır.

Sahra Altı Afrika'nın coğrafi bir tanım olarak net olduğu düşünülse de farklı kuruluşların bölgeyi farklı sınırlarla tanımladığı gözlenmektedir. BM içerisinde dahi tam anlamı ile bir mutabakat mevcut değildir. Dünya Sağlık Örgütü Afrika içerisinde ayrım yapmazken (WHO, 2012); BM İstatistik Komisyonu tamamen coğrafi bir perspektifle Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler ile Sudan ve Batı Sahra dışında kalan Afrika ülkelerini Sahra Altı Afrika olarak tanımlamaktadır (UNSTATS, 2021). BM Çocuklara Yardım Fonu bu listeye ek olarak Sudan'ı da Sahra Altı Afrika içerisinde kabul etmektedir (UNICEF, 2017). Tezin UNDP merkezli bir çalışma olmasına bağlı olarak kabul edilen UNDP Sahra Altı Afrika tanımı ise Cezayir, Cibuti, Fas, Libya, Mısır, Somali, Sudan ve Tunus dışında Afrika kıtasında bulunan 46 ülkeyi[3] kapsamaktadır (UNDP Africa, 2021a). Bu tercihin nedeninin Arap Birliği ülkelerinin Orta Doğu ve Kuzey Afrika kategorisi içinde görülmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda tezde Sahra Altı Afrika analizinde Arap ülkeleri kapsam dışı kalmıştır. Kapsam bu şekilde daraltılmasına rağmen bölge içerisinde ülkeler arasında derin farklılıklar mevcuttur. Bu da "Afrikalı kadınlar" kategorisinin homojen olarak düşünülmemesini icbar etmektedir. Ancak analiz birimi olarak Sahra Altı Afrika'nın belirlenmesi de genellemeler yapmayı zorunlu kılmaktadır. Fakat mümkün olan durumlarda sıklıkla ülkelerin özgün durumları da analize dâhil edilmektedir.

[3]Angola, Gabon, Nijerya, Benin, Gambiya, Ruanda, Botsvana, Gana, Sao Tome ve Principe, Burkina Faso, Gine, Senegal, Burundi, Gine-Bissau, Seyşeller, Kamerun, Kenya, Sierra Leone, Cape Verde, Lesoto, Güney Afrika, Orta Afrika Cumhuriyeti, Liberya, Güney Sudan, Çad, Madagaskar, Svaziland, Komorlar, Malawi, Tanzanya, DRC, Mali, Togo, Kongo Cumhuriyeti, Moritanya, Uganda, Fildişi Sahili, Morityus, Zambiya, Ekvator Ginesi, Mozambik, Zimbabve, Eritre, Namibya, Etiyopya, Nijer.

Tez kapsamında analiz birimi olarak Sahra Altı Afrika'nın mercek altına alınması bir takım kısıtlılıkları da beraberinde getirmiştir. Sahra Altı Afrika'da kadın ve kalkınma konusunda yapılacak bölgesel bir değerlendirme, kuşkusuz pek çok faktörün göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Afrikalı kadınların kalkınmanın pek çok boyutuyla ilişkilendirilebilecek sorunları çoğu zaman birbiri ile bağlantılı ve hayatın hemen hemen her alanına dair sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorun alanlarının sınırsızlığı buna karşılık tez kapsamının sınırlılığı hususları göz önünde bulundurularak, bölgesel düzeydeki temel yönelimlerden ve ortak paydalardan hareket edilerek seçim yapma ve genellemelere başvurma zorunluluğu doğmuştur.

Sahra Altı Afrika'da kadın ve kalkınma konularını aynı eksende buluşturma gayesiyle yazılan bu tez, meseleyi nitel veri analizi yöntemleri kullanılarak gerçekçi ve bütüncül bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır. Bu noktada, konuya ilişkin kitaplar, makaleler ve raporlar başta olmak üzere çeşitli yazılı kaynaklar incelenmekte; ulaşılan sonuçları desteklemek amacıyla sayısal ve istatistiksel verilerden yararlanılmaktadır. Bu kapsamda, UNDP'nin hâkim paradigmaları, alternatif perspektifler ve eleştiriler ile birlikte değerlendirilmektedir.

Ulusal ve uluslararası alanda elde edilen kazanımlara rağmen Sahra Altı Afrika, kadınların sorunlarını kapsayıcı bir biçimde ele alma ve söz konusu sorunlara kalıcı çözümler sunma noktasından uzak bir bölge görünümündedir. Sahra Altı Afrika'da kadınların hayatın hemen her alanında karşı karşıya kaldıkları muhtelif sorunların siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel hayatın tüm derinliklerine sirayet etmiş olması, Afrikalı kadınlara yönelik basit bir sorun alanları-çözüm önerileri denklemini geçersiz kılmakta ve kapsamlı bir anlayış/kavrayış dönüşümünü gerektirmektedir. Bu ise kadınların kalkınma sürecindeki rolünün ortaya konulması, kalkınma politika ve uygulamalarına yalnızca pasif alıcılar olarak değil aktif aktörler olarak dâhil edilmesi ve bakış açılarının kalkınmanın ana parametrelerinden biri haline getirilmesi ile mümkün

olacaktır. Bu minvalde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi hedefi altında kaydedilen ilerlemelere rağmen, Sahra Altı Afrika'da *kronikleşmiş* ve *kadınlaş(tırıl)mış* pek çok sorun varlığını muhafaza etmektedir.

Tez kapsamında "Kalkınma göstergeleri itibariyle dünyanın pek çok coğrafyasının gerisinde kalan Sahra Altı Afrika'da kadınların kalkınma alanındaki temel sorunları nelerdir?" ve "UNDP tarafından ortaya konulan politika ve stratejiler ile proje ve uygulamalar Afrikalı kadınların kalkınma sorunlarının çözümüne ne düzeyde katkı sunmaktadır?" sorularının izi sürülmektedir.

Bu doğrultuda, öncelikle kalkınma akabinde ise kadın ve kalkınma konularını tarihsel ve teorik açılardan incelenmeye yönelik literatür analizi ile ilk ortaya çıktığı dönemde azgelişmiş ülkelere yönelik bir reçete olarak sunulan kalkınma kavramının zaman içinde ekonominin yanı sıra çevre ve toplumu da ihtiva edecek biçimde daha kapsamlı ve kapsayıcı bir form olan sürdürülebilir kalkınmaya evrildiği; uzun yıllar kalkınma konseptinin dışında bırakılan kadınların da özellikle 1970'li yıllar itibariyle kalkınma teorisinin ayrılmaz bir parçası haline geldiği saptanmıştır. Yine, kadın ve kalkınmaya yönelik teorik yaklaşımlarda da kadınların ekonomik hayata entegrasyonunu önceleyen bakış açısının zaman içinde sosyal olarak inşa edilen toplumsal cinsiyetin kalkınma ile karşılıklı ilişkisini ele alan bir forma dönüşmesine yönelik yazın ele alınmıştır. Yapılan literatür analizi neticesinde Sahra Altı Afrika'da kadınların kalkınma sorunları arasında bölgede gücünü muhafaza eden normlar ve bunlarla ilişkili olarak kadını ikincilleştiren mülkiyet hakları, ücretsiz bakım ve ev işleri ile kadına yönelik şiddetin ön plana çıktığı görülmüştür. Ayrıca eğitim, sağlık, ekonomik hayata katılım ve yönetim alanlarında da kadınların ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldıkları tespit edilmiştir.

Bu minvalde, UNDP tarafından Afrikalı kadınların hayatına dokunmayı hedefleyen ve söylem düzeyinde ortaya konulan politika ve stratejilerin, eylem

düzeyinde proje ve uygulamalara aynı ölçüde yansımadığı bu tezin ana savını oluşturmaktadır. Sahra Altı Afrika'da kadınların toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutları ihtiva eden sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında son derece önemli bir role sahip olduğu; küresel düzeyde öncü konumda bulunan UNDP'nin kalkınma ve kadın odaklı söylem ve eylemleri arasındaki boşluğu ortadan kaldırmasının bu alandaki etkinliği ve verimliliğine katkıda bulunacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu doğrultuda tezin birinci bölümünde, öncelikle geniş bir disiplinler yelpazesinin girift konularından birini teşkil eden kalkınma kavramı ele alınmaktadır. Akabinde kavrama ilişkin tarihsel kırılma dönemleri ile söz konusu dönemlerde kavrama yüklenen anlamlar ortaya konulmakta ve kalkınma alanında ön plana çıkan teoriler genel hatlarıyla incelenmektedir. Günümüz kalkınma literatürünün anahtar sözcüğünü teşkil eden sürdürülebilir kalkınmanın da ele alındığı söz konusu bölüm, UNDP ve BM kalkınma sisteminin incelenmesi ve UNDP merkezli küresel kalkınma gündeminin değerlendirilmesi ile sonlandırılmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde, kalkınma ve kadın konusu çok boyutlu ve kapsamlı biçimde incelenmektedir. Bu çerçevede, öncelikle kılavuz niteliği taşıyan temel kavramlar ele alınmaktadır. Akabinde kadın konusunun kalkınma literatürüne dâhil olma serüveni tarihsel ve teorik açılardan değerlendirilmektedir. Bölümün son kısmında BM kalkınma ve kadın yaklaşımının zaman içerisindeki dönüşümü incelenmekte ve UNDP'nin gündeminde artan biçimde yer alan kadın konusunda ortaya konulan politikalar ve izlenen stratejiler analiz edilmektedir. Küresel kalkınma gündemi bağlamında kadın meselesinin ele alınma biçimine ışık tutmayı hedefleyen bu kısım, UNDP tarafından kaydedilen ivmenin söylem düzeyinde incelenmesi ile sonlandırılmaktadır.

Tezin üçüncü bölümü, birinci ve ikinci bölüm ile kurulan sütunlar üzerine inşa edilmektedir. Öncelikle Afrikalı kadınların kalkınma sorunları literatür analizi yolu ile

incelenmekte, bu bağlamda literatürde, Afrika Birliği, UNDP ve diğer BM kuruluşlarının gündeminde konuya ilişkin ön plana çıkan başlıklar ele alınmaktadır. Ardından UNDP'nin kalkınma ve kadın alanında, sacayaklarını toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesinin teşkil ettiği ana stratejisi olan toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasının Sahra Altı Afrika özelindeki yansımalarının izi sürülmektedir. Bu kapsamda, UNDP'nin Sahra Altı Afrika'da çalışma biçimi ile bölge özelindeki politikaları ele alınmaktadır. Akabinde çeşitli Afrika ülkelerinden proje örnekleri analiz edilerek, UNDP tarafından Sahra Altı Afrika'da hayata geçirilen projelerin kalkınma ve kadın alanındaki etkileri değerlendirilmektedir. Tez, UNDP tarafından ortaya konulan söylemin eyleme dönüşme düzeyinin değerlendirilmesi; politika ve stratejiler doğrultusunda gerçekleştirilen projelerin Afrikalı kadınların kalkınma sorunlarına ne ölçüde katkıda bulunduğunun tartışılması ile sonlandırılmaktadır.

BÖLÜM I: KALKINMAYA GENEL BAKIŞ

Farklı sosyal bilimler disiplinlerinin kesişim kümesinde yer alan kalkınma kavramı, geçmişten günümüze ekonomiden siyaset bilimine, sosyolojiden çevre bilimine kadar uzanan, kapsamı ve içeriği itibariyle sayılan alanları aşan oldukça geniş bir disiplinler yelpazesinin girift konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da son yarım yüzyılın en çok kullanılan kavramlarından biri olarak kalkınmanın (Başkaya, 2000: 15-16) hem çok zengin hem de muğlak bir entelektüel çaba ve çalışma alanına dönüşmesinin altında yatan temel nedeni teşkil etmektedir. Bu minvalde, oldukça dinamik ve yenilenme arayışı içerisinde bulunan kalkınma kavramının tarihsel serüvenine kısa bir yolculuk yapılması ve anlam/kapsamının zaman içinde geçirdiği değişim/dönüşümün incelenmesi, kalkınma konseptine ilişkin genel bir perspektif sunulması açısından önem arz etmektedir.

1. Kalkınma: Kavramsal Çerçeve

Geniş bir literatürün ana teması olan kalkınma kavramına ilişkin göze çarpan ilk husus, tanım sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalkınma konseptine ilişkin yapılan literatür analizi, üzerinde görüş birliği sağlanan bir tanımın mevcut olmadığını göstermektedir.

En yalın haliyle kalkınma bir seviyeden daha üst bir seviyeye olan hareket olarak tanımlanmakta olup, söz konusu hareket niceliksel ya da niteliksel olarak gerçekleşebilmektedir (Reddock, 2000: 28). Türk Dil Kurumu tarafından *kalkınma* "durumunu düzeltmek, aşamalı bir biçimde gelişmek, ilerlemek" olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2021). Türkçede "kalkınma" genel itibariyle "ilerleme, modernleşme, çağdaşlaşmanın" eşanlamlısı olarak kullanılmakta ve

kalkınma yerine de olumlu bir içerikle yüklü olan "gelişme" kavramı yeğlenmektedir (Başkaya, 2000: 23-25).

Kavramın İngilizce karşılığı olan *development* ise "bir şeyin daha ileri, daha güçlü vb. olması için sürekli büyümesi (Oxford Learner's Dictionaries, 2021); "birinin yahut bir şeyin büyüdüğü veya değiştiği ve daha gelişmiş hale geldiği süreç" (Cambridge Dictionary, 2021) olarak tanımlanmaktadır. İngilizce tanımlar kapsamında dikkat çeken husus, büyüme (*growth*) merkezli tanımlamalar olmalarıdır ve söz konusu vurgu, II. Dünya Savaşı sonrası dönemin hâkim bakış açısını yansıtır niteliktedir. Yine, kalkınmanın dar bir tanımla ekonomik kalkınma olarak ele alındığı uluslararası ilişkiler sözlükleri de mevcuttur (Lamb & Robertson-Snape, 2017: 96, 99).

Ancak ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma da birbirinden farklı anlamlara işaret etmektedir. Yaşam standartlarındaki yükseliş anlamına gelen ekonomik kalkınma, kişi başına düşen gelirin artmasından çok daha geniş bir kavramdır. Büyüme, ulusların ekonomik ve sosyal kalkınması için gerekli bir koşuldur ancak tek başına yeterli değildir. Çünkü toplam büyüme/kişi başına düşen gelir, çıktının nüfus içindeki dağılımına/bileşimine/üretildiği fiziksel, sosyal ve ekonomik çevreye dair hiçbir gösterge sunmamaktadır (Thirlwall, 2014: 26). Bu durum özellikle karmaşık sosyo-ekonomik sistemlerde yapının bir parçasında gözlenen kalkınmanın diğer parçalarının kalkınmasını engelleme ihtimalinin mevcudiyeti (Bellu, 2011) düşünüldüğünde önemli bir detay haline gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda sömürgecilerin sağladığı kalkınmanın kadınların durumunu kötüleştirmiş olması (Kishwar, 2014) ve 1970'li yıllara dek özellikle Afrika'da tarım alanında gerçekleşen teknolojik ilerlemenin kadınları marjinalize etmesi (Boserup, 1970) bu durumun Sahra Altı Afrika'da kadın bağlamında önemli örnekleridir.

Bu karmaşık yapıyı göz ardı etmeyen Rabie'ye (2016: 8) göre kalkınma, "az gelişmiş ulusları ekonomik geri kalmışlık ve yavaş sosyokültürel değişim

durumlarından, sürekli ekonomik büyüme ve toplumun tüm üyelerinin yaşam kalitesini artıran sosyokültürel ve politik dönüşüm ile karakterize edilen dinamik bir duruma taşımak için kapsamlı bir toplumsal süreçtir". Kalkınma çalışmalarının temel kaygısı ise küresel yoksulluk ve eşitsizliğin varlığı ve önlenemeyen bir şekilde derinleşmesi olarak kabul edilmektedir (Potter, 2014: 16-17).

Günümüzde BM tarafından benimsenen hali ile sürdürülebilir insani kalkınma formunda geniş bir anlam kazanmış olan kalkınma konseptine ışık tutulması, tarihsel ve teorik bir bakış açısını da gerekli kılmaktadır. Söz konusu bakış açısı, tezin ana eksenlerinden birini oluşturan kalkınma kavramının anlam ve kapsamında tarihsel olarak yaşanan dönüşümlerin ve farklı teorik açılardan ele alınma biçimlerinin ortaya konulması bağlamında önem taşımaktadır.

2. Kalkınma: Tarihsel ve Teorik Arka Plan

Kalkınma başlangıçta az gelişmiş ülkelerin yoksulluktan kurtulmaları, gelişmeleri ve ilerlemeleri amacıyla bir reçete olarak ortaya konulmuştur. Pek çok metin bu anlamıyla küresel bir proje ve akademik bir disiplin olarak kalkınmanın kökenlerini, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) küresel süper güçler olarak ortaya çıkması, dünyanın büyük bir kısmındaki sömürge karşıtı hareketler ve dekolonizasyon ile birlikte 1945 sonrası dönemde konumlandırmaktadır (Craggs, 2014: 5). Truman tarafından 1949 yılında yapılan ve küresel kuzeyin küresel güneydeki ülkelerin kalkınmasına yardım etme sorumluluğunu vurgulayan konuşma, genel olarak başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir (Grugel & Hammett, 2016: 6-7). Bu konuşmadan kısa bir süre sonra UNDP'nin öncülü kabul

edilebilecek Genişletilmiş Teknik Yardım Programı'nın[4] kurulması da bu yaklaşıma güç kazandırmaktadır.

Başkaya'ya (2000: 15) göre Batı tarafından dünyanın geri kalanına sunulan kalkınma kavramı, doğrusal ilerleme, sınırsız büyüme paradigmasının bir versiyonu olarak ortaya çıkmış olup uygarlaştırma, modernleştirme misyonunun yeni koşullarda aldığı biçime işaret etmektedir. Bunun nedeni temelde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve müttefiklerinin bilimsel ve endüstriyel keşiflerin faydalarını yayacak bir politikaya duyulan ihtiyacı kabul etmeleridir. Bu doğrultuda dünyanın üçte ikisi az gelişmiş olarak tanımlanmış, dış yardım ulusal bütçelerin kabul edilen ancak azalan bir parçası haline gelmiş ve kalkınma ajansları çoğalmaya başlamıştır. Gıda ve askeri yardım da dâhil olmak üzere dış yardım, özellikle ABD ve SSCB tarafından, "Üçüncü Dünya"nın eski sömürge ve bağlantısız uluslarını etkilemek için Soğuk Savaş yarışında kullanılan siyasi bir araç haline gelmiştir (Momsen, 2010: 7).

II. Dünya Savaşı sonrası dönemin bir diğer özelliği, Sahra Altı Afrika başta olmak üzere dünyanın pek çok bölgesinde bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkmasıdır. Dekolonizasyon olarak adlandırılan bu süreç, en genel biçimde sömürgecilikten kurtulma olarak tanımlanmakta olup deniz ötesi topraklar ve halklar üzerinde Avrupa hâkimiyetinin sona ermesini ve bu ülkelerin bağımsızlıklarına kavuşmalarını ifade etmektedir (Evans & Newnham, 2007: 570). Başkaya (2000: 26) ise söz konusu süreci sömürgeciliğin tasfiyesinden çok, doğrudan sömürgecilikten yeni sömürgeciliğe geçiş süreci olarak ele almakta olup bağımsızlığına yeni kavuşan ülkelerin uluslararası pazarın etkisine eskisinden daha çok açık hale geldiğini ve eşitsiz ilişkilerin daha da derinleştiğini ifade etmektedir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan Soğuk Savaş süreci ve bağımsızlık hareketleri siyasi, iktisadi ve toplumsal pek çok alanda ciddi etkilerde bulunmuş olup,

[4]Expanded Programme of Technical Assistance

söz konusu etkilerin yansımalarını hem pratik hem teorik düzlemlerde kalkınma alanında da gözlemlemek mümkündür. Özellikle iki süper güç merkezli kalkınma yardımları çerçevesinde teorik tartışmaların pratik uygulamalarının analiz edilebilmesi bunu mümkün kılmıştır. Bu süreçte Kuzey'in eski sömürgeler ile ekonomik bağlarını korumak adına kalkınma pratiği yeni bir model olarak sunulmuş olup az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelere yönelik politika ve uygulamaların zeminini teşkil etmiştir. Bu politika ve uygulamalar çerçevesinde Bretton Woods sisteminin parçası olarak Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu ön plana çıkan uluslararası kuruluşları oluşturmuştur.[5]

1945-1970 arası dönemde kalkınma, büyük oranda ekonomik büyüme ile özdeşleştirilirken, büyüme ile birlikte toplumsal refahın sağlanacağı, bunun yanı sıra demokrasinin egemen olduğu insan haklarına dayalı modern bir toplum yapısına ulaşılacağı öngörülmüştür (Buyruk, 2016: 116). Söz konusu bakış açısına göre kalkınma kapsamında kişi başına üretilen toplam mal ve hizmet miktarı dolayısıyla toplam gelirdeki artış belirleyici niteliktedir. Bu da çalışan kişi sayısı ve üretkenliği ile belirlenmekte olup ulusların yoksulluğunun temel nedeni olarak düşük fiziksel ve beşeri sermaye birikimi ve düşük teknoloji seviyeleri ile ilişkili düşük emek üretkenliği görülmüştür (Thirlwall, 2014: 25).

Kalkınma az gelişmiş ülkelerce de ulaşılması gereken bir ideal addedilerek toplumun tüm yapı, kurum ve mekanizmaları bu doğrultuda organize edilmeye çalışılmıştır (Connelly vd., 2000: 56). Rapley'e (2007: 1-2) göre bağımsızlığına kavuşan Asya ve Afrika ülkeleri için kalkınmalarını hızlandırmak iki nedenle önem taşımıştır. İlki vatandaşlarına daha iyi yaşam olanaklarını sağlama; ikincisi ise bağımsızlıklarını

[5]Dünya Bankası'nın ikili amacı; savaş yüzünden alt üst olan gelişmiş ekonomileri yeniden inşa etmede kolaylık sağlamak ve en az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmaya yönelik daha temel görevlerinde yardımcı olmaktır. Uluslararası Para Fonu'nun amacı ise, ödemeler dengesinde güçlükler yaşayan üye devletlere uluslararası likidite sağlamaktır (Evans & Newnham, 2007: 178, 283).

pekiştirme ve siyasi eşitliklerini sömürgecilik altında kendilerine verilmediğini düşündükleri saygıyı kazandıracak bir ekonomik eşitliğe dönüştürme ihtiyacıdır.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, kalkınma alanında çeşitli disiplinlerin kavram ve bakış açılarından istifade eden pek çok teori de geliştirilmiştir. Dönemin kalkınma teorisyenleri tarafından genel itibariyle üzerinde durulan husus gelişmiş ve gelişmekte olan/az gelişmiş ülkeler arasında sömürge döneminde açılan; uygulanan siyasi, ekonomik, toplumsal politikalar vasıtasıyla da genişleyen ve derinleşen uçurum olmuştur. Bunlarla ilişkili olarak modernleşme ve bağımlılık teorileri 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ön plana çıkan teorik yaklaşımları teşkil etmiştir.

Kalkınma konseptine ilişkin ilk kapsamlı teori II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen, 1950'li ve 1960'lı yılların kalkınma alanındaki hâkim bakış açısını oluşturan Modernleşme Teorisidir. Kalkınmanın lineer bir çizgi izlediğini savunan söz konusu teorinin ana vurgusu az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin Batı kalkınma modelini takip ederek ve Batı toplumları tarafından geçilen aşamaları tamamlayarak kalkınmalarını gerçekleştirebilecekleri üzerindedir. Modernleşme teorisinin önde gelen isimlerinden Rostow'a (1960) göre gelişmiş toplumların geçtikleri ve diğer toplumların da gelişmiş toplumlar arasına girmek için lineer olarak izlemeleri gereken beş aşama mevcuttur. Bunlar; geleneksel ekonomi (*traditional economy*), bilimsel yöntem ve teknolojiler yolu ile yükselişin başlangıcı (*transition to take-off*), sermaye birikimi ve erken sanayileşmenin gerçekleştiği yükseliş (*take-off*), halkın düşük yaşam standardı sürerken birlikte ileri sanayinin geliştiği olgunlaşmaya geçiş (*drive to maturity*) ve son olarak yüksek tüketimdir (*high consumption*) (s. 179). Modernleşmenin lineer perspektifini benimserken genellemecilikten kaçınarak yerel faktörlerin kalkınma sürecine etkisinin analiz edilmesinin önemini de ifade ettiği derlemesinde Gerschenkron (1962) geri kalmışlığın avantajlarından (*advantages of backwardness*) bahsetmektedir. Buna göre gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin kalkınma yolunda yaptıkları yanlışlardan ders

çıkarabilir ve bu hatalardan kaçınabilirlerdi. Ayrıca gelişmiş ülkeler de daha az şanslı erkek kardeşlerine (*less fortunate brethren)*[6] maddi yardım ve yatırımlar yoluyla teknoloji transferi sağlama ve geçiş sürecini hızlandırma rolü ile görevli olacaklardı. Bu teori de gelişmekte olan ülkelerin aradaki farkı kapatamayacaklarına dair olumsuz yaklaşımlara karşı direnç noktası oluşturmuştur.

Böylece modernleşme teorisi aralarındaki büyük farklılıkları göz ardı ederek sanayileşmiş Batılı ülkelerin tarihini, tüm toplumların içinden geçeceği süreç için model olarak sunmuştur. Bunu yaparken de Batılı olmayan toplumların sosyal, kültürel, ekonomik ve politik niteliklerine çok az değer atfetmiş; bu toplumların geleneksel ve geri kalan yönleriyle bağlantılı ve değişime en fazla dirençli kesimleri olarak değerlendirilen kadınlar hakkında da çok az şey söyleyebilmiştir (Reddock, 2000: 27-28).

Ayrıca tüm iyimserliği ile modernleşme teorisi kalkınma sürecine engel olma potansiyeli taşıyan yapısal faktörleri, özellikle küreselleşme sürecinin olumsuz etkilerini göz ardı etme eğiliminde olmuştur. Bu bağlamda modernleşme teorisine en büyük eleştirilerden biri de 1960'ların sonlarında gelişen Bağımlılık Teorisi olarak ortaya çıkmıştır. Bağımlılık teorisyenleri kapitalizminin Marksist eleştirisinden yararlanarak modernizasyon teorisine itiraz etmiştir. Teorinin kurucularından Raul Prebish ile Hans Singer'in 1950'li yıllarda geliştirdikleri Singer-Prebish tezi; az gelişmiş ülkelerin mukayeseli üstünlüklerinin olduğu sektörlere yoğunlaşarak küresel sisteme entegrasyonunun, modernleşme teorisinin savunduğu gibi kalkınmalarına katkı sağlamayacağını ortaya koymaktadır. Singer-Prebish tezine göre az gelişmiş ülkelerin mukayeseli üstünlükleri genellikle ziraat alanında olup ticaret hadleri zaman içerisinde bu ürünler aleyhine bozulmaktadır. Bu da daha fazla ürün ile gelişmiş ülkelerden daha az mal alabilmeleri sonucunu doğurmaktadır. Bağımlılık okulunun diğer bir önemli ismi

[6]İfadenin erilliği kalkınma teorisinin 1960'lı yıllardaki karakteristiğini yansıtmaktadır.

olan Andre Gunder Frank (1966) da gelişmemiş ülkelerin kalkınmanın ilk aşamasında olduğu ve yukarıda zikredilen yolu izleyerek kalkınacakları iddiasına karşı çıkarken, gelişmemiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerin tarihi ile benzerlik göstermediğinin altını çizmektedir. Gelişmiş ülkeleri metropol ve az gelişmiş ülkeleri uydu olarak tanımladığı çalışmasında Gunder Frank'a göre, mevcut az gelişmişliği yaratan ve metropolün gelişmesini ve az gelişmiş toplumların metropolün ekonomik kolonisi haline gelmesini sağlayan kapitalist sistemin kendisidir. Güç dengesizliğinin olduğu bu sistem içerisinde kaynaklar (Singer-Prebish'in de belirttiği gibi) uydulardan metropollere[7] akmaktadır. Uydular ancak metropolden izole kalabildikleri dönemlerde gelişmektedir. Kaynak akışı da metropolün zenginliğinin kaynağı olduğu için Bağımlılık Okulu, Gerschenkron'un (1962) varsaydığı gibi gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin bu sistemi kırmalarına yardımcı olacağı düşüncesini reddetmektedir. Az gelişmişliğe çözüm olarak metropolden ayrılma, Batı teknolojisine karşı eleştirel bir tutum ve Üçüncü Dünya'nın özgüvenine-kendi kendine yeterliliğine bağlılık çağrısında bulunulmaktadır (Connelly vd., 2000: 57). Azgelişmişlik sorunlarına ilk defa azgelişmiş ülkelerin penceresinden bakılması söz konusu teorinin en önemli yanını oluştururken (Başkaya, 2000: 96); bahse konu teori çevrenin anlamlı bir kalkınma düzeyine ulaşmasındaki engeller üzerindeki aşırı vurgu nedeniyle eleştirilmiştir (Hout, 2016: 37).

Özetle, 1950'lerde az gelişmiş ülkelerin sanayileşme sorunu olarak algılanan kalkınma, sanayileşmeye yönelik büyüme politikalarına ve sermaye birikimine odaklanmıştır (Aysan ve Dumludağ, 2014: 9). 1960'lı ve 1970'li yıllarda ise "hızlı kalkınma", hızlı büyüme" teması ile akademik ve politik-toplumsal alanda görünürlüğü artan kalkınma merkezinde çeşitli teoriler geliştirilmiştir.

Alternatif teorilere rağmen II. Dünya Savaşı'nın ardından 1970'li yılların sonuna değin ülkelerin geleneksel ekonomik, politik ve sosyal yapılarının, gelişmiş ülkelerin

[7]Frank'ın sisteminde uydular içerisinde de metropol bölgeler ve onların uyduları mevcuttur.

refah düzeyine erişebilecek modern yapılara dönüştürülmesi ve hızlı ekonomik büyüme, azgelişmiş ülkelerin kalkınma anlayışının temel hedefi olmuştur (Zafir, 2014: 243-244). Bu bağlamda, ekonomik büyüme, kalkınma ile bir ve aynı şey olarak görülmüş; bunu sağlamanın aracı olarak da devlet merkezli sanayileşme ve milli gelirin artırılmasına yönelik politikalar ön planda tutulmuştur. Ancak bu dönemde genellikle orta gelirli azgelişmiş ülkelerin iktisadi göstergelerinde düzelme görülürken, düşük gelirlilerinkinde önemli bir fark gözlenmemiş ve daha önemlisi hızlı iktisadi büyümenin toplumsal çatışma, gelir dağılımı, yoksulluk, sosyal refah gibi sorunları çözeceği yönündeki beklentiler de gerçekleşmemiştir (Zafir, 2014: 244).

Böylece 1980'li yıllara gelindiğinde kalkınma stratejileri ve politikalarının beklenen sonuçları doğurmadığı anlaşılmış[8]; savaş sonrası dönemin yarattığı iyimser hava ortadan kalkmış ve kalkınma olgusuna yönelik bakış açısı sorgulanmaya başlamıştır. Yoğun kaynak kullanımına dayanan ve genellikle nicel veriler üzerinden tartışılan mevcut kalkınma paradigmasının bir taraftan doğal kaynaklar üzerinde taleplerin artmasına, diğer taraftan da az gelişmiş ülkelerde yoksulluk oranının ve çevresel bozulmanın artmasına neden olduğu görülmüştür (Özer, 2017: 121).

Kalkınmanın toplumsal ve iktisadi düzleme yansıyan söz konusu etkilerinin yanı sıra, sanayileşmenin üretim ve tüketimde meydana getirdiği artış, doğal kaynakların hızla tükenmesi ve insanlığın son derece yıkıcı etkileri bulunan ekolojik meselelerle karşı karşıya kalması ile neticelenmiştir. Bu süreçte yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler, sınırlı müdahale ile doğanın sürdürülebileceği düşüncesine yol açmıştır. Ancak teknolojik gelişmelerin de doğayı daha önce hiç olmadığı kadar hızlı tahrip ettiğinin görülmesi ile 1960'lı yıllarda kalkınmanın mevcut formu ile *sürdürülebilirliğine* dair

[8]Başkaya (2000: 36-38) tarafından bu durumun nedenleri bağımsızlığını kazanan ülkelerin Batı tipi bir ulus-devlet oluşturma konusunda başarısız olmaları; kapitalist dünya sisteminin içine girdiği yapısal kriz ve neoliberal yaklaşımların ön plana çıkması ile Keynesci politikaların gözden düşmesi; sermayenin uluslararasılaşması ve çok uluslu şirketlerin dünya ölçeğinde etkinliklerinin artması olarak ortaya konulmaktadır.

soruların sorulması yönünde ilk adımlar atılmıştır (Dixon & Fallon, 1989; Mensah, 2019).

Şekil 1: Sürdürülebilir Kalkınma / Karikatür

Kaynak: World Bank, (2019a), Cartoon Calendar.

Du Pisani'ye (2006: 87) göre, yüzyılın ikinci yarısında görülen hızlı nüfus artışı, tüketimde yaşanan patlama, odun, kömür ve petrol gibi önemli kaynakların tükenmesi tehlikesi ile karşı karşıya kalınması kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması ihtiyacını artırmıştır. Bu bağlamda, şimdiki ve gelecek nesillerin mevcut yaşam standartlarını devam ettiremeyecek olmasına yönelik endişeler, kalkınmanın daha geniş bir perspektifte ele alınması ve bunun küresel olarak benimsenmesi gerektiği şeklinde bir düşünce tarzını teşvik etmiştir.

Özellikle 1970'li yıllarda ekonomistler tarafından anlaşıldığı hali ile büyüme odaklı kalkınmanın doğal-ekolojik ve toplumsal sınırlarına ilişkin teoriler geliştirmeye başlanmıştır (Daly, 1987). Aurelio Peccei önderliğinde bir araya gelen yaklaşık yüz akademisyenden oluşan Roma Kulübü ve bu grubun Meadows vd. tarafından 1972 yılında yayınlanan Büyümenin Sınırları (*The Limits to Growth*) raporu bu bağlamda özellikle etkili olmuştur (Mitscham, 1995; Rostow, 1978: 572-575). Tüm bu süreçler, kalkınma alanında yeni paradigma arayışlarını da beraberinde getirmiş (Başkaya, 2000; Zafir, 2014) ekonomik/sermaye birikimi merkezli bir anlayıştan insan merkezli bir anlayışa doğru bir yöneliş başlamıştır (Zafir, 2014: 244).

Büyümenin Sınırları'nın yayınlandığı tarihte Stockholm'de toplanan BM Çevre Konferansı da büyümenin olumsuz çevresel etkilerine ve gelecek kuşakların haklarına vurgu yaparak bunun değiştirilebilmesi için 26 prensip ortaya koymuş; kalkınma paradigmasındaki değişimin BM çerçevesindeki yansımasını gözler önüne sermiştir. Anılan prensipler ise Meadows vd.'den farklı olarak ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerekliliğini vurgularken, çevresel sorumluluğun altını çizmiştir (UN, 1973). Ayrıca devletlerin kalkınma ve çevresel sorumluluklarının ifası adına entegre ve koordineli çalışmaları önerisi ile 21. yüzyılın temel perspektifi olacak küresel kalkınma yaklaşımının temellerini atmıştır.

Bu çerçevede, ekonomik temelli kalkınmanın entelektüel ve pratik alanı domine ettiği bir iklimde, çevresel yıpranmanın ilerleme için ödenen küçük bir bedel olduğu düşüncesine karşı; bedelin hiç küçük olmadığı ve çevresel yıpranmanın toplumsal ve ekonomik ilerlemeyi engellediği veya tehdit ettiği düşüncesi ile ortaya konulan bir tepki olarak (Dernbach, 1998) 20. yüzyılın son çeyreği itibari ile sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı tarih sahnesine çıkmış ve kalkınma konseptine yön veren ana temayı teşkil etmiştir.

1970'li ve 1980'li yıllarda teorik olarak gelişen bu yaklaşım ile kalkınma; insani kalkınma, yoksulluk, gelir eşitsizliği, özgürlük, kapasite geliştirme, çevrenin korunması ve cinsiyet gibi konseptleri de içine alarak anlam açısından zenginleşmiş ve derinleşmiştir. Ancak daha önemli olan husus kapsamının genişlemesi olmuştur. Daha önce sadece gelişmekte olan ülkeler için bir hedef olan kalkınma, gelişmiş ülkelerin çok boyutlu sorunlarının çözümlerini de içerecek şekilde kapsayıcılık kazanmıştır (Aysan ve Dumludağ, 2014: 9). Bu da kalkınmanın küresel bir mesele olarak ele alınmasını ve BM merkezli çalışmaları gündeme getirmiştir.

1980'li yılların sonlarına dek akademik alanda gelişen sürdürülebilir kalkınma konsepti, bu dönemde BM ve UNDP tarafından kabul görmüştür. Bu da günümüzde

küresel arenada kalkınmanın yerini sürdürülebilir kalkınmanın almasına yol açmış; tek tek ülkelerin kalkınmasından ziyade bütüncül bir bakış açısıyla küresel kalkınmanın öncelenmesi, ülkelerin de bundan eşitlikçi pay alma eğilimlerini güçlendirmiştir. Böylece *küresellik kazanan* kalkınma kavramının, gelişme ortamı da akademiden BM ve ilgili kurumlarına kaymıştır.

3. Küresel Kalkınma Gündemi: Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma, günümüz kalkınma literatürünün anahtar sözcüğünü ve küresel kalkınma gündeminin mihenk taşlarından birini teşkil etmektedir. Kalkınma konseptinin kapsayıcı ve bütüncül bir biçimde ele alındığı sürdürülebilir kalkınma, hayatın pek çok veçhesini kuşatan doğası ile küresel gündemin en üst sıralarında yer almakta; hem ulusal hem de uluslararası platformlarda oluşturulan politika ve stratejilere kaynaklık etmektedir.

Yapısal olarak, "sürdürülebilirlik" ve "kalkınma" kavramlarının birleşmesinden oluşan "sürdürülebilir kalkınma" konsepti, kendisine temel teşkil eden iki kök kavramın tanım ve yorumlarında gözlenen çeşitliliğe paralel olarak farklı anlamlar yüklenmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. "Kalkınma" kavramının serüveni yukarıda detaylandırılmıştır. Sürdürülebilirlik ise, ekonomik ve sosyal hayatın insani kalkınma için mevcut doğal kaynaklar değerlendirilerek nasıl yaşanacağına dair düşünceleri ifade etmekte; sosyal, çevresel ve ekonomik modellerin mevcut ve gelecek insani problemlerin çözümünde entegre şekilde kullanımının öneminin altını çizmektedir. Günümüzde, *küresel toplumun* çevresel sürdürülebilirliği göz önünde bulunduran bir kalkınma perspektifi benimsemesi ve bu yönde dönüştürülmesi de hiç olmadığı kadar önem taşımaktadır. Bu minvalde, yerel ve ulusal ölçekleri aşan kalkınma alanları/sorunları uluslararası ölçekte işbirliği yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Bu kapsamda, BM tarafından atılan adımların sürdürülebilir kalkınma kavramının küresel düzeyde kabul görmesine giden süreçte önemli etkileri olmuştur. BM tarafından 1972 yılında Stockholm'de düzenlenen BM İnsan Çevresi Konferansı'nda insan, çevre ve kalkınma ilişkisi çerçevesinde insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine, kalkınma sorunlarına ve gelecek nesiller açısından çevrenin korunmasının önemine değinilerek sürdürülebilirlik kavramının temelleri atılmıştır (Zafir, 2014: 247). Sürdürülebilir kalkınma kavramının uluslararası toplum tarafından kabul görmesi ise 1987 yılında yayınlanan Brundtland Raporu (*Ortak Geleceğimiz - Our Common Future*) ile gerçekleşmiştir. Söz konusu raporun önemi, sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin bugünkü bakış açımızı büyük ölçüde şekillendirmesinde yatmaktadır. Mebratu (1998: 494) tarafından ifade edildiği üzere, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından ortaya konulan sürdürülebilir kalkınma tanımı "küresel bir bakış açısı" geliştirilmesinde oldukça etkili olmuştur.

Brundtland Raporu'nun tavsiyeleri; 1992 BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın (Rio Konferansı) ana gündem maddelerini oluşturmuştur. Bu konferansın en önemli özelliği ise sürdürülebilir kalkınmanın ilk kez uluslararası topluluğun gündeminin önemli bir parçası olarak görülmesi olmuştur. Rio Konferansı'nda çevre ve kalkınmaya yönelik stratejiler detaylıca incelenmiş; 1990'lı yıllardan başlayarak 2000'li yıllar süresince çevre ve kalkınma sorunlarıyla başa çıkılması ve sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşılması amacıyla belirlenen ilke ve eylemleri ortaya koyan Gündem 21 belirlenmiştir (Aksu, 2011: 11,15). Rio Konferansı'nın değerlendirilmesi ve ileriye dönük kalkınma stratejilerinin belirlenmesi amacıyla sonraki yirmi yıl boyunca her beş yılda bir farklı bir ülkede konferanslar düzenlenmiştir. 2012 yılında, yeşil ekonomi ve kurumsal çerçeve temaları merkezinde toplanan BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20) aşağıda detaylandırılan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının şekillenmesi sürecinin de kritik parçası olmuştur.

Ülkelerin daha yaşanabilir bir dünyaya ulaşmak için verdikleri karar ve taahhütler "İstediğimiz Gelecek" (*The Future We Want*) adlı konferans sonuç belgesinde derlenerek kabul edilmiştir (Özer, 2017: 136). Toplantı sonunda "sürdürülebilir kalkınma" BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon tarafından kurumun beş temel önceliği arasında ilk sırada zikredilmiştir (Ban, 2012).

Tez kapsamında "sürdürülebilir kalkınma" kavramı Brundtland Raporu'nda yer aldığı haliyle tanımlanmaktadır: "Bugünün ihtiyaçlarını gelecek nesillerin de kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğinden ödün vermeden karşılamak" (UN, 1987: 41). Bu tanım, çevreci sürdürülebilirlik yaklaşımını, "gelecek nesiller" konsepti ile aşmakta olup; ekonomi ve çevrenin uzun vadeli dengesini hedeflemekte ve bunun ekonomik ve çevreselin yanında sosyal endişelerin de politika yapımına entegrasyonu ile sağlanabileceğini var saymaktadır (Emas, 2015). Ekonomik büyüme ve çevresel sürdürülebilirliğin eşzamanlı olarak mümkün olduğu inancı dile getirilerek, sürdürülebilir kalkınmanın üç temel bileşeni; çevre, ekonomi ve toplum vurgulanmaktadır. Kavramın içerdiği anlamın başlıca üç boyutu bulunmaktadır. Birincisi mevcut büyümenin sürdürülemezliği; ikincisi bugünün ihtiyaçlarının karşılanması, üçüncüsü de gelecek kuşakların da yaşam kalitesinin ve refahının güvence altına alınmasıdır (Başkaya, 2000: 213).

Sonuçta, sürdürülebilir kalkınma alanında uluslararası düzlemde atılan adımlar ile "küresel bir gündem" ortaya konularak kalkınmaya dair düşünme yöntemlerinin yeniden değerlendirmesine olanak sağlamıştır. Öyle ki sürdürülebilir kalkınma, kalkınma üzerine düşünmenin yeni felsefe ve metodolojisi olarak kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarına atfettiği önem temelinde 2015 yılında BM tarafından ortaya konulan 2030 vizyonunun temelini teşkil edecek boyuta ulaşmıştır.

4. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNDP, 1965 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC)[9] çatısı altında kurulmuştur. Uluslararası teknik ve yatırım işbirliklerini geliştirmeyi ve ülkeleri birbirine bağlayarak bilgi, tecrübe ve kaynaklara erişimi artırmayı hedefleyen UNDP'yi BM'nin küresel kalkınma ağı olarak tanımlamak mümkündür (Lamb & Robertson-Snape, 2017: 302). Talep merkezli çalışan UNDP, gelişmekte olan ülkelere, talep ettikleri takdirde, kalkınma problemlerini çözmeleri için uzman desteği, eğitim ve mali destek sunmaya yoğunlaşmıştır. Ancak 2015 sonrası tanımlanan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG)[10] ile bu kurum; kalkınmaya daha küresel bir perspektif ile yaklaşarak çalıştığı 177 ülkenin tamamında belirlenen kalkınma sorunlarını çözme yönünde gayret sarf etmektedir. Her ne kadar aşağıda detaylandırılacak olan SDG küresel ve kapsayıcı bir perspektife dayansa da kurumun önceliği gelişmekte olan ülkeler olmaya devam ederken; özellikle üzerinde durduğu kalkınma sorunları ise yoksulluğun ortadan kaldırılması, eşitsizlikler ve dışlanmanın azaltılmasıdır. Bu hedefler doğrultusunda ülkelere politika, liderlik yetenekleri, işbirliği kabiliyetleri ve kurumsal donanımları geliştirme ve kalkınma sürecini sürdürebilecek direnç sağlama hususlarında destek olmaktadır (UNDP, 2021a).

4.1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Kalkınma Sistemi

1997 yılında BM'nin kalkınma kurumlarının ülke düzeyinde koordinasyonunu geliştirmek amacıyla tüm BM kalkınma kurumlarının toplandığı BM Kalkınma Grubu[11] kurulmuştur. UNDP'nin küresel seviyede ana koordinasyon mekanizması olarak çalışan

[9]United Nations Economic and Social Council
[10]Sustainable Development Goals
[11]United Nations Development Group

bu birim, BM ülke takımlarının gerekli destek ve rehberliği edinmelerinden ve takiplerinden sorumludur (UNSDG, 2021). Üye kurumların politika ve prosedürlerini belirleyerek birlikte çalışmalarını sağlayan bu oluşumun hem merkezde hem de yerleşik koordinatör sistemi ile ülkelerde başkanlığı görevi UNDP'ye bırakılmıştır. Böylece UNDP'ye BM'nin 162 ülke ve bölgede kalkınma alanındaki tüm aktiviteleri için koordinatörlük görevi verilmiştir. 2018 yılında, 2015 yılında kabul edilen SDG ile uyum adına BM Kalkınma Grubu'nun adı da BM Sürdürülebilir Kalkınma Grubu[12] olarak değiştirilmiştir. 2019 yılında da söz konusu grubun başkanı BM Genel Sekreter Yardımcılığı tarafından icra edilirken; UNDP Başkanı kurumun Başkan Yardımcısı olmuştur.

UNDP kalkınma sisteminin mali alt kurumu, 1966 yılında, kalkınmakta olan ülkelerin sermayelerini hibe ve düşük faizli kredi temini yolu ile genişletme misyonu ile kurulan BM Sermaye Geliştirme Fonu'dur (UNCDF).[13] 1973 yılında kurumun öncelik alanı en az gelişmiş ülkelere evrilmiş, 1990'larda ise yerel yönetimler ve mikro finans merkezli faaliyet göstermiştir. 2015 sonrası özel vakıf ve kurumlar, kalkınma ortağı olarak UNCDF çalışmalarına dâhil olmuştur (UNCDF, 2021). Günümüzde UNCDF, toplam 46 az gelişmiş ülkenin kalkınması için sermaye yaratmaktadır.

Bunlara ek olarak UNDP çatısı altında barış, güvenlik, insan hakları ve insani yardım hususlarında çaba sarf eden BM Gönüllüleri[14] mevcuttur. BM Gönüllüleri, günümüzde 160 ülkeden 9.550 gönüllü ile zikredilen hedefler doğrultusunda çalışmaktadır (UNV, 2021).

[12]United Nations Sustainable Development Group
[13]United Nations Capital Development Fund
[14]UN Volunteers

4.2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Merkezli Küresel Kalkınma Gündemi: Milenyum Kalkınma Amaçlarından Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına

1987 Brundtland Raporu sonrası UNDP kalkınma paradigmasının temelini "sürdürülebilir kalkınma" oluşturmaktadır. 1970'li yıllarda akademik arenada güçlenen sürdürülebilirlik nosyonunu içselleştiren kurum, küresel kalkınma sürecini bu perspektif ile şekillendirmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Milenyum Kalkınma Amaçları (MDG)[15] ve SDG hazırlanmıştır. 2000 yılında, "erkeklerimizi, kadınlarımızı ve çocuklarımızı aşırı yoksulluğun alçaltıcı ve insanlıktan çıkarıcı şartlarından kurtarmak için hiçbir çabanın esirgenmemesi" mottosu ile hazırlanan MDG'nin temel hedefleri, SDG için de zemin oluşturması ve 2000 sonrası kalkınma konseptinin küresel olarak neye tekabül ettiğinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu alanlarda on beş yılda kat edilen mesafeyi şu şekilde özetlemek mümkündür (UN, 2015a):

i) **Aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması:** MDG'nin temel hedefidir. Gelişmekte olan ülkelerde günlük 1,25 ABD Dolarından daha az gelire sahip olanların oranı yaklaşık %50'den %14'e düşmüş, bunların büyük çoğunluğu orta sınıfa atlayarak günlük 4 ABD Dolarından fazla kazanmaya başlamıştır. Küresel olarak da bu sayı 1,5 milyarın üzerinde iken, 836 milyona düşmüştür. Yetersiz beslenme oranı de %20 düzeyinden %12'ye düşmüştür (s. 4).

ii) **Herkes için evrensel ilköğretimin sağlanması:** Gelişmekte olan ülkelerde ilkokul kayıt oranı %83'ten %91 seviyesine çıkmıştır. Bu alanda en büyük atılımı %20 artış ile Sahra Altı Afrika gerçekleştirmiştir. Okuryazarlık oranı da aynı seviyelerde artarken, kadın-erkek oranları arasındaki fark azalmıştır (s. 4).

[15]Millennium Development Goals

iii) **Cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi:** Eğitimin her kademesinde kadınların oranı artmıştır. En büyük sıçrama ilkokul düzeyinde gözlenmiş, gelişmekte olan ülkelerde bu alanda neredeyse eşitlik seviyesine yaklaşılmıştır. İstihdam içerisindeki kadın payı %40 düzeyinin üzerine çıkarken, güvensiz işlerde çalışan kadınların oranı erkeklere göre daha fazla düşmüştür. Parlamentolarda kadın temsil oranı da neredeyse ikiye katlanarak %20 seviyesine ulaşmıştır. Sahra Altı Afrika'daki değişim de dünya ortalaması ile aynı seyretmiştir (s. 5, 31).

iv) **Çocuk ölümlerinin azaltılması:** Beş yaş altı çocuk ölümü 10 milyon seviyesinden altı milyona düşmüştür. Sahra Altı Afrika'da 2005-2013 yılları arası düşüş hızı, 1990-1995 arasındaki düşüşten beş kat hızlı olmuştur. Kızamık vaka sayısı üçte iki oranında azalırken, kızamık aşısı olan çocukların oranı %10 artarak %84'e ulaşmıştır (s. 5).

v) **Anne sağlığının iyileştirilmesi:** Anne ölüm oranı dünyada %40 düzeyinde, Sahra Altı Afrika'da ise neredeyse yarı yarıya azalmıştır. Uzman kontrolünde doğum oranı %60'lardan, %70 düzeyine ulaşmıştır (s. 6).

vi) **HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele:** HIV enfeksiyonu bir milyondan fazla (%40) azalmış, tedavi görenlerin sayısı 800.000'den 13,6 milyona çıkmıştır. Büyük çoğunluğu Sahra Altı Afrika'da olmak üzere altı milyonun üzerinde (%58) sıtmaya dayalı ölüm engellenmiştir. Tüberküloz ölümleri de yaklaşık %40 düzeyinde azalmıştır (s. 6).

vii) **Çevresel sürdürülebilirliği sağlama:** Ozona zarar veren maddeler ile mücadele edilmiş olup yüzyıl ortasında ozon tabakasının tamamen rehabilite olması beklenmektedir. Koruma altındaki alanlar artırılmış, temiz suya erişim neredeyse iki katına çıkmıştır. İki milyar insan için sanitasyon olanakları gelişmiştir (s. 7).

viii) **Kalkınma için küresel işbirliğinin geliştirilmesi:** Resmi Kalkınma Yardımı[16] %60 düzeyinde artmış, birçok ülke gayri safi yurt içi hasılasını yüzde 0,7'sini kalkınma yardımı olarak kullanma hedefini gerçekleştirmiştir. Gelişmekte olan ülkelerden gerçekleştirilen ithalatın yaklaşık %80'i gümrüksüz kabul edilmiştir (s. 7).

Belirtilen ilerlemelere rağmen özellikle eşitsizliklerin azaltılması hususunda istenilen başarı düzeyi elde edilememiştir. Nesiller arası yoksulluk aktarımı sürmüş, doğanın yıpranması devam etmiştir. Bu durumdan da en fazla yoksullar etkilenmiştir. 2014 sonu itibari ile çatışmalardan ötürü altmış milyonun üzerinde insan göç etmek zorunda kalmıştır. Temel hedef olan yoksulluk ve açlık ile mücadele bağlamında ciddi aşama kaydedilmiş olsa da 800 milyonun üzerinde insan açlık ve aşırı yoksulluk ile mücadele etmeye devam etmiş, 160 milyondan fazla çocuk yetersiz beslenme sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. İstihdam yaratılmış olsa da nüfus artış oranının altında kalmış, işsizlik oranları artmıştır. Güvensiz işlerde çalışanların oranları yüzde ellilerden yüzde kırklara düşse de miktar olarak yaklaşık 1,45 milyar düzeyinde sabit kalmıştır (UN, 2015a: 8-9).

Sahra Altı Afrika, her ne kadar aşırı yoksulluk oranında ilerleme kaydetmiş olsa da 2015 yılında nüfusunun %41'i aşırı yoksulluk ile mücadele etmektedir. Ayrıca, % 10'luk düzelmeye rağmen nüfusunun yaklaşık dörtte biri yetersiz beslenmeye devam etmiştir. Söz konusu bölge bu iki hususta da tüm bölgeler arasında en yüksek oranlara sahiptir. İlkokula kayıt oranında, Sahra Altı Afrika, Okyanusya dışında dünyanın geri kalanından daha büyük bir sıçrama ile bu oranı %60'tan %80'e çıkarmıştır. Ancak bu seviye de dünyanın geri kalanının gerisindedir. 2000-2015 arasında üniversite düzeyinde kadın-erkek eşitliğinden kadınlar aleyhine uzaklaşma yaşanan tek bölge de Sahra Altı Afrika olmuştur. Ayrıca okulu terk oranlarının da en yüksek olduğu bölgedir.

[16]Official Development Assistance

İstihdamda dünyanın geri kalanına göre pozitif bir görünüm sergilese de eksik istihdam ve yaygın informel ekonomi sorunları devam etmiştir (UN, 2015a: 14-68).

Kadınların yoksulluk oranı erkeklerden yüksek seyretmeye devam etmiştir. Eğitim alanında okulu terk etme oranları kız ve erkekler arasında fazla olmasa da, kızların okula geri dönme oranları daha düşüktür. Bunlara ek olarak kadınlar iş ve ekonomik kaynaklar ile özel ve kamusal alanda karar verme mekanizmalarına erişim hususlarında ayrımcılıkla karşılaşmaya devam etmiştir. İş bulduklarında ise ortalama olarak erkeklerin dörtte üçü oranında ücrete razı olmak durumunda kalmışlardır. Yoksullar arasındaki kadın oranı da özellikle Latin Amerika ve Karayipler'de artmıştır (UN, 2015a: 14-68). Bu eksikliklerin de etkisi ile 2015 Değerlendirmesinde (UN, 2015a) 2015 sonrası SDG'nin tamamına cinsiyet perspektifinin entegre edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (s. 31).

Özetle, neredeyse tüm MDG'de 2000-2015 arasında önemli ilerleme kaydedilmiş olmakla birlikte yetersiz kalınan hususlar dikkat çekmektedir. Yetersizliklerin en yoğun yaşandığı bölge –birçok alanda oransal olarak en büyük ilerleme sağlanmış olsa da- Sahra Altı Afrika iken eşitsiz gelişmeden en olumsuz etkilenenler de neredeyse tüm bölgelerde kadınlar olmuştur. Yani en çok *arkada bırakılanlar*ın Sahra Altı Afrika'da yaşayan kadınlar olduğunu söylemek mümkündür.

2012 yılında düzenlenen BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda (Rio+20) alınan karar ile MDG tecrübesi ışığında ikinci on beş yıllık kalkınma gündemi hazırlanmaya başlanmıştır (UN, 2012: 63-64). Tüm dünyadan milyonlarca insanın ve binlerce aktörün katıldığı üç yıllık araştırma ve inceleme ile insan hakları temelli yaklaşım, kimseyi arkada bırakmama ve *cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi* prensipleri etrafında hazırlanan 2030 SDG Ajandası 2015 yılında dünya liderlerince onaylanmış ve 2016 başı itibari ile yürürlüğe girmiştir. Üç yıllık diplomatik süreç, teknokratlar öncülüğünde hazırlanan MDG ile aradaki en önemli farklardan birini

oluşturmuştur. Kadınlar ve sekiz farklı çıkar grubunu temsil eden ana gruplar (*major groups*) da hem hazırlanma hem de takip sürecinde etkin rol oynamıştır (Fukuda-Parr, 2016)[17].

Küresel kalkınma gündeminin çerçevesini oluşturan 2030 Ajandası, 17 amaç[18] ve bunların alt kalemleri hükmünde 169 hedeften oluşmaktadır. Bu amaçlar MDG'den birçok açıdan ayrılmaktadır. En önemli farkın kalkınmaya yönelik yaklaşımdan kaynaklandığını söylemek mümkündür. MDG hazırlık sürecinde sürdürülebilirlik nosyonu kalkınma yaklaşımlarına hakim olmaya başlamışsa da[19]; sürdürülebilirliğin işaret ettiği *evrensellik* henüz genel kabul görmemişti. Bu bağlamda MDG'yi, gelişmekte olan ülkelerin kalkınması için yol haritası olarak görmek mümkündür ki; 2015 Değerlendirmesi'nde (UN, 2015a) gelişmiş ülkelerin ayrı tutulması ve bu ülkelerdeki sorunlara eğilinmemesi de bu yaklaşımın altını çizmektedir. Hedef olarak da gelişmekte olan ülkeler açısından büyük bir sorun olarak kabul edilen yoksullukla mücadele belirlenmiştir. SDG ise, tüm ülkeleri kapsayan küresel hedefler ortaya koymakta; yoksullukla mücadeleyi de en önemli hedefler arasında görmekle birlikte çevre, toplum ve ekonomik sürdürülebilirliği içeren çok daha geniş bir perspektife sahip bulunmaktadır.

Politik ve kurumsal değişikliklerin gerekebileceğinin kabulü de MDG'ye göre önemli bir değişim unsurudur. Sürdürülebilir büyüme de MDG'de mevcut değilken SDG'de özel bir bölüm ayrılmıştır (Amaç 8). Ayrıca Fukuda-Parr'a (2016) göre tartışmalı alanlara girilebilmiştir. Yönetim ve insan hakları alanında Afrika ve Arap ülkelerinin önemli bölümünden LGBT hakları merkezli itirazlar gelse de kısmen yumuşak bir dille dâhil edilmiştir. Eşitsizliklere ilişkin Amaç 10'a itirazlar ise daha çok gelişmiş ülkelerden gelmiştir. İlk listeye dâhil olmasa da sonradan bu tartışmalı alan da

[17]Kadın gruplarının hem MDG eleştirileri, hem de SDG'ye katkı ve eleştirileri kadın ve kalkınma konusunun ele alındığı II. Bölümde değerlendirilmektedir.
[18] **Bkz**. Ek-I
[19] **Bkz.** Bölüm I.3

SDG'ye eklenmiştir. Gelişmiş ülkelerin de kalkınma sorunlarının altı bu vesile ile çizilirken; Amaç 16 kapsamında gelişmekte olan ülkelerin küresel yönetim kurumlarındaki etkinliğinin güçlenmesini hedeflenmiştir.

MDG'den diğer bir önemli fark ve SDG'nin en tartışmalı özelliklerinden biri ise birçok hedefin soyut kalmasıdır. SDG'nin "anlamsız (*senseless*), hayalci (*dreamy*), karmaşık (*garbled*)" kelimelerinin kısaltması olarak kabul edilmesi gerektiğini iddia eden Easterly (2015), MDG'nin "net ve ölçülebilir" olmasının bu hedefleri cazip kıldığını; SDG'nin ise çok fazla soyut, karmaşık, tekrarlanan ve yer yer birbiri ile çelişen hedefler içerdiğini iddia etmektedir. Fukuda-Parr (2016) ise her şeyin somut ve ölçülebilir bir şekilde formüle edilmesinin basitleştirici olduğunu ve bunun bir artı değil, eksi olduğunu ifade etmektedir. Fukuda-Parr'a göre hedefler basite indirgendiğinde, kalkınmanın da basite indirgenme riski mevcuttur.

Easterly'nin (2015) eleştirdiği iç içelik aslında SDG'yi hazırlayanların en başta kabul ettikleri ve vurguladıkları bir durumdur: hedefler birbirlerine entegre olup; bölünemezler (UN, 2015b: paragraf. 18, paragraf. 55). Bu formülasyon, hedeflerin bir bütün olarak değerlendirildiği, çoklu fayda elde edilebilecek politikaların tasarlanmasını kolaylaştırabilmektedir (Breuer vd., 2019; Collste vd., 2017).

Özetle 21. yüzyılın ikinci on beş yılının küresel kalkınma gündemini Ajanda 2030 teşkil etmektedir. Bu da yoksulluğun yok edilmesi, dünyanın barış yoluna sokulması ve herkesin sağlıklı bir gezegende refah ve fırsata erişiminin sağlanması amaçlarını ve küresel toplumu yöneten finansal, ekonomik ve politik sistemlerin herkes için insan haklarını garanti edecek şekilde güçlü bir dönüşümü hedefini (UN, 2020a) içermektedir.[20]

[20]2020 itibari ile –pandemi öncesinde de- istenilen aşamanın kat edilemediği gözlenmektedir. Okul terk oranlarının azalması, bulaşıcı hastalıkların bulaş oranının azalması, sağlıklı içme suyuna erişimin artması ve *kadınların liderlik pozisyonlarındaki temsil oranının artmas*ı önemli başarı kalemlerindendir. Ancak "sürdürülebilirlik" nosyonunun en önemli sacayağı olan çevrenin korunması hususunda gerileme yaşanmakta, çevresel yıpranma devam etmektedir. Ayrıca SDG'nin temel hedeflerinden olan yoksulluk ve açlıkla mücadele bağlamında da pandemi sonrası yetmiş milyondan fazla insanın aşırı yoksulluğa

Bu dönüşümün temini hedefi doğrultusunda, UNDP'nin vizyon belgesi mahiyetinde Stratejik Plan (2018-2021) hazırlanmıştır. Söz konusu Stratejik Plan üç temel kalkınma konsepti üzerinde durmaktadır (UNDP, 2017a):

- Yoksulluğun tüm form ve boyutları ile yok edilmesi
- Özellikle SDG üzerinde çoklu etkisi olan yaratıcı çözümler ile yapısal dönüşümlerin hızlandırılması
- Kalkınma kazanımlarının korunması için şok ve krizlere karşı dayanıklılık sağlanması

Bu hedeflere ulaşmak adına da İmza Çözümleri[21] olarak tanımlanan ve UNDP çalışmalarının kalbi kabul edilen altı yaklaşım benimsenmiştir:

- İnsanları yoksulluktan kurtarma
- Huzurlu, adil ve kapsayıcı toplumlar için iyi yönetim
- Krizleri engelleme ve dayanıklılığı artırma
- Kalkınma için doğa temelli çözümler
- Temiz ve ucuz enerji
- Kadınların güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitliği[22]

Zikredilen Stratejik Plan için ek olarak Entegre Sonuçlar ve Kaynaklar Çerçevesi[23] hazırlanmıştır. Bu çalışma da kaynakların hedefler ve amaçlar doğrultusunda dağılımını ve bunun neticesinde elde edilen sonuçları sunarak performans takibini sağlamaktadır. Söz konusu çerçeve, 2030 Ajandasının ve SDG'nin içerilmesi, BM Kalkınma Grubu çatısı altındaki 32 örgütün ortak SDG gösterge setleri tanımlayarak kaynak ve hedef harmonizasyonu sağlaması, konsept ve sonuçların uyumlu hale getirilmesi, ülkeler arası farklılıkları da gözeterek ülke merkezli çalışılması

---

dönmesi beklentisi –ki bu alanda 1998 yılından sonra ilk kez gerileme yaşanmıştır- ve gıda güvenliğinden mahrum insan sayısının artması önemli problem alanlarını teşkil etmektedirler. Yüksek eşitsizliğin tüm bölgelerde sürmesi de sosyal tehlike arz eder durumdadır (UN, 2020a: 2). Kovid 19 pandemisi sürecinde eşitsizliklerin ve yoksulluğun artmasının mevcut toplumsal riskleri daha da artırması beklenmektedir.

[21]Signature Solutions

[22]Kadın ve kalkınmaya kapsamında hususlara ilişkin detaylar için **Bkz.** Bölüm II: Kalkınma ve Kadın

[23]Integrated Results and Resources Framework

ve *cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi ve kadınların güçlendirilmesi* prensipleri doğrultusunda hazırlanmıştır (UNDP, 2017b).

Stratejik Plan ve Entegre Sonuçlar ve Kaynaklar Çerçevesi doğrultusunda senelik olarak hazırlanan Ülke Program Belgeleri[24] SDG'nin ülkeler tarafından sahiplenilmesi, uygulanması ve bütçelendirilmesi süreçlerinin takibi hususunda önemli kolaylık sağlamaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma çevre, insan ve ekonomiyi bir arada değerlendiren bir konsept olarak BM sistemine ve küresel kalkınma gündemine hakim hale gelirken; 1990 yılından günümüze ekonomik kalkınmanın yanında insani gelişme (human development)[25] perspektifi de UNDP'nin temel kalkınma paradigmalarından bir diğerini oluşturmaktadır. Bu yaklaşım; yaşamsal ihtiyaçların karşılanmasını önceleyen Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı ve insanların değer verdikleri hedeflere doğru ilerlemeleri bağlamında özgürlüklerine yoğunlaşan Amartya Sen'in Kapasite/Yapabilirlik[26] yaklaşımı üzerine tesis edilmiştir.

Bu perspektif ile 1991 yılından beri UNDP tarafından yıllık olarak İnsani Gelişme Raporu (HDR)[27] yayınlanmaktadır. Bu rapor, kilit kalkınma meseleleri üzerine küresel tartışmaları ele almakta, ihtiyaç doğrultusunda yeni ölçüm mekanizmaları ve yenilikçi analiz metotları geliştirmekte ve sıklıkla tartışmalı politika önerileri sunmaktadır. Bu küresel raporun çerçevesini çizdiği analiz metodu ile bölgesel, ulusal ve yerel raporlar da yayınlanmaktadır.

HDR'nin parçası olarak, ulusal gelişmenin yalnız başına milli gelirle ölçülmesinin engellenmesi ve daha kapsamlı bir sosyo-ekonomik göstergenin

[24]Country Programme Document
[25]Tezde, kavramın dilimize yerleşmiş hali ile "insani gelişme" ifadesi kullanılmaktadır. Ancak İngilizce orijinal kavram, kendi başına genel olarak "insani kalkınma" olarak çevrilebilecek olan "human development" ifadesidir.
[26]Capability
[27]Human Development Report

yaratılması gayesi ile geliştirilen İnsani Gelişme Endeksi (HDI)[28] de UNDP tarafından yayınlanmaktadır. Bu endeksin temel amacı büyüme-kalkınma tartışması sonrası hakim paradigma haline gelen büyümeden ayrı ve daha geniş bir kalkınma perspektifi ile insan merkezli refah analizi sunmaktır (Lamb & Robertson-Snape, 2017: 302-303). Mahbub ul-Haq ve Amartya Sen tarafından geliştirilen bu endeks; beklenen yaşam süresi, 25 yaş ve üzeri yetişkinler için eğitim süresi ortalaması, okula başlama çağındaki çocuklar için beklenen eğitim süresi ve kişi başı gayri safi milli gelir endekslerinin normalleştirilmiş halinin geometrik ortalaması ile elde edilmektedir. Seçilen kriterler -ya da Senci bakış açısı ile kapasiteler- evrensel değere sahip olup, eksikliği başka kapasitelerin eksikliğine neden olacak kapasitelerdir. Bu kriterlerin uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgili olma ve makul bir yaşam standardına sahip olma şeklinde okunması; HDR'yi "insani gelişmenin temel boyutlarındaki ortalama başarının bir ölçüsü" olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır (UNDP, 2020d). HDR içerisinde ülkeler ilk etapta HDI düzeylerine göre yüksek, orta ve düşük insani gelişme seviyeleri kategorilerine ayrılarak değerlendirilirken son yıllarda çok yüksek insani gelişme kategorisi de söz konusu raporlara eklenmiştir.

Zaman içerisinde HDI'nın farklı kriterlere göre uyarlanmış versiyonları geliştirilmiştir: Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (IHDI)[29], Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (GII)[30] ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Kalkınma Endeksi (GDI)[31] tezde üzerinde durulan endekslerdir. HDI endekslerinin değerinin, ilgili ülke için o endekse ait eşitsizlik oranında azaltılması ile elde edilen IHDI, paylaşıma hassas ortalama insani gelişme seviyesini vermektedir. HDI ve IHDI arasındaki fark da eşitsizliğin insani gelişme maliyeti olarak okunabilir. GII anne ölüm oranı ve ergen

[28]Human Development Index
[29]The Inequality-Adjusted Human Development Index
[30]The Gender Inequality Index
[31]The Gender Development Index

doğum oranları ile ölçülen *üreme sağlığı*[32]; parlamentolardaki temsil oranı ve 25 yaş üstü en az ortaokul düzeyi eğitim oranı ile ölçülen *güçlendirme* ve 15 yaş üstü işgücüne katılım oranları ile ölçülen *ekonomik statü* faktörlerini analize dâhil etmektedir. IHDI'ya benzer şekilde cinsiyet eşitsizliğinin insani gelişme maliyetini ölçmektedir. GDI ise HDI'nın kadın ve erkekler için ayrı ayrı hesaplanması ve kadın endeksinin erkek endeksinin yüzdesi olarak hesaplanması ile elde edilmektedir. Bu da cinsiyetler arası kalkınma düzeyi farklılığını ortaya koymaktadır.

2020 HDR (UNDP, 2020a) incelendiğinde tüm kategorilerde en düşük insani gelişme seviyesinin, en derin yoksulluğun, en yoğun eşitsizliğin ve (Arap Ülkeleri'nin ardından) ikinci en yoğun cinsiyet eşitsizliğinin yaşandığı bölgenin Sahra Altı Afrika olduğu gözlenmektedir. Cinsiyete dayalı eşitsizliğin gelişme düzeyine en olumsuz etkiyi yaptığı bölge de yine Sahra Altı Afrika'dır.

Sahra Altı Afrika, Tablo 1'de görüldüğü üzere sadece ortalama HDI açısından değil, dört alt kalemin tümü açısından da en olumsuz görüntüye sahiptir. Ekonomik gösterge olan kişi başı gayri safi milli hâsıla en yakın bölge olan Güney Asya'nın yarısı, diğer bölgelerin ortalamasının yaklaşık beşte biridir. Sağlık göstergesi kabul edilen doğumda ömür beklentisi Güney Asya dışındaki bölgelerden on yıl kısadır. Eğitim alanında ise sadece 25 yaş ve üzeri yetişkinler için ortalama eğitim süresinde değil okula başlama çağındaki çocuklar için beklenen eğitim süresinde de Sahra Altı Afrika'nın çok geride kalmış olması gelecek adına olumsuz bir göstergedir. Ancak detaylı analizde görüleceği üzere beklenen eğitim süresinde kısmi iyileşme yaşanmaktadır.

Genel bir bakışın bölge içi farklılıkları örtmemesi için raporun özellikle cinsiyet konusuna yukarıda anılan sorunlar merkezinde özel bir parantez ile Sahra Altı Afrika bağlamında detaylı incelenmesi önem arz etmektedir. HDI açısından Moritus en yüksek

[32]BM kalkınma yaklaşımlarının feministlerce en yoğun eleştirildiği hususlardan biri üreme sağlığı konusuna duyarsız kalmaları olup; tezin II. Bölümde bu tartışmalar ele alınmaktadır.

insani gelişme düzeyine sahip ülkeler arasında sonuncu, Seyşeller de yüksek insani gelişme düzeyi ülkeler arasında birincidir. Botsvana, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Gabon yüksek insani gelişme düzeyindeki diğer Sahra Altı Afrika ülkeleridir. On üç ülke orta insani gelişme düzeyinde iken; geri kalan 28 Sahra Altı Afrika ülkesi 33 düşük insani gelişme seviyesine sahip ülke arasındadır (UNDP, 2020a: 343-346). Özetle en düşük insani gelişme seviyesine sahip ülkelerin neredeyse tamamının Sahra Altı Afrika'da yer aldığı doğru olmakla birlikte, bu veri Sahra Altı Afrika'nın tamamının az gelişmiş olduğunu düşündürmemelidir. Özellikle Güney Afrika Bölgesi insani gelişme açısından Sahra Altı Afrika'nın diğer bölgelerinden daha iyi durumdadır.

Tablo 1: Bölgelere Göre 2020 HDI

BÖLGELER	HDI	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	Beklenen Eğitim Süresi	Ortalama Eğitim Süresi	Kişi Başı Gayri Safi Milli Hâsıla
Arap Devletleri	0.705	72.1	12.1	7.3	14,869
Doğu Asya ve Pasifik	0.747	75.4	13.6	8.1	14,710
Avrupa ve Orta Asya	0.791	74.4	14.7	10.4	17,939
Latin Amerika ve Karayipler	0.766	75.6	14.6	8.7	14,812
Güney Asya	0.641	69.9	11.7	6.5	6,532
Sahra Altı Afrika	0.547	61.5	10.1	5.8	3,686

Kaynak: UNDP, (2020a), Human Development Report 2020.

Eşitsizlik sadece ülkeler arasında değil, ülkelerin kendi içerisinde de yoğun bir şekilde gözlenmektedir. IHDI verilerine göre Gini katsayısı[33] 50'nin üzerinde olan on üç ülkenin dokuzu Sahra Altı Afrika'da, dördü Latin Amerika ve Karayipler'dedir. 2010-2018 arası Sahra Altı Afrika'da gelirin %15,4'ünü en yoksul %40 kazanırken, %16,4'ü en zengin %1'lik kesimde toplanmıştır. Ancak Sahra Altı Afrika'daki eşitsizliği daha büyük bir sorun haline getiren sadece gelir eşitsizliği ile sınırlı olmamasıdır. Bu yönden Latin Amerika ve Karayipler daha olumsuz bir tablo çizmekte, Arap Ülkeleri ile Doğu

[33]Küresel olarak en yaygın kabul gören eşitsizlik endeksidir. 0 herkesin eşit gelire sahipliğini ifade eden mutlak eşitlik iken; 100 de tek kişinin tüm gelire sahip olduğu mutlak eşitsizlik anlamına gelmektedir.

Asya ve Pasifik de yakın durumdadır. Eğitim alanında ise Güney Asya'da gözlenen eşitsizlik Sahra Altı Afrika'nın önündedir. Ancak beklenen yaşam süresindeki eşitsizliğin açık bir fark ile en yoğun gözlendiği bölge Sahra Altı Afrika'dır. Bölge içerisinde insani gelişme düzeyi ile gelir eşitsizliği arasında pozitif, eğitim ve sağlık alanlarında eşitsizlik ile negatif korelasyon gözlenmektedir (UNDP, 2020a: 351-354).

Tablo 2: Bölgelere Göre 2020 GDI

BÖLGELER	GDI	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi		Beklenen Eğitim Süresi		Ortalama Eğitim Süresi		Beklenen Kişi Başı Gayri Safi Milli Hâsıla	
		Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Arap Devletleri	0.856	73.9	70.4	11.9	12.4	6.5	8.1	5,092	23,923
Doğu Asya ve Pasifik	0.961	78.0	73.1	13.7	13.6	7.7	8.4	11,485	17,827
Avrupa ve Orta Asya	0.953	77.7	71.1	14.5	14.8	9.9	10.7	12,373	23,801
Latin Amerika ve Karayipler	0.978	78.7	72.4	15.0	14.3	8.7	8.7	10,708	19,046
Güney Asya	0.824	71.3	68.7	11.9	11.5	5.5	8.4	2,393	10,416
Sahra Altı Afrika	0.894	63.3	59.8	9.5	10.6	4.9	6.7	2,937	4,434

Kaynak: UNDP, (2020a), Human Development Report 2020.

Tablo 3: Bölgelere Göre 2020 GII

BÖLGELER	GII	Anne Ölüm Oranı (100.000 doğumda)	Ergen Doğum Oranı (15-19 yaş arası 1.000 kadında)	Parlamentoda Kadın Temsil Oranı	25 Yaş ve Üzeri Nüfusta En Az Ortaokul Düzeyi Eğitim Oranı		15 Yaş ve Üzeri İşgücüne Katılım Oranı	
					Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Arap Devletleri	0.518	135	46.8	18.0	49.3	55.8	20.7	73.0
Doğu Asya ve Pasifik	0.324	73	22.1	20.2	69.4	76.5	59.2	76.5
Avrupa ve Orta Asya	0.256	20	27.8	23.1	79.9	88.1	45.0	70.0
Latin Amerika ve Karayipler	0.389	73	63.2	31.4	60.4	59.7	52.1	76.9
Güney Asya	0.505	149	26.0	17.5	31.3	48.4	23.2	77.0
Sahra Altı Afrika	0.570	535	104.9	24.0	28.8	39.8	63.3	72.7

Kaynak: UNDP, (2020a), Human Development Report 2020.

GDI, eşitsizlik endeksinin cinsiyet boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Sahra Altı Afrika'da kadınların insani gelişme düzeyi ile erkeklerin insani gelişme düzeyi arasındaki fark, Arap Ülkeleri ve Güney Asya'dan azdır. Cinsiyete dayalı gelir eşitsizliğinin ise en düşük gözlendiği bölgedir. Ancak eğitim ve sağlık alanındaki cinsiyete dayalı eşitsizlik Sahra Altı Afrika'yı diğer bölgelerin gerisine düşürmektedir. Veriler dikkatli incelendiğinde temel farkın 25 yaş üstü nüfusta eğitim süresinde oluştuğu gözlenmektedir. Beklenen eğitim süresinde ise tüm dünyada kadın ile erkek arasındaki fark kapanmakta olup; Sahra Altı Afrika da bu farkı hızlı kapatan bölgeler arasındadır (UNDP, 2020a: 356-359).

Daha detaylı bir cinsiyet temelli eşitsizlik analizi sunan GII ise en yüksek cinsiyet eşitsizliğinin Sahra Altı Afrika'da yaşandığını göstermektedir. İş gücüne katılım oranı Sahra Altı Afrika'da kadınlar için %63,3; erkekler için ise %72,7 olup iki oranın birbirine en yakın olduğu bölgedir. Parlamentoda temsil oranında da Latin Amerika'nın ardından gelmektedir. GDI kapsamında da gözlendiği gibi 25 yaş üstünde en az ortaokul düzeyinde eğitim gören kadınların erkeklere oranı Sahra Altı Afrika'da düşüktür. Ancak bu farkın kapanması beklenmektedir. Anılan kalemlerde diğer bölgelerden daha iyi veya en azından bir kısmına yakın performans sergileyen Sahra Altı Afrika'yı GII endeksinde geriye düşüren ve HDR kapsamında Sahra Altı Afrika'nın en büyük kadın sorunu kabul edilebilecek hususlar anne ölüm oranı ve ergen doğum oranlarıdır. Anne ölüm oranı Arap Devletleri ve Güney Asya'da 100.000 doğumda 100-150 arası ve diğer üç bölgede yüzün altında iken Sahra Altı Afrika'da 535'tir. Ergen doğum oranında da 15-19 yaş arası her bin kadından Latin Amerika ve Karayipler'de 63,2'si; Arap Devletleri'nde 46,8'i, diğer bölgelerde 30'dan azı doğum yaparken; Sahra Altı Afrika'da bu sayı 104,9'dur. Bu durum anne ölüm oranının yüksekliğinin de en önemli nedenlerinden biridir. Bu iki parametre bağlamında Sahra Altı Afrika ülkeleri detaylı incelendiğinde de hem anne ölüm oranı 150'nin altında hem

de ergen doğum oranı 50'nin altında olan tek ülke olarak Botsvana'nın (144 ve 46,1) bulunması dikkat çekmektedir. Ruanda'da ergen doğumlar kısmen daha seyrek gözlense de (39,1), anne ölüm oranının 248 ile çok yüksek olması temel sorunun sağlık sistemi yetersizliği olduğunu düşündürmektedir. Sao Tome ve Principe (130; 94,6), Güney Afrika Cumhuriyeti (119; 67,9), Yeşil Burun (58; 73,8) ve Kongo (37,8; 112,2) ise ergen doğum oranı 50'nin üzerinde olmakla birlikte anne ölüm oranı 150'nin altında olan ülkelerdir. Özellikle Kongo ve Yeşil Burun'da ergen doğumların anne ölümlerini radikal bir şekilde artırmaması sağlık sisteminin bu alanda makul bir seviyede olduğuna işaret etmektedir. Geri kalan 40 Sahra Altı Afrika ülkesinin tamamında 100.000 doğumda en az 150 annenin vefat etmesi ve 15-19 yaş arası her bin kız çocuğunun en az ellisinin doğum yapması bu iki sorunu bölgenin ortak kadın problemi olarak tanımlanabileceklerini göstermektedir (UNDP, 2020a: 361-364).

Özetle HDR gelir, işgücüne katılım oranı, parlamentoda temsil oranı, mevcut eğitim durumu, beklenen eğitim durumu ve beklenen yaşam süresi parametrelerinde kadın ve erkekleri mukayese imkânı sağlarken; sadece kadınlara özgü anne ölüm oranı ve ergen doğum oranı parametrelerinde de ülkeler arası farkları ve zaman içerisinde yaşanan gelişmeyi gözlemleme imkânı vermektedir. Bu parametreler içerisinde eğitime ve sağlığa ilişkin olanlarda Sahra Altı Afrika geri kalan bölgelerin de gerisindedir. Ancak eğitim alanında farkı kapatması beklenirken, beklenen yaşam süresi açısından kadın ve erkek farkının yüksekliği önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bunun nedenleri olarak anne ölüm oranının ve ergen doğum oranının yüksekliği dikkat çekmektedir.

BÖLÜM II: KALKINMA VE KADIN

Tarihsel olarak ekonomi merkezli ele alınan kalkınma anlayışının değişime/dönüşüme uğradığı, kalkınma yaklaşımlarına "*insan*" unsurunun hâkim olmaya başladığı günümüzde, *kadın*ın kalkınma sürecindeki rolünün incelenmesi büyük önem taşımaktadır.[34] Bu minvalde bir inceleme, adeta *gölge aktörler* olarak görülerek hayatın pek çok alanında olduğu gibi kalkınma alanında da etki ve katkıları ikincilleştirilen/değersizleştirilen kadınların, bu alandaki hayati rollerinin ortaya konulması açısından son derece gereklidir. Çünkü kalkınmanın gerçek anlam ve amaçlarına ulaşması, kadınların kalkınma süreçlerinde eşit ve aktif aktörler olarak eylemesi ile mümkündür ki, kadın bakış açısından yoksun bir kalkınma anlayışının bunu sağlayamayacağı açıktır.

1. Temel Kavramların Tanımlanması

1.1. Toplumsal Cinsiyet

Kalkınma ve kadın alanına ilişkin uluslararası literatürün kilit kavramlarından birini teşkil eden *gender* kavramının dilimizdeki karşılığı *toplumsal cinsiyet*tir. Toplumsal cinsiyet, "farklı kültürlerde farklı biçimlerde tanımlanan, sosyal olarak kurulmuş erkeklik ve kadınlık kategorilerini ve her iki gruba atfedilen sosyal olarak empoze edilmiş yükümlülük ve davranışları belirtmektedir (Bilton vd., 2008: 129). Kadın veya erkek ise günlük dildeki yaygın kullanımıyla hem bireyin biyolojik anlamda dişi veya er oluşunu, hem de toplumun bireye sunduğu roller sistemi dâhilinde anlam kazanan kadın veya erkek oluşunu ifade eden iki terim olarak karşımıza çıkmaktadır

[34]UNDP'nin 1990 raporunun konusunu *insan* oluştururken, 1995 raporunun konusunu *toplumsal cinsiyet* oluşturmaktadır. **Bkz**. UNDP, (1990) ve UNDP, (1995)

(Vatandaş, 2011: 30). Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008) bu farkı şöyle ifade etmektedir: cinsiyet kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri; toplumsal cinsiyet ise toplumun verdiği roller, görev ve sorumluluklar, toplumun bireyi nasıl gördüğü, algıladığı, beklentileri ile ilgili bir kavramdır. Kadın ve erkek arasındaki köken bakımından biyolojik nitelikte olmayan farklılıklar ve onların yüklendikleri rollerin ve ilişkilerin sosyal olarak yapılandırılması olan toplumsal cinsiyet; kişinin kültürel, toplumsal rolü; ruhsal, içsel tanımlaması ve onların temsil edilmesi anlamında kullanılmaktadır" (s. 6). Sancar vd. (2006: 12) da kadınlık ve erkekliğin kültürel olarak kurulan, öğrenilen kalıplar olduğunu ifade ederken, bu durumun onları biyolojik özelliklerden daha az "gerçek" yapmadığının altını çizmektedir.

Toplumsal cinsiyet kategorilerinin oluşumlarının açıklanmasında biyolojiye atfedilen öneme göre, biyolojik determinizmden[35] sosyal inşaya[36] kadar uzanan farklı bakış açıları bulunmaktadır. Bu kapsamda biyolojik deterministler toplumsal cinsiyet farklılığının köklerinin kromozom ve hormonel farklılıklar gibi doğal karakteristiklerde olduğunu ileri sürerken; sosyal inşacılar toplumsal cinsiyet farklılığının sosyal ve kültürel süreçlerden kaynakladığını savunmaktadır (Bilton vd., 2008: 129-130).

Literatürde özellikle son otuz yılda gerçekleşen dönüşüme bağlı olarak kadın ve erkeklerin toplumsal olarak oluşturulmuş rol ve sorumluluklarını ifade eden toplumsal cinsiyet (*gender*) ile kadın ve erkeğin biyolojik olarak farklılıklarını işaret eden biyolojik cinsiyetin (*sex*) farklılıklarına dikkat etmek bu konu üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda büyük önem arz etmektedir. Ancak biyolojik determinizmin ve zihinsel alışkanlıkların da etkisi ile toplumsal cinsiyet, sıklıkla sadece cinsiyet kavramı ile eşleştirilirken bazen de yalnızca kadın cinsine atıfta bulunmak için kullanılmaktadır.

[35]*Biyolojik determinizm* insan davranışını biyolojik ya da genetik karakteristiklere göre açıklayan basit nedensel yaklaşım (Bilton vd., 2008: 129).
[36]*Sosyal inşa* doğal, içgüdüsel davranış biçimlerinin sosyal süreçler tarafından düzenlenmesinin oluşturduğu süreç olarak tanımlanmakta olup, sosyologlar tarafından çoğu insan davranışının sosyal olarak inşa edildiğini ileri sürülmektedir (Bilton vd., 2008: 15).

Toplumsal cinsiyet, günümüzde UNDP'nin kadınlara yönelik politika ve stratejilerinin de anahtar kavramlarından biri haline gelmiştir. UNDP'nin kabul ettiği hali ile *toplumsal cinsiyet;* geniş sosyo-kültürel bağlamın bir parçası olarak erkek ve kadın olmakla ilişkili toplumsal özellikler ve fırsatlar ile kadın ve erkek, kız ve erkek çocuklar ve söz konusu grupların kendi aralarındaki ilişkileri ifade etmektedir. Bu nitelikler, fırsatlar ve ilişkiler toplumsal olarak inşa edilmekte ve toplumsallaşma süreçleri aracılığıyla öğrenilmekte olup bağlama/zamana özeldir ve değişkendir. Ancak neredeyse tüm toplumlarda ortak olarak verilen sorumluluklar, üstlenilen faaliyetler, kaynaklara erişim ve kaynakların kontrolünün yanı sıra karar alma fırsatlarında toplumsal cinsiyet yapıları eşitsiz olarak inşa edilmiştir (OSAGI, 2001: 1).

1.2. Toplumsal Cinsiyette Eşitlik, Eşitsizlik, Ayrımcılık ve Hakkaniyet

Kalkınma ve kadın alanında gerek ulusal gerek uluslararası platformlarda sıklıkla dile getirilen bir diğer kavram *toplumsal cinsiyet eşitliğidir* (*gender equality*). Toplumsal cinsiyet eşitliği, tüm faaliyetlerde eşit sayıda kadın ve erkeğin yer alması yahut onlara aynı şekilde muamele edilmesi ile sınırlı bir anlama sahip değildir. Temelde fırsat eşitliğine işaret ederken, kadınların ve erkeklerin genellikle farklı ihtiyaçları ve öncelikleri olduğunu, farklı kısıtlamalarla karşılaştıklarını göz önünde bulundurmaktadır. Muyoyeta'ya (2004: 4) göre; erkek ve kadınların insan haklarını, kalkınmaya katılım ve kalkınmadan faydalanma kapasitelerini tam olarak kullanabilme yönünden eşit şartlarda olmaları durumunu ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin yokluğu ise her şeyden önce, insan potansiyelinde büyük bir kayıp anlamına gelirken; erkekler, kadınlar ve kalkınma için maliyetler doğurmaktadır (Momsen, 2010: 8).

BM Nüfus Fonu (UNFPA)[37] (2005) toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının kadın ve erkeklerin toplumsal olarak değer atfedilen meta, kaynak ve imkânlara eşit erişimini gerektirdiğini ifade etmektedir. UNDP terminolojisinde ise kadınların ve erkeklerin, kız ve erkek çocukların eşit haklarını, sorumluluklarını ve fırsatlarını ifade eden toplumsal cinsiyet eşitliği, kalkınma alanında kadınlara yönelik olarak tüm dünyada uygulanan proje ve programların ana eksenlerinden birini oluşturmaktadır. UNDP'ye göre eşitlik, kadın ve erkeğin aynı olması değil; haklarının, sorumluluklarının ve fırsatlarının erkek veya kadın olarak doğmalarına bağlı olmaması anlamını taşımaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği, farklı kadın ve erkek gruplarının çeşitliliğini kabul ederek hem kadınların hem de erkeklerin çıkarlarının, ihtiyaçlarının ve önceliklerinin dikkate alınması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliği bir "kadın sorunu" değildir ve kadınları olduğu kadar erkekleri de ilgilendirmektedir. Kadın ve erkek eşitliği, hem insan hakları sorunu hem de insan merkezli sürdürülebilir kalkınmanın ön koşulu ve göstergesi olarak görülmektedir (OSAGI, 2001: 1).

Toplumsal cinsiyet eşitliği ile birlikte UNDP terminolojisinde ön plana çıkan kavramlardan bir diğerini *toplumsal cinsiyet ayrımcılığı* (*gender discrimination*) oluşturmaktadır. UN WOMEN tarafından toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, kadınların genellikle güvencesiz, düşük ücretli işlerde çalışması ve üst düzey pozisyonlarda istihdam edilenlerin küçük bir azınlığını oluşturması anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, kadınların arazi ve krediler gibi ekonomik varlıklara erişimini kısıtlamakta; ekonomik ve sosyal politikaların şekillendirilmesine katılımını sınırlamaktadır. Ayrıca, kadınların ev işlerinin büyük kısmını yapmaları nedeniyle genellikle ekonomik fırsatları takip etmek için çok az zamanları kalmaktadır (UN WOMEN, 2021a: 1). Ulusal ve ulus altı ölçekte yapılan karşılaştırmalardan elde edilen sonuçlar da cinsiyete dayalı ayrımcılık yapan toplumların daha fazla yoksulluk,

[37]United Nations Population Fund

daha yavaş kalkınma ve daha düşük yaşam kalitesi için bedel ödediğini ortaya koymakta, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının kalkınmayı hızlandırdığını göstermektedir (Momsen, 2010: 9).

İşgücü içerisinde toplumsal cinsiyet ayrımcılığı konusu BM Sosyal Kalkınma Araştırma Enstitüsü[38] tarafından hazırlanan raporda da ele alınmıştır. Rapora göre, kadınların çalışma biçimlerinde önemli değişiklikler -özellikle ücret karşılığı çalışmadaki artışta- görülmesine rağmen işgücü piyasaları cinsiyete ve cinsiyetle kesişen ırk, sosyal sınıf ve etnik köken gibi faktörlere göre bölünmeye devam etmektedir. Dolayısıyla, işgücü piyasasındaki bölünme, modernleşme ve kalkınma ile ortadan kalkmamıştır. Kadınlar ve erkekler farklı mesleklerde (yatay ayrışma) çalışma eğilimindedir ve kadınların daha düşük maaş, daha kötü çalışma koşulları ve daha kötü ilerleme beklentileri olan mesleklerde (dikey ayrışma) istihdam edilmesi olasılığı erkeklerden daha fazladır (UNRISD, 2005: 67-68).

Toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilişkili olan ve sıklıkla birbirleri yerine kullanılabilen bir diğer önemli kavram da *toplumsal cinsiyette hakkaniyettir (gender equity)*. UNDP'nin bu kavramdan uzak durmayı tercih ettiği gözlenmekle birlikte, söz konusu kavramla literatürde sıklıkla karşılaşılmaktadır. UNDP bağlamında, kurumun kullandığı kadar imtina ettiği kavramların da kurumsal yaklaşım hakkında fikir verdiği düşüncesi ile bu kavramın incelenmesi gerekli görülmüştür.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, fırsatların kullanımında hakların ve sorumlulukların eşitliğini ifade ederken; Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008: 8) toplumsal cinsiyette hakkaniyeti "sorumlulukların kadınlar ve erkekler arasındaki bölüşümünde, kaynaklara erişimde, kaynakları kontrol etmekte ve faydalara erişimde adil ve hakkaniyetli davranmak" olarak tanımlamaktadır. UNFPA (2005) da bu kavramı kadın ve erkeklere karşı adil olma süreci olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda strateji ve

[38]United Nations Research Institute for Social Development

önlemlerin kadınların tarihsel ve sosyal dezavantajlarının giderilmesine yardımcı olarak erkekler ile eşit zeminde her türlü faaliyeti göstermelerine katkı sağlaması beklenmektedir. UNFPA'ya göre böylece hakkaniyet eşitliğe götürmektedir. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008: 8) ise hakkaniyeti, eşitliğin bir adım ilerisi olarak kabul etmektedir.

UNDP terminolojisinde hakkaniyet kavramının göz ardı edilme gerekçesine ulaşılamamış olmakla birlikte Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı (CIDA)[39] ve İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (SIDA)[40] benzer eğilimi gerekçelendirmektedir. CIDA (1999), 1995 yılında Toplumsal Cinsiyette Hakkaniyet Politika Belgesi yayınlarken, Pekin Konferansı (**Bkz.** Bölüm II.3.1) sonrası kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği perspektiflerinin kurum tarafından benimsendiğini belirtmektedir. Bunun gerekçesi olarak da hakkaniyetin daha önce de eşitlik için bir araç olarak değerlendirildiğini, artık araç yerine temel amaca yönelik hareket etmeyi tercih ettiklerini ifade etmektedir. Hakkaniyet ve eşitliğin bilerek yahut bilmeyerek birbirlerinin yerine kullanıldığını belirten SIDA (2016) eşitlik ilkesinin kadınların güçlendirilmesi, ayrımcılığın ortadan kalkması ve toplumsal cinsiyetten bağımsız eşit haklar bağlamında dönüştürücü çağrışımlarının olduğunu ortaya koymaktadır. Hakkaniyet ise özellikle muhafazakar aktörler elinde (ki bu bağlamda Türkiye ve Tunus örnekleri verilmektedir) biyolojik farklılık vurgusu ile eşitliği insan hakları gündeminden koparma potansiyeli taşımaktadır. Bu da UNFPA'nın belirttiğinin aksine hakkaniyeti eşitliğe götüren bir mekanizma değil, eşitliğin sadece bir boyutunu temin edip tam eşitliği engelleyen bir faktör haline getirmektedir. Bu değerlendirmeler ışığında SIDA, insan hakları temelli oluşu, hakkaniyeti de kapsaması ve en önemlisi muhafazakar politikalara destek olacak şekilde kullanılmaması gerekçeleri ile toplumsal cinsiyette eşitliği temel politika olarak benimsemiştir. UNDP'nin gerekçesinin de

[39]Canadian International Development Agency
[40]Swedish International Development Cooperation Agency

benzer olduğu, Pekin Konferansı ile öne çıkan ve aşağıda ele alınan kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması yaklaşımlarının eşitlik ilkesi ile doğrudan ilişkisinin hakkaniyetin geri plana atılmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Hem CIDA hem de SIDA hakkaniyet yaklaşımından eşitliğe geçişlerini gerekçelendirirken kadınların güçlendirilmesi kavramı üzerinde durmaktadır. UNFPA (2005) da toplumsal cinsiyet eşitliğinin mevcut olmadığı durumda; yani (genelde) kadınların karar alma, ekonomik ve sosyal kaynaklara erişim gibi alanlarda dezavantajlı oldukları durumda toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmanın ancak kadınların güçlendirilmesi ile mümkün olduğunu ve bu bağlamda güç dengesizliklerinin giderilerek kadınlara kendi hayatları üzerinde otonomi sağlanması gerektiğini iddia etmektedir. Bu bağlamda kadınların güçlendirilmesi de önemli bir kavram olarak öne çıkmaktadır.

1.3. Kadınların Güçlendirilmesi

Kadınların güçlendirilmesi (empowerment of women) yaklaşımının amacı, kadınların özgüvenini artırmak ve politik, yasal, toplumsal, ekonomik ve diğer düzeylerdeki değişiklikleri kendi yararlarına etkilemektir. Referans noktasını kadınların üçlü rolleri[41] teşkil etmekte olup kadınların karar alma sürecine erişimi vurgulanmaktadır. Ana stratejisi farkındalık yaratmaktır ve değişimin gerçekleşmesini

[41]Kadınların özellikle düşük gelirli üçüncü dünya ülkelerindeki üçlü rollerinin mevcudiyeti, Moser (1989) tarafından ortaya konulmuş ve Moser (1993) ile geliştirilmesinin ardından kadın ve kalkınma literatüründe önemli bir yer edinmiştir. Bunlardan ilki üreme ile ilgili kabul edilebilecek olan *reprodüktif (reproductive)* rolüdür, işgücünün bakımını ve yeniden üretimini garanti altına almak için gerekli olan çocuk doğurma ve yetiştirme sorumlulukları ile kadınlar tarafından üstlenilen ev içi görevleri içermektedir. İkincisi *üretken* (*productive*) rolüdür, kadınların ikincil gelirli (secondary income earners) olarak kırsal alanlarda tarımdaki, kentsel alanlarda ise kayıt dışı ekonomideki işlerini kapsamaktadır. Üçüncüsü ise *topluluk yönetimi* (*community managing*) rolü olup yerel toplulukta su, sağlık, eğitim gibi toplu tüketim kaynaklarının sağlanmasını ve sürdürülmesini temin etmek için üstlenilen faaliyetlere yöneliktir. Daha fazla bilgi için **Bkz.** Moser, (1989; 1993)

sağlamak için kadınları aktif katılımcılar olarak konumlandırmaktadır (Muyoyeta, 2004: 11).

Kadınların güçlendirilmesi, güç ve kalkınma arasındaki karşılıklı ilişkiyi sorgulayarak kadınların güçlerini artırmalarının önemini vurgularken; gücü başkaları üzerindeki egemenlik kurma olarak değil kadınların kendi özgüvenlerini ve iç güçlerini artırma kapasitesi olarak ele alınmaktadır. Daha net bir ifade ile hayati önem taşıyan maddi ve maddi olmayan kaynakları kontrol elde etme yoluyla, yaşamdaki seçimleri belirleme ve değişimin yönünü etkileme hakkı olarak tanımlanmaktadır (Moser, 1993: 74-75). 1990'ların ortalarında bu terimi benimsemeye başlayan ana akım kalkınma ajansları güçlendirmeyi statükoyu değiştirmeden verimliliği ve üretkenliği artırmanın bir yolu olarak görmüştür. Bu kapsamda UN WOMEN, kadınların güçlendirilmesinin yoksulluğun ortadan kaldırılmasına ve kapsayıcı ekonomik büyümeye yönelik pozitif etkisinin altını çizmektedir (UN WOMEN, 2021a: 1). Alternatif kalkınma literatürü ise güçlendirmeyi bir sosyal dönüşüm ve cinsiyet eşitliğini sağlama yöntemi olarak görmektedir (Momsen, 2010: 14).

Kadınların güçlendirilmesi de -toplumsal cinsiyet eşitliğine benzer biçimde- UNDP tarafından kalkınma alanında kadınlara yönelik olarak tüm dünyada uygulanan proje ve programların ana eksenlerinden birini teşkil etmektedir. UNDP terminolojisinde[42] kadınların güçlendirilmesinin beş bileşeni bulunmaktadır. Bunlar; öz-saygı duygusu, sahip olma ve seçim yapma hakları, fırsatlara ve kaynaklara erişim hakları, ev içinde ve dışında kendi yaşamlarını kontrol etme gücüne sahip olma hakları, ulusal ve uluslararası düzeyde daha adil bir sosyal ve ekonomik düzen yaratmak için sosyal değişimin yönünü etkileme yetenekleridir (UNDP, 2008: 71). Özetle güçlendirme kavramı, toplumsal cinsiyet eşitliği ile de ilgili olmakla birlikte yetenekler, kaynaklara ve fırsatlara erişim, güvenlik boyutlarını da içermektedir. Güçlendirmenin

[42]Güçlendirme kavramına yönelik farklı tanımlamalar için **Bkz.** UN DESA, (2012)

özü, bir kadının kendi kaderini kontrol etme yeteneğinde yatmaktadır. Bunun için yalnızca eşit yeteneklere (eğitim ve sağlık gibi), kaynaklara ve fırsatlara (toprak ve istihdam gibi) eşit erişime sahip olmak yeterli değildir. Stratejik seçimler yapma ve kararlar alma (örneğin, liderlik fırsatları ve siyasi kurumlara katılım yoluyla); hakları, yetenekleri, kaynakları ve fırsatları zorlama ve şiddet korkusu olmadan kullanma failliğine sahip olma hedeflerini de kapsamaktadır (UNDP, 2005a: 3).

1.4. Toplumsal Cinsiyetin Anaakımlaştırılması

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi, kalkınma ve kadın alanında anahtar nitelikteki kavramları teşkil etmekte olup toplumsal cinsiyet perspektifinin politika ve stratejilere ana unsur olarak dâhil edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu da günümüzde kalkınma gündeminin bel kemiğini oluşturan kavramlardan biri olan *toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması (gender mainstreaming)* olarak karşımıza çıkmaktadır. Ana akım, "egemen eylem/etki yönü" ya da "asli, egemen hat, eğilim ya da yönelim" olarak tanımlanmakta olup (Sancar vd., 2006: 28); toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması en yalın haliyle toplumsal cinsiyet konusundaki farkındalığın hayatın her alanına merkezi ve asli bir unsur olarak yayılması ve entegre edilmesidir.

1980'li yıllar itibariyle küresel kalkınma gündeminde yer edinmeye başlayan toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması, 1990'larda kalkınma topluluğunun kadını güçlendirme ve cinsiyet eşitliği yaklaşımlarının operasyonel boyutu olarak gelişmiş ve 1995 Pekin Konferansı'nda cinsiyet eşitliğini teşvik etmeye yönelik temel küresel strateji olarak belirlenmiştir (Parpart, 2014). Toplumsal kalkınmanın tüm alanlarında toplumsal cinsiyet perspektiflerine dikkat edilmesini sağlamayı hedefleyen bu konferansta, belirlenen stratejik hedeflerin her biri için anaakımlaştırma stratejisinin

önemine özel atıfta bulunulmuştur. Söz konusu vurguya rağmen, toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması kendi başına bir amaç değil, toplumsal cinsiyet eşitliği amacına yönelik küresel olarak kabul edilmiş bir stratejidir (OSAGI, 2001: 1).

BM ve UNDP açısından anaakımlaştırma, mevcut bir faaliyete bir "kadın bileşeni" ya da "cinsiyet eşitliği bileşeni" eklemekle ilgili olmayıp; kadınların katılımını artırmanın ötesine geçen söz konusu yaklaşım, kadınların ve erkeklerin deneyim, bilgi ve ilgisini kalkınma gündemine taşımaktadır (UNDP, 2003: 8). Anaakımlaştırma, cinsiyet eşitliği konularını politika kararlarının, orta vadeli planların, program bütçelerinin, kurumsal yapıların ve süreçlerin merkezine yerleştirmekte; planlanan herhangi bir hareketin kadınlar ve erkekler açısından doğuracağı sonuçların belirlenmesi ve değerlendirilmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda kadınların ve erkeklerin sorunlarını, algılarını, deneyimlerini, bilgilerini ve çıkarlarını ekonomik, politik ve sosyal tüm alanlarda karar alma süreçlerine dâhil etmeyi gerektirmektedir. Böylece kadınların ve erkeklerin eşit fayda sağlaması ve eşitsizliğin ortadan kaldırılması ve nihai hedef olan cinsiyet eşitliğinin sağlanması amaçlanmaktadır (ECOSOC, 1997; OSAGI, 2001: 1-2).

Birinci bölümde kalkınma kavramının zaman içerisinde anlamının genişlediği ve önce insani kalkınma akabinde sürdürülebilir kalkınma ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başladığı belirtilmiştir. Yukarıda sunulan kavram seti de kalkınma ve kadın tartışmasının diğer unsuru olan kadın kavramının da kapsamının genişlediği ve toplumsal cinsiyet olarak yeni bir form kazanmaya başladığını göstermektedir. Ayrıca BM'nin de bu kavramları kendi literatürüne dâhil etmesi toplumsal cinsiyet konusunun küresel kalkınma gündemine artan biçimde yer bulduğunu ve farklı yönleri ile ele alındığını göstermektedir. Söz konusu kavramlar temelinde çok boyutlu bir bakış açısı geliştirilmesi ise konunun tarihsel ve teorik veçheleriyle de değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

2. Tarihsel ve Teorik Perspektif

Kalkınma ve kadın alanında farklı bakış açılarını yansıtan oldukça geniş bir literatür mevcuttur. İçinde bulunulan döneme hâkim olan siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmelerin akislerinin görüldüğü feminist entelektüel çaba ve literatür, gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde oluşturulan politika ve stratejilere yön verilmesinde etkili olmuştur. Kadın ve kalkınma, pratik ve teorinin etkileşimine dayalı, çok boyutlu, çok aktörlü, farklı bakış açılarını ihtiva eden kapsamlı bir alana dönüşmüştür. UNDP de tarihsel süreçler ve teorik bakış açılarının etki ve katkısıyla çalışmalarının rotasını saptarken, özellikle 2000 sonrası ortaya koyduğu politika ve stratejilerin sonuçları itibariyle kalkınma ve kadın alanına yön veren uluslararası aktörlerden biri haline gelmiştir.

2.1. 1970 Öncesi ve Refah Yaklaşımı

1930'lı yıllarda iktisatçıların ve sömürge memurlarının zihinlerini meşgul etmeye başlayan erken dönem kalkınma teori ve yaklaşımlarında kadınlar büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Kalkınmayı modernleşme ile özdeşleştiren hakim yaklaşım, geleneklerine bağlı ve çağın gerisinde kalan toplumların tarihsel engellerinden sıyrılıp modern (Batılı) kurumları, teknolojileri ve değerleri kucaklamaları halinde modern ve kalkınmış toplumlar haline geleceğini savunmuştur (Connelly vd., 2000: 55-56). Gelişmemiş toplumlardaki kadınlar da büyük ölçüde bu toplumların geleneksel ve geri kalan yönleriyle bağlantılı ve değişime en fazla dirençli kesimleri olarak değerlendirilmiş, kalkınmanın önünde engel olarak görülmüştür (Reddock, 2000: 27-28). Gelişmiş toplumlardaki kadınlar ise, bu toplumlar kalkınma tartışması dışında

oldukları için odağın dışında kalmıştır. Kabeer'in (1994: xi) ifadesi ile bu dönemde kalkınma; erkekler hakkında, erkekler tarafından, erkekler içindir.[43]

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde sömürgecilikten kurtulan ülkelerin bağımsızlık hareketlerinde yer alan kadınlar, yeni ulusların inşasında erkeklerle birlikte yer almaları gerektiğine dair inançla hareket etmiştir (Reddock, 2000: 33). Bu durum, 1950'li ve 1960'lı yıllarda kadın konusunun kalkınma alanına dâhil edilmesine yönelik düşüncelere kaynaklık etmiştir. Bu dönemdeki tartışma ve kavramsallaştırmalarda çok net bir biçimde ifade edilmese de kadınların kalkınmaya dâhil edilmesi gereğine ilişkin anlayışın temelleri görülmektedir (Yavuz & Serdaroğlu, 2010: 52-53). Söz konusu dönemde refah yaklaşımı, kalkınma alanında kadınların ihtiyaçlarına işaret eden ilk yaklaşım olarak ön plana çıkmıştır. Böylece, kadınların kalkınma alanında mağdur ve pasif nesnelerden bağımsız aktörler olarak algılanma biçimine giden süreçte (UNDP, 2003: 7), ilk durağı refah yaklaşımı oluşturmuştur.

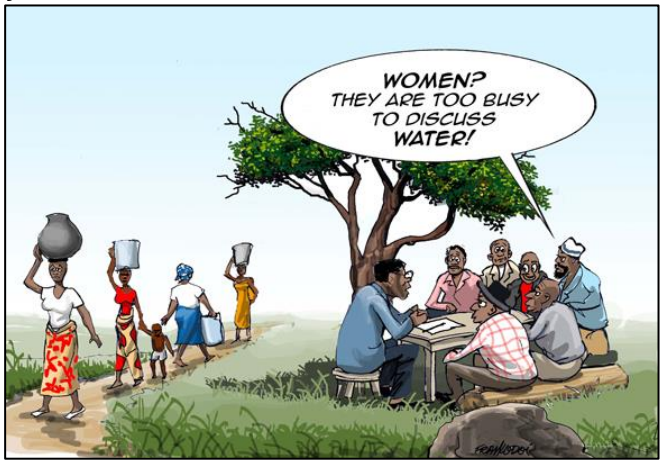
Kalkınmada *refah yaklaşımı* (*the welfare approach*), 1950'li ve 1960'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerin kadınlarına yönelik ortaya konulan en eski yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu yaklaşım kapsamında kadınlar kalkınmanın pasif yararlanıcıları olarak görülmekte ve anne rolü ile kalkınma sürecine dâhil edilmektedir. Kadınların reprodüktif rollerinin ön planda tutulduğu bu yaklaşımda, tepeden inme politikalarla gıda yardımı, yetersiz beslenmeye karşı önlemler ve aile planlaması ile kadınların pratik ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmaktadır. Bu yaklaşımda temel uygulama yöntemi, ücretsiz mal ve hizmetlerin tepeden inme olarak dağıtılması olduğundan kadın örgütleri ve toplumsal cinsiyet bilincine sahip yerel örgütler, katılımcı planlama sürecine dâhil edilmemiştir. Genel nitelikleri itibariyle değerlendirildiğinde, refah yaklaşımı üç temel varsayıma dayanmaktadır (Moser, 1993: 58-60).

[43] About men, by men, and for men

1. Kadınlar kalkınma sürecinde katılımcı olmaktan ziyade pasif faydalanıcıdır.
2. Annelik, kadınların toplumdaki en önemli rolüdür.
3. Çocuk yetiştirmek, kadınların ekonomik kalkınmanın tüm yönlerindeki en etkili görevidir.

1970'lerin başına kadar, kalkınma programları kadınların ihtiyaçlarını neredeyse tamamen doğurganlık ile ilgili rolleri bağlamında ele almış olup odak noktasını anne ve çocuk sağlığı, çocuk bakımı ve beslenme teşkil etmiştir. Nüfus kontrolü ise nüfus artışı ve yoksulluk arasında kurulan bağlantı nedeniyle bir diğer önemli konuyu oluşturmuştur. Söz konusu yaklaşımda, modernleşme ve kalkınmaya yönelik geniş çaplı ekonomik stratejilerin *aşağı sızma (trickle down)* ile yoksullara ulaşacağı ve genel ekonomik durum iyileştikçe yoksul kadınların da bu durumdan fayda sağlayacağı varsayılmıştır. Bu varsayımın temel dayanağı eşlerinin ekonomik durumlarıyla birlikte kadınların durumunun iyileşeceği düşüncesi olmuştur. Buna bağlı olarak kadınlar giderek daha yoğun şekilde geri kalmışlıkla ve geleneksellikle ilişkilendirilirken, erkekler giderek daha fazla modernlik ve ilericilikle özdeşleştirilmiştir. Zaman içerisinde kadınların "gerçekte kaybetmekte oldukları" anlaşıldıkça bu yaklaşım sorgulanmaya başlanmıştır (Muyoyeta, 2004: 9).

Şekil 2: Kadın ve Kalkınma / Karikatür

Kaynak: Africa Cartoons, (2014), Tag Archives: Development.

Kadınlar bağlamında refah programları, zaman içinde kapsamını önemli ölçüde genişletmiş olsa da, anne rolünün Üçüncü Dünya'nın kalkınmasında kadınlar için en önemli rol olduğu yönündeki temel varsayım mevcudiyetini sürdürmüştür. Bu durum, ana endişenin kadınların doğurganlık rolüyle ilgili pratik ihtiyaçlarının karşılanması olduğu anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım kadınların daha bağımsız olmalarına yardımcı olmaktan ziyade bağımlılık yaratma eğiliminde olsa da, politik olarak güvenli alanda olduğu, kadınların toplumsal cinsiyet bölümünde geleneksel olarak kabul edilen rolünü sorgulamadığı veya değiştirmediği için popüler olmaya devam etmiştir (Moser, 1993: 61).

1970'li yıllarda kadının kalkınma sürecindeki rolü kapsamında refah yaklaşımına yönelik eleştiriler gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Moser (1993) bu eleştirileri üç ana başlık altında ele almaktadır. İlki, ABD'de, ağırlıklı olarak kadın profesyoneller ve araştırmacılardan oluşan grubun Üçüncü Dünya'ya yönelik kalkınma projelerinin kadınları olumsuz etkilediğine yönelik eleştirisidir. İkincisi, Üçüncü Dünya'da modernleşme teorisinin başarısızlığıyla ilgilenen kalkınma ekonomistleri ve planlamacılarının eleştirisidir. Üçüncüsü ise bu endişeleri birleştiren BM düzleminde ortaya konulan görüşleri içermektedir. Bu ise BM tarafından kadınların kalkınma gündemine dâhil edilmesi, Üçüncü Dünya kadın örgütlerinin çoğalması için meşruiyet sağlanması ve 1976-1985 yıllarının Kadın On Yılı olarak belirlenmesine giden yolu hazırlayan 1975 yılında Dünya Kadın Konferansı'nın toplanması ile neticelenmiştir (s. 62).

2.2. 1970'li Yıllar ve Kalkınma Teorisinde Kadınların Yükselişi

Üçüncü Dünya ülkeleri ve Batılı kalkınma uzmanları tarafından 1970'li yıllara değin sorgulanmayan kalkınma programları dâhilinde kadınlar, kalkınma sürecinin aktif

katılımcıları olmaktan ziyade pasif alıcıları olarak ele alınmış, bu kapsamdaki etki ve katkıları ise reprodüktif rolleri ile ilişkilendirilmiştir. 1970'li yıllar ise kalkınmada kadınların kendilerine dair cümlelerin nesnesi değil öznesi olmaya başladığı sürecin başlangıcı olma özelliği taşımaktadır. Söz konusu dönemde, kadınların kalkınma süreçlerinde ikincilleştirilen ve "eş", "anne" rolleri içine hapsedilerek adeta görünmez kılınan konumları sorgulanmış, kalkınma sürecinde yalnızca etkilenen değil bu defa eyleyen bireyler olarak yerlerini alma konusundaki çabalarına tanıklık edilmiştir.

Reddock (2000) bu çabaların temelinde üç gelişmenin yattığını düşünmektedir. Bunlardan ilki, 1961-1970 yıllarını kapsayan Birinci Kalkınma On Yılı'nın gözden geçirilmesi neticesinde izlenen sanayileşme stratejilerinin etkisiz kaldığının kabul edilmesidir. Bu değerlendirmelerde Üçüncü Dünya ülkelerindeki yoksulların ve kadınların hayatlarının kötüleştiğinin altı çizilmiştir. İkinci gelişme 1960'larda Batılı ülkelerde diğer sosyal hareketlerle birlikte yeniden ortaya çıkan feminist hareketlerdir. Batılı bazı kadın hakları savunucuları yardımların kadınların da desteklenmesi doğrultusunda kullanılması kapsamında hükümetlerinin dış yardım bürolarına baskı yapmıştır. Üçüncü gelişme ise 1970 yılında Ester Boserup'un *Kadınların İktisadi Kalkınmadaki Rolü* isimli eserinin yayınlanmasıdır. Boserup kadınların ekonomik yaşamdaki merkezi konumlarını vurgulamak için Afrika, Asya, Karayipler ve Latin Amerika'daki araştırma verilerini kullanmış, sömürgeciliğin ve modernleşmenin cinsiyete dayalı işbölümü üzerindeki yıkıcı etkilerini ortaya koymuştur (s. 34-35).

Kalkınma projelerinin Üçüncü Dünya ülkelerindeki kadınlar üzerindeki etkisini araştırarak kalkınma ve kadın alanındaki literatürde bir dönüm noktasını teşkil eden Boserup, tarım ekonomilerinde var olan toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü küresel düzeyde sistematik olarak tanımlayan ve analizinde cinsiyeti bağımsız bir değişken olarak kullanan ilk kişidir (Rathgeber, 1989: 1-2). Boserup (2011); geleneksel olarak ev işleri ile sınırlı oldukları düşünülen kadınların özellikle Afrika'da tarımsal üretim

sistemi içerisinde sahip oldukları etkin role dikkat çekerken, gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların tarım sektöründeki statülerinin bozulmasından da büyük ölçüde Avrupalı yerleşimcileri, sömürge yöneticilerini ve teknik danışmanlarını sorumlu tutmuştur. Çünkü erkek emeğinin üretkenliği teşvik edilirken tarım sektöründeki kadın işgücü ihmal edilmiş, bu da erkek ve kadın emek üretkenlikleri arasında genişleyen bir uçuruma neden olmuştur (s. 40). Boserup'a göre Üçüncü Dünya'nın ekonomik olarak ayakta kalması ve kalkınması büyük ölçüde bu eğilimin tersine çevrilmesi ve kadınların kalkınma sürecine daha iyi entegre edilmesi çabalarına bağlıdır (Boserup'tan (1970) aktaran Reddock, 2000: 34).

Boserup'un kalkınma bağlamında en dikkat çekici argümanı teknoloji adaptasyonu ve ihracat bitkilerinin yaygınlaşması gibi kalkınma ile ilişkili değişimlerin kadınlar üzerindeki olumsuz etkisidir (Beneria & Sen, 1981). Birinci Kalkınma Onyılında gerçekleştirilen projelerin çoğunun kadınları görmezden geldiğini ve kadınların ekonomik fırsatlarını ve özerkliğini baltaladığını saptamıştır. Bu kapsamda, yeni teknolojiler konusunda genellikle erkeklere sunulan eğitimin, çoğu "modern" projenin erkeklere yönelik fırsatları ve teknolojik bilgiyi geliştirmesi ancak kadınların hem teknolojiye hem de istihdama erişimini azaltması ile neticelendiğini ortaya koymuştur. Boserup'un çalışması, kalkınma projelerinden sağlanan faydaların, Üçüncü Dünya ülkelerindeki kadınlara ve diğer dezavantajlı gruplara otomatik olarak "aşağı sızma etkisi" göstereceği argümanına ciddi bir şekilde meydan okumuştur (Connelly vd., 2000: 56). Kalkınma ve kadın alanında dönüm noktası niteliğindeki çalışma, konuya ilişkin bakış açılarının ve uygulamaların sorgulanmasına giden yolu açmış; bu doğrultuda gelişen sosyal boyutlu kalkınma teorilerine bu dönemde kadınlar da dâhil olmaya başlamıştır.

1970'li yıllarda BM çatısı altında başlatılan konferanslar dizisi[44] de dünyanın farklı coğrafyalarından kadınların bir araya gelmesine ve düşüncelerini ifade etmesine imkân veren bir zemin oluşturmuştur. Tüm bu gelişmeler ise kalkınma ve kadın alanında yeni yaklaşımların ortaya konulması ile neticelenmiştir. Söz konusu teorik yaklaşımlar da kalkınma ve kadın alanında faaliyet gösteren iki taraflı kalkınma yardımı kuruluşlarının ve UNDP başta olmak üzere uluslararası kuruluşların çalışmalarına yön vermiştir.

2.2.1. Kalkınmada Kadın Yaklaşımı

Uluslararası literatürde refah yaklaşımına alternatif olarak geliştirilen "*Women in Development Approach*" ya da kısaca "*WID*" olarak ifade edilen "*Kalkınmada Kadın Yaklaşımı*" en yalın haliyle, kadınların küresel ekonomik, siyasi ve sosyal kalkınma ve değişim süreçlerine entegrasyonunu ifade etmekte olup (Rathgeber, 1989: 1) kadınları sosyal, politik, kültürel hayatın ve çalışma hayatının aktörleri olarak ele almaktadır (UNDP, 2003: 7-8).

Kalkınmada kadın kavramı ilk olarak, mevcut kalkınma teorilerini ve uygulamalarını Boserup'un ortaya koymuş olduğu görüşler ve kendi deneyimlerine dayanarak eleştiren ve Boserup tarafından ortaya konulan bulguları ABD'li politika yapıcıların dikkatine sunmak için lobi faaliyetlerinde bulunan Washington merkezli kadın kalkınma uzmanları ağı[45] tarafından kullanılmıştır (Taşli, 2007: 12). Modernleşmenin otomatik biçimde cinsiyet eşitliğini artıracağı varsayımına meydan okuyan söz konusu grup, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın[46] politikalarını etkileme çabalarında kalkınmada kadın terimini kullanmaya başlamıştır. Söz konusu

[44] **Bkz.** Bölüm II.3.1
[45] Women's Committee of the Washington DC Chapter of the Society for International Development
[46] United States Agency for International Development

süreç, kadınların ülkelerinin ulusal ekonomilerine entegre edilmesine yardımcı olmak amacıyla tüm kalkınma projelerinde cinsiyete duyarlı sosyal etki çalışmaları yapılmasını gerektiren 1973 yılındaki Percy Amendment ile sonuçlanmıştır. Böylece örgütlü feminist bir yapı ilk kez kalkınma sorunlarını ve gündemini belirleyebilmiştir (Connelly vd., 2000: 57). Bu bakımdan WID; feminist araştırmacıların kalkınmayla hem söylem hem de uygulama olarak eklemlenmelerinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır (Rai, 2011: 8).

WID yaklaşımın hakim olduğu dönem boyunca farklı bakış açıları doğmuş olsa da uygulamaların ve yaklaşımların temelinde üç ortak özellik bulunmaktadır (Chant & Mcllwaine, 2009: 222-223):

1. Analiz ve faaliyet konusu olarak kadınlara odaklanma

2. Kadın konularıyla ilgilenmek için farklı organizasyon yapıları oluşturma

3. Kadınlara özgü politika ve projeler geliştirme

WID yaklaşımı, sorunu kadınların kalkınma programlarından ve yaklaşımlarından dışlanmaları olarak görmüştür. Bu kapsamda, kalkınma sürecine katılma fırsatlarından yoksun bir grup olan kadınların kaynaklara erişimi, kalkınma programlarına ve planlamaya katılmalarını savunmuş ve bunun kadının toplumdaki konumunu iyileştirmenin en iyi yolu olduğunun altını çizmiştir (Muyoyeta, 2004: 5-6). Örneğin, ekonomik kalkınmaya entegrasyon araçlarından biri olarak kadınlara yönelik gelir getirici projeler önerilmiştir (Momsen, 2010).

Söz konusu dönemde kadınların kalkınma sürecine entegrasyonu hedefi doğrultusunda; özellikle kadın odaklı politikaların kadınların verimliliğini ve dolayısıyla ekonomik kalkınmayı artıracağını gösteren istatistiksel veriler toplanmıştır (Connelly vd., 2000: 57-58). Ayrıca üretim sektörlerinde kadınların dezavantajlarını en aza indirmeyi ve onlara yönelik ayrımcılığı sona erdirmeyi amaçlayan stratejilerin ve eylem programlarının geliştirilmesine ve eşitlikçiliğe öncelik verilmiştir (Rathgeber,

1989: 4). WID yaklaşımı, sınırlılıkları olmasına rağmen, kalkınma alanında kadınların görünürlüğünü artırmış; birçok hükümetin, donör kurumun ve uluslararası örgütün artan biçimde göz önünde bulundurduğu bir yaklaşım haline gelmiştir. Birçok ülkede kadın bakanlıklarının kurulması ve hükümetlerde, donör kuruluşlarda ve STK'larda WID politikalarının kurumsallaştırılmasına yol açmıştır (Muyoyeta, 2004: 5-6).

WID yaklaşımı çerçevesinde, ekonominin çeşitli sektörlerinde kadınların konumu erkeklerinkinden ayrı olarak ilk kez incelenmiştir. Kadınların kalkınma ve toplumsal değişim deneyiminin erkeklerinkinden farklı olduğunun kabul edilmesi kurumsallaşmış ve araştırmaların özellikle kadınların deneyimlerine ve algılarına odaklanması meşru hale gelmiştir (Rathgeber, 1989: 5) Ancak WID yaklaşımının, dönüştürücü kapasitesini birçok düzeyde kısıtlama eğiliminde olan önemli sınırlamaları da bulunmaktadır. WID yaklaşımı kadınların kalkınmaya katılımını ve cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılmasını vurgularken; bu eşitsizlikleri yaratan sosyal yapı, kültür, yasalar ve ekonomik sisteme ilişkin herhangi bir düzenleme ve değişiklikle ilgilenmemiştir (Muyoyeta, 2004: 5-6). Mevcut sosyal yapıların kabulü sonucunda; kadınların kalkınma stratejilerinde neden daha az başarılı olduklarını incelemek yerine, yalnızca kadınların devam eden kalkınma girişimlerine nasıl daha iyi entegre edilebileceğine odaklanmıştır (Rathgeber, 1989: 6). Büyük ölçüde modernizasyon teorisine dayandığından, genellikle yerele dair bilginin olası katkısını göz ardı etmiştir. Ayrıca kadınların üretici rolleriyle meşgul olma ve ev içi emeğini görmezden gelme eğiliminde olmuş ve kadınların ikincil konumuna ilişkin temel sorulara nadiren değinmiştir. Genel olarak küresel eşitsizliklerin Üçüncü Dünya ülkelerindeki kadınlar üzerindeki etkisini ve kadınların yaşamında ırk ve sınıfın önemini göz ardı etmiştir (Connelly vd., 2000: 58-59).

Kalkınma alanında kadın konusuna WID paradigmasının hâkim olduğu süre içinde WID ile bağlantılı olarak farklı hedefleri ön plana çıkaran çeşitli yaklaşımlar da

ortaya çıkmıştır. Söz konusu yaklaşımlar hakkaniyet yaklaşımı, yoksullukla mücadele yaklaşımı ve verimlilik yaklaşımlarından müteşekkildir (**Bkz**. Tablo 4: WID Yaklaşımları).

WID yaklaşımının temeli olan hakkaniyet yaklaşımı, 1976–85 BM Kadın On Yılı'nda ön plana çıkmış olup, kalkınma sürecinde kadınlara eşitlik sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu kapsamda kadınlar hem üretken hem de reprodüktif rolleri aracılığıyla kalkınmada aktif katılımcılar olarak görülmektedir. Doğrudan devlet müdahalesiyle, kadınlara siyasi ve ekonomik özerklik verilerek ve erkeklerle kadınlar arasındaki eşitsizlik azaltılarak kadınların stratejik ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmaktadır (Moser, 1993: 62-63). Cinsiyet eşitliğine yönelik feminist çağrılar, temel amacı ayrımcılığı ortadan kaldırmak olan bu yaklaşımın hayata geçirilmesinde etkili olmuştur. Söz konusu yaklaşım kadınların kalkınmaya katkısının ve kalkınmadan elde ettiği payın yeniden değerlendirilmesinin altını çizmiştir (Muyoyeta, 2004: 10).

Yoksullukla mücadele, 1970'lerden itibaren ortaya konulan ikinci WID yaklaşımı olup hakkaniyet yaklaşımının yumuşatılmış versiyonudur. Amaçlanan, yoksul kadınların üretkenliklerini artırmalarını sağlamaktır. Bu yaklaşım kapsamında kadınların yoksulluğu, ikincil konuma itilme sorunu olarak değil, az gelişmişlik sorunu olarak görülmektedir. Yine kadınlar ve erkekler arasındaki ekonomik eşitsizlik de yoksullukla bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle vurgu, erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizliği azaltmaktan, gelir eşitsizliğini azaltmaya doğru kaymaktadır. Kadınların üretken rolünün farkında olan söz konusu yaklaşım, özellikle küçük ölçekli gelir getirici projeler aracılığıyla pratik toplumsal ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmakta olup STK'lar arasında popüler bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır (Moser, 1993: 66-67). Kadınların temel pratik ihtiyaçlarına yoğunlaşarak stratejik ihtiyaçlarını görmezden gelen bu yaklaşımın temel argümanı kadınların temel ihtiyaçlarını ve üretkenliklerini temin edecekleri stratejilerin geliştirilmesidir (Muyoyeta, 2004: 10).

Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın Yapısal Uyum Programları olarak bilinen 1980'lerin ekonomik reformlarının bir ürünü olan verimlilik yaklaşımı, hala baskın olan WID yaklaşımıdır. Temel vurgusu insan kaynaklarının tam kullanımı, üretimi ve ekonomik büyümeyi artırmak olan yaklaşımda kadınlar sadece iş gücü olarak görülmektedir. Cinsiyet analizinin ekonomik açıdan önemini savunan söz konusu yaklaşım, kalkınma faaliyetlerinin planlanmasının bir parçası olarak erkeklerin ve kadınların rollerini ve sorumluluklarını anlamanın etkinliği artırmaya yardımcı olacağını ve hem kadınların hem de erkeklerin ulusal kalkınmada kendi rollerini oynamasını sağlayacağını ortaya koymaktadır (Muyoyeta, 2004: 10). Verimlilik yaklaşımı, kadınları ve toplumsal cinsiyete ilişkin endişeleri kalkınmanın ana akımına taşımayı başarmıştır ancak bu kalkınmanın kadınlar için neler yapabileceğinden ziyade kadınların kalkınma için neler yapabileceğine odaklanılarak yapılmıştır. Amaç kadınların ekonomik katkısıyla kalkınmanın daha verimli ve etkili olmasını sağlamaktır. Vurgunun kadınlardan kalkınmaya kaydığı söz konusu yaklaşımın odağında Üçüncü Dünya kadınları için artan ekonomik katılımın otomatik olarak artan eşitlikle bağlantılı olduğu varsayımı yer almaktadır (Moser, 1993: 69-70).

WID yaklaşımı ve bu yaklaşım bağlamında şekillenen farklı bakış açıları temelde ekonomik konular üzerinde odaklanmıştır. Ancak kalkınma ve kadın konusuna yönelik hem düşünsel düzeyde feminist entelektüel çabanın hem de pratik düzeyde uygulamaların sonuçları WID yaklaşımın sorgulanmasına ve yeni bakış açılarının ortaya çıkmasına giden yolu hazırlamıştır. Söz konusu süreç içinde kalkınma ve kadın daha kapsamlı bir biçimde ele alınarak konunun farklı boyutlarına dikkat çeken yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Tablo 4: WID Yaklaşımları

Yaklaşım	Hedef Kitle	Dönem	Temel Özellikleri
Hakkaniyet Yaklaşımı ***(Equity Approach)***	Kadınlar	1975-85	İlk WID yaklaşımı Temel amaç, kadınları ikincilleştiren yasal ve kurumsal çerçevelerin değiştirilmesi yoluyla kadınlarla erkeklerin kalkınma sürecinde eşit biçimde var olmasını sağlamaktır.
Yoksullukla Mücadele Yaklaşımı ***(Anti-Poverty Approach)***	Düşük gelirli kadınlar / Aile reisi kadınlar	1970'ler	İkinci WID yaklaşımı Kadınların dezavantajlı konumunun cinsiyet bağlamında ikinci plana itilmekten ziyade yoksulluktan kaynaklandığı varsayımıyla ortaya çıkan yaklaşımın temel amacı kadınların ekonomik statülerinin gelir getirici programlarla desteklenerek yükseltilmesidir.
Verimlilik Yaklaşımı ***(Efficiency Approach)***	Düşük gelirli kadınlar	1980'ler	Üçüncü WID yaklaşımı Temel amaç kalkınmayı daha verimli hale getirmek için kadınların çabalarından yararlanmak ve neoliberal ekonomik yapılanmanın canlanmasıyla yoksulluğu azaltmaktır.

Kaynak: Chant & Gutmann (2000).

2.2.2. Kadın ve Kalkınma Yaklaşımı

Uluslararası literatürde kalkınma ve kadın alanında ortaya konulan bir diğer yaklaşım, WID yaklaşımına yönelik eleştiriler temelinde yükselen "*Women and Development Approach*" ya da kısaca "*WAD*" olarak ifade edilen "*Kadın ve Kalkınma Yaklaşımı*"dır. Rathgeber (1989) tarafından WID ve WAD yaklaşımları arasındaki sınırın net olmadığı ve WAD yaklaşımının tarihsel olarak muhtemelen 1970'lerin ikinci yarısında ortaya çıktığı ifade edilmektedir. 1975 yılında Mexico City'de düzenlenen BM Dünya Kadın Konferansı'nda, ağırlıklı olarak Kuzeyli beyaz kadınların cinsiyet eşitliğini hedefleyen feminist yaklaşımları, kalkınma modelinin kendisinin gelişmekte olan ülkelerin perspektifinden yoksun olduğunu iddia eden Güneyli birçok kadın tarafından reddedilmiş, yoksulluğun üstesinden gelinmesi ve sömürgeciliğin etkileri

eşitlikten daha önemli kabul edilmiştir (Momsen, 2010: 13). Güneyli feminist aydınlar tarafından Batı kapitalizmine, modernizasyona ve bu anlayışlarda temellerini bulduğu iddia edilen WID yaklaşımına yönelen eleştiriler, entelektüel kökleri Marksist feminizm ve bağımlılık kuramına uzanan WAD yaklaşımını şekillendirmiştir (Yavuz ve Serdaroğlu, 2010: 63).

Kadınların kalkınma sorunlarına Marksizm içinden cevap arayan akademisyenler, Engels'in kadınların ikincil konumunun özel mülkiyetin ve kapitalizmin gelişmesinin bir sonucu olduğu ve bu nedenle cinsiyet eşitsizliklerinin giderilebilmesi için başarılı bir sınıf mücadelesinin ve kapitalist sistemin çöküşünün gerekli olduğu şeklindeki argümanını kabul ederek, kapitalist sistemin ürünlerinden sadece biri olduğunu iddia ettikleri ataerkilliğe saldırmak yerine sahip oldukları enerjiyi kapitalizme karşı mücadeleye yöneltmişlerdir. Bağımlılık teorisindeki gelişmeler Batı'daki radikal feminist düşünceyle paralellik göstermiştir: her ikisi de mevcut güç yapılarına ciddi bir meydan okuma döneminde ortaya çıkmış; güç ve tahakküm kaynaklarından bir dereceye kadar kopmayı savunmuştur (Connelly vd., 2000: 59-60).

WAD yaklaşımı temelde, kadınların tarihsel olarak her daim kalkınma süreçlerinin bir parçası olduğunu ve bu durumun 1970'lerin başında birdenbire gün yüzüne çıkmadığını ortaya koymuştur. Kadınların bilgisinin, emeğinin, hedef ve sorumluluklarının ayırt ediciliğini vurgulamış, söz konusu farklılığın tanınmasını ve kadınların kalkınma sürecinde oynadıkları özel rolün kabul edilmesini savunmuştur. Afrika'nın birçok bölgesinde kadın emeğinin tarımsal üretimin temeli olmasına rağmen katkılarının sistematik olarak göz ardı edildiğini ve kalkınma planlarında marjinalize edildiklerinin altını çizerek bu kadınlara destek sağlamaya çalışmıştır. Politikaları değiştirmek ve kadınların sorunlarını ve endişelerini ulusal ve uluslararası gündemlere yerleştirmek için tasarlanan kampanyalar, bu paradigma dahilinde çalışanlar için kilit bir faaliyet alanı olurken, bilgi yayma ise önemli bir stratejiyi teşkil etmiştir.

Örgütlenme çabaları da hem ana akım bürokrasiyi kadınların ihtiyaçlarına daha duyarlı hale getirmeye hem de aktif, özerk yerel gruplar ve ağlar aracılığıyla kadınlar arasındaki bağları güçlendirmeye yönelik olmuştur (Connelly vd., 2000: 60).

Teorik olarak WAD yaklaşımından en belirgin farkı kadınların kalkınmaya entegrasyonuna yönelik stratejiler yerine, kadınlar ve kalkınma süreçleri arasındaki ilişkiye odaklanmasıdır. Hareket noktasını ise kadınların her zaman toplumlarına "entegre" olduğu, hem hane içinde hem de hane dışında kadınlar tarafından yapılan işlerin toplumların idamesinde merkezi konumda olduğu ve entegrasyonun mevcut uluslararası eşitsizlik yapılarının sürdürülmesine hizmet ettiği düşünceleri oluşturmaktadır (Rathgeber, 1989: 9).

WAD yaklaşımı, WID yaklaşımından daha eleştirel bir bakış açısı sunmuş, ancak ataerkillik, farklı üretim biçimleri, kadınların ikincil konumu ve baskı arasındaki ilişkinin bütünlüklü bir analizini yapmamıştır. Bu kapsamda WAD yaklaşımı, uluslararası yapılar daha eşitlikçi hale geldiğinde kadınların konumunun iyileşeceğini zımnen varsaymıştır. Yaklaşım dâhilinde ataerkil ideolojinin baskın etkisine detaylı bir şekilde dikkat çekilmediğinden, kadınların durumu öncelikle uluslararası ve sınıfsal eşitsizlikler yapısı içinde görülmüştür. WAD yaklaşımının ikinci zayıf yönünü, kadınların çalışmalarının ve yaşamlarının reprodüktif yönünü ihmal etme pahasına, kadınların yalnızca piyasa için üretim yönüne yoğunlaşması oluşturmuştur. Bu nedenle, WID / WAD stratejileri, bu tür stratejilerin kadınlara getirdiği zaman yükünü hesaba katmadan gelir getirici faaliyetlerin geliştirilmesine odaklanma eğiliminde olmuştur. Kalkınma planlamacıları, güney üzerinde Batı önyargılarını ve varsayımlarını dayatma yöneliminde olmuş ve sosyal yeniden üretim de dâhil olmak üzere kadınların hane içinde gerçekleştirdiği işlere hiçbir ekonomik değer atfetmemiştir. Çocuk doğurma ve yetiştirme, ev işleri, hasta ve yaşlıların bakımı vb. dâhil olmak üzere ailenin idamesi için harcanan emek, "özel" alana ait sayılarak gelir getirici faaliyetleri artırmayı

amaçlayan kalkınma projelerinin kapsamı dışında kabul edilmiştir. Ayrıca teorik olarak sınıf etkisini kabul eden WAD perspektifi proje tasarımı ve uygulama aşamasında, WID yaklaşımına benzer şekilde, güçlü ve analitik bir sınıf, ırk, etnisite ayrımı olmadan kadınları tek bir grup olarak ele alma yönelimi göstermiştir (Rathgeber, 1989: 9-11).

2.3. 1980'li Yıllar ve Kalkınmada Toplumsal Cinsiyet Düşüncesinin Gelişimi

Kalkınma ve kadın alanında 1980'li yıllara yapısal uyum programları damgasını vurmuştur. 1970'li yıllarda yaşanan iki petrol krizi ve devasa uluslararası borçlarla birleşen küresel durgunluk, 1980'li yıllarda birçok Üçüncü Dünya ülkesinde yapısal kusurları ve zayıf ekonomileri ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde özellikle Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası, modernizasyon yaklaşımıyla uyumlu biçimde Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomilerinin canlandırılması ve geliştirilmesi amaçları doğrultusunda gerekli kredilere erişebilmeleri için benimsemeleri gereken zorunlu politika değişiklikleri olarak kabul edilen bir dizi ekonomik reform programı sunmaya/dayatmaya başlamıştır. Bu ekonomik yeniden yapılandırma programları topluca "yapısal uyum programları" olarak adlandırılmıştır. Söz konusu programlar temelde, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması için kritik önemde kabul edilen piyasaların rolünü güçlendirmeyi, ticaret ve sanayide devletin rolünü azaltmayı amaçlamıştır (Beazley & Desai, 2014: 411).

Yapısal uyum programları kapsamında, sağlık ve eğitim gibi hükümetlerin finanse ettiği hizmetlerin özelleştirilmesine vurgu yapılmıştır. Bu vesile ile Üçüncü Dünya hükümetlerinin harcamalarını azaltıp piyasanın gücünü artırarak üretkenlik ve verimlilik artışını sağlamak hedeflenmiştir. Böylece liberal kalkınma düşüncesinin varsayımları, ekonomik refahın hem kadınlara hem de erkeklere fayda sağlayacağı

varsayımı da dâhil olmak üzere, yapısal uyum programlarına hâkim olmuştur. Pek çok ekonomist makroekonomik ana hatlara bakarak reformların tarımı ve sanayiyi canlandırmada başarılı olduğunu düşünürken; kadın konusunda çalışan bazı kalkınma uzmanları yapısal düzenlemelerin uzun vadede herkese fayda sağlayacağı şeklindeki temel varsayımı sorgulayarak ekonomik değişikliklerin özellikle kadınlar üzerindeki olumsuz etkiyi görmezden geldiğini öne sürmüştür (Connelly vd., 2000: 62; Sheldon, 2016: 274).

Üçüncü Dünyada Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası reçeteleri ana hatları ile ülkelerin özgün sorunlarını göz ardı etmeleri; Güneyden Kuzeye legal ve illegal göçü artırarak sosyal yapıları sarsmaları ve beslenme seviyesi, eğitim standardı, istihdam oranı, sosyal destek sistemlerine erişim gibi alanlara zarar vererek yaşam standardını düşürmeleri nedeni ile eleştirilmiştir. Bunlara ilaveten kadınlara ilişkin olarak sağlık, eğitim ve hasta-yaşlı bakımı gibi sorumlulukları zaten ücretsiz iş yükü altındaki kadınların omzuna yıkmaları ve kadına karşı şiddet başta olmak üzere sosyal problemleri artırmaları eleştiri konusu olmuştur (Reddock, 2000: 31).

Uluslararası düzlemde meydana gelen siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeler ve bu gelişmelerin başta kadınlar olmak üzere Üçüncü Dünya ülkelerindeki yansımaları kalkınma ve kadın alanının hem entelektüel düzeyde hem de BM çatısı altında gerçekleştirilen çeşitli toplantı ve konferanslar çerçevesinde yeniden ele alınmasına ve alternatif yaklaşımlar üretilmesine vesile olmuştur.

Bu yaklaşımlardan biri 1980'li yıllar ile birlikte uluslararası literatürde WID yaklaşımına alternatif olarak ortaya çıkan, odak noktasına erkekler ile kadınlar arasındaki eşitsiz ilişkileri alan "*Gender and Development*" ya da kısaca "*GAD*" olarak ifade edilen "*Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma*" yaklaşımıdır. WID yaklaşımı bağlamında kadınların ikincil konumuna ilişkin bir analiz yapılsa da, söz konusu konumun ilişkisel doğası büyük ölçüde göz ardı edilmiştir (Miller & Razavi, 1995: 12).

GAD yaklaşımı ise analizin odağını bir grup olarak ele alınan kadınlardan, erkekler ve kadınlar arasındaki toplumsal cinsiyet ilişkilerine kaydırmıştır (Brown, 2006: 62). Toplumsal olarak kazanılmış maskülenlik ve feminenlik olarak açıklanabilecek toplumsal cinsiyet ve kadın ile erkek arasında toplumsal olarak inşa edilmiş ilişki modeli olarak tanımlanabilecek toplumsal cinsiyet ilişkileri temelinde kalkınmanın güç ilişkilerini nasıl yeniden şekillendirdiği analiz konusu olmuştur (Momsen, 2010: 13).

GAD yaklaşımında toplumsal cinsiyetin sosyal olarak inşasına, kadınlara ve erkeklere belirli roller, sorumluluklar ve beklentilerin yüklenmesine dikkat çekilmekte; izole ve homojen bir grup olarak yalnızca kadınlara değil, hem erkeklerin hem de kadınların rollerine ve ihtiyaçlarına odaklanılmaktadır. Bu bütüncül yaklaşım neticesinde kadınların çıkarları (homojen olduğu varsayılan biyolojik bir kategori) ve toplumsal cinsiyet çıkarları (sosyal olarak oluşturulmuş bir dizi ilişkiler ve maddi uygulamalar) arasında bir ayrım yapılmıştır (Molyneux, 1985). Bu çıkarlar doğrultusunda tanımlanan ihtiyaçlar da pratik veya stratejik olarak ayrılmaktadır. Pratik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları somut koşullardan doğmakta olup, bunlar yiyecek, barınma, eğitim ve sağlık ihtiyacı gibi hemen idrak edilebilen ve karşılanması daha muhtemel olan ihtiyaçlardır. Stratejik toplumsal cinsiyet çıkarları, kadınların ikincil konumunun bir analizinden doğmakta olup herhangi bir kültürde kadının konumunu belirleyen cinsiyet, sınıf ve ırk yapılarında değişiklik yapılmasını gerektirmektedir. Stratejik çıkarlar, cinsiyet eşitliği hedefini içermektedir. Pratik ihtiyaçların siyasallaştırılması ve stratejik çıkarlara dönüştürülmesi kadar kadınların bu amaca ulaşmak için güçlendirilmesi de söz konusu yaklaşımın temel yönlerini oluşturmaktadır (Connelly vd., 2000: 63). Stratejik ihtiyaçların karşılanması ve mevcut rollerin eşitlik sağlayacak şekilde dönüşümü bağlamında GAD yaklaşımı, radikal feministler tarafından yalnızca kadın dayanışmasına yapılan vurgunun aksine, eşitlik ve sosyal

adalet konularında endişelerini paylaşan erkeklerin potansiyel katkılarının da önemi kabul etmektedir (Rathgeber, 1989: 12).

Cinsiyetin toplumsal bir inşa olarak tanımlanması kaçınılmaz olarak bu yaklaşımı kadınları WID yaklaşımında olduğu gibi homojen bir kategori olarak ele almaktan uzaklaştırmıştır. WAD yaklaşımına benzer şekilde ancak daha kapsamlı olarak diğer sosyal yapılar olan sınıf, yaş, medeni durum, din, etnik köken, ekonomik durum veya ırk farklılıklarının da toplumsal cinsiyet ile ilişkisine ve bunların tanımlayıcı özelliklerinin sosyal yapısına odaklanılmaktadır (Connelly vd., 2000: 63). Bunu yaparken, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadınlar kadar tikel uluslar ve topluluklardaki kadınlar arasında da algı ve hatta ilgi farklılıklarının mevcut olduğunu kabul etmektedir. Böylece geniş bir perspektifle GAD, küresel uluslararası ticaret sistemlerinden ataerkilliğin yerel tezahürlerine kadar kadınların yaşamlarını şekillendiren, kültürel, politik ve ekonomik olarak ifade edilen çok sayıda faktörü incelemektedir (Brown, 2006: 63).

Kalkınma bağlamında GAD yaklaşımı kalkınma politikalarının ve uygulamalarının kadınlar ve erkekler üzerindeki farklı etkilerinin farkında olarak kadınları sadece kalkınmanın alıcıları olarak değil, "özne ve aktörleri" olarak görmektedir. Dolayısıyla bu bakış açısı hem toplumsal cinsiyet ilişkilerini hem de kalkınma sürecini sorgulamaktadır. Batılı sosyalist feministlerin deneyimlerinden ve analizlerinden de yararlanarak kadınların toplumdaki statüsünün maddi yaşam koşullarından olduğu kadar kadının ulusal, bölgesel ve küresel ekonomilerdeki konumlarından da etkilendiğini savunmaktadır. Ayrıca kadınların toplumlarındaki ataerkil gücün doğasından ulus, topluluk ve hane halkı düzeylerinde derinden etkilendiklerinin de farkındadır. Bu bağlamda GAD yaklaşımı kadınlara ve kalkınmaya ilişkin iki yönlü bir yaklaşım benimsemiştir. Kadınların maddi yaşam koşulları ve

sınıfsal konumlarının yanında ikincil konumlarını tanımlayan ve sürdüren ataerkil yapıları ve fikirleri de analiz etmektedir (Connelly vd., 2000: 62-63).

GAD yaklaşımı, değişimin aktörleri olarak gördüğü kadınların sesinin siyasi düzlemde daha iyi duyurabilmeleri adına örgütlenme gerekliliğini vurgulamaktadır. Söz konusu yaklaşım hem sınıf dayanışmasının hem de sınıf ayrımının önemini kabul etmekte ve ataerkil ideolojinin kadınları ezmek için sınıflar içinde ve sınıflar arasında işlediğini savunmaktadır. Tüm bu hususlar doğrultusunda GAD yaklaşımı, mevcut sosyal, ekonomik ve politik yapıların altında yatan varsayımları sorgulamada WID ve WAD yaklaşımlarının çok daha ötesine gitmektedir. Bu bağlamda GAD yaklaşımı, kadınların yalnızca mevcut kalkınma çabalarına daha iyi entegre olmalarını sağlayacak müdahale ve pozitif ayrımcılık stratejilerinin tasarlanmasına değil aynı zamanda sosyal yapıların ve kurumların temelden yeniden incelenmesine odaklanmaktır (Rathgeber, 1989: 13-14).

Özetle GAD yaklaşımı, yapısal cinsiyet eşitsizliğinin karmaşıklıklarına ve kalkınmanın çok yönlü doğasına çok daha duyarlı olma çabasıyla WID yaklaşımının eksikliklerini ele almaktadır. En önemli katkıları ise kalkınma alanındaki analizde kadından toplumsal cinsiyete geçilmesi, tamamen ekonomik ve Batılı idealler ve kalkınma ölçütlerinden ziyade çok yönlü anlayışa vurgu yapılması ve son olarak katılımcı kalkınma ve güçlendirme üzerindeki vurgusu olmuştur (Brown, 2006: 63).

2.4. 1990'lı Yıllardan Günümüze

1990'lı yıllar uluslararası alanda siyasal, toplumsal ve ekonomik düzlemlerde ciddi değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. SSCB'nin çöküşü ile II. Dünya Savaşı sonrası döneme damgasını vuran iki kutuplu yapı ortadan kalkmıştır. Özellikle ekonomi, iletişim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin belirginleştirdiği küreselleşme

olgusu da dönemin ön plana çıkan bir diğer özelliğidir. Küreselleşme ile meydana gelen gelişmeler, ulusal sınırların anlamını yitirmesine ve sivil toplum kuruluşları ve çok uluslu şirketler gibi yeni aktörlerin ön planda yer aldığı yeni bir döneme işaret etmektedir. Küreselleşme sürecinde, ekonomilerin liberalleşmesi, özelleştirme ve işgücü piyasalarının deregülasyonu ile emeğin, malların, hizmet sunumunun ve sermayenin uluslararası hareketliliği hızlanmıştır (Beazley & Desai, 2014: 411).

Tüm bu gelişmelerin pek çok alanda olduğu gibi kalkınma ve kadın alanında da etki ve yansımaları olmuştur. İlk bölümde ayrıntılı biçimde ortaya konulduğu üzere kalkınma kavramı toplumsal, iktisadi ve çevresel konuları kapsayacak şekilde genişletilmiş ve kalkınma sorunları ulusal sınırları aşarak küresel bir niteliğe bürünmüştür. Sürdürülebilir kalkınma anlayışı da 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kalkınma alanının ana rotasını belirlemiştir. Sürdürülebilirlik yaklaşımının başından beri etkin destekçileri arasında feminist aktivistler de yer almıştır ve kavramın anlamının genişlemesine katkıda bulunmuşlardır. Tartışmalar ana akım ekonomi bağlamında sürse de feministler bu tartışmaları sosyal dönüşüm için bir alternatif olarak görmüştür (Reddock, 2000: 32). Küresel düzeyde bu gelişmeler yaşanırken toplumsal cinsiyet konusunun da gerek BM çatısı altında gerçekleştirilen konferanslarda gerekse iki taraflı yardım kuruluşlarının politika ve stratejilerinde artan biçimde yer aldığı gözlenmiştir.

1990'lı yıllarda kadınlar daha geniş ağlar aracılığıyla ve tabanda örgütlenmeye devam ettikçe, WAD yaklaşımı özellikle güçlü kalmıştır. Örgütlü kadın gruplarının uyguladığı sürekli baskı, hükümetleri ve diğer kurumları kadınları ciddiye almaya ve endişelerini gidermeye zorlamıştır. Söz konusu dönemde aktivistler feminist düşünürleri ve akademisyenleri de teori ile pratik arasındaki bağı güçlendirmeye ve teorileri deneyimlerden kaynaklanan yeni analiz biçimlerine uyum sağlayacak şekilde gözden geçirmeye davet etmiştir. Ancak söylem ve uygulamada bazı değişiklikler meydana gelmesine rağmen WID; hükümetler, yardım ve kalkınma ajansları (hem BM kurumları

ve STK'lar) ve iki taraflı yardım ajansları için baskın yaklaşım olmaya devam etmiştir (Connelly vd., 2000: 63-64).

Bu dönemde; günümüzde kadın ve kalkınma tartışmalarının temel kavramları olarak görülen ve bölümün başında haklarında detaylı bilgi sunulan kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması gibi kavramlar ve konseptler de ön plana çıkmaya başlamıştır. Her iki kavram da 1980'li yıllarda GAD yaklaşımının amaçları doğrultusunda ortaya çıkmış, ancak 1990'lı yıllarla birlikte etkinliğini artırarak yeni binyıla girilirken hem BM hem de iki taraflı yardım kuruluşları ile STK'ların kalkınma söylem, politika ve uygulamalarının merkezi bir ayağı haline gelmiştir (Parpart, 2014: 382-384).

Özetle 1990'lı yıllar kadın ve kalkınma alanında günümüzde hakim paradigmanın şekillendiği dönem olmuştur. Kalkınma kavramının sürdürülebilir kalkınmaya evrildiği bu dönemde kadın da toplumsal cinsiyetin parçası olarak değerlendirilmeye başlanmış ve kalkınma düşüncesinin ayrılmaz bir unsuru haline gelmiştir. Bu gelişmede BM ve ilgili alt kurumları küresel düzeyde öncü bir rol oynamıştır. BM tarafından düzenlenen toplantı ve konferansların ardından UNDP öncülüğünde hazırlanan MDG ve SDG, kadın ve kalkınma konusunu küresel kalkınma gündeminin bir parçası olarak tanımlayarak konseptin kapsamını ve tartışma zeminini de genişletmiştir.

3. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Kapsamında Kadın ve Kalkınma: Değerlendirmeler ve Eleştiriler

BM, kuruluşu itibari ile kadınların sorunlarını da sorumluluk alanında görmüştür. İlk yıllarda temel bakış açısını refah yaklaşımı oluşturmakta iken 1970'li yıllarla birlikte bu yaklaşımda değişiklik yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde WID

yaklaşımı yükselişe geçmiş ve 1975 yılında gerçekleşen ilk küresel kadın konferansının ardından hem BM sistemi içerisinde hem de ulusal düzeyde kurumsallaşmıştır (Miller & Razavi, 1995). Takip eden her beş yılda bir gerçekleşen ve özellikle cinsiyet eşitliğini küresel gündemin merkezine yerleştiren küresel kadın konferansları, uluslararası toplumu kadınların her alanda ilerlemeleri için belli hedefler ve etkin eylem planları etrafında toplamıştır (UN, 2021a). Belirlenen hedefler çerçevesinde BM içerisinde de kadınlara ilişkin çeşitli birimler tesis edilmiştir. 1995 yılında Pekin'de gerçekleşen konferans ise hâkim paradigmanın WID'den GAD'a dönüşümünü ilan etmiştir. Son olarak küresel kalkınma gündeminde sürdürülebilir kalkınma[47] önem kazanmış ve UNDP bu süreçte öne çıkan bir aktör olarak dikkat çekmiştir. Kadınların kalkınma sorunlarının geniş kapsamlı küresel kalkınma gündeminin parçası olması ve UNDP'nin bu gündemin taşıyıcısı olması da kadın ve kalkınma meselesi çerçevesinde UNDP'nin de dönüşmesine vesile olmuştur.

Bu kısımda ilk olarak BM'nin kadın meselelerini ele alışı tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmekte, BM kalkınma ve kadın yaklaşımının zaman içerisindeki dönüşümü incelenmektedir. Akabinde UNDP'nin kadın ve kalkınma yaklaşımı öncelikle kendi iç dinamiklerindeki dönüşüm üzerinden tarihsel perspektifle ele alınmaktadır. Bölümün devamında koordinasyonları UNDP'nin sorumluluk sahasını teşkil eden ve 21. yüzyılın kalkınma gündemini oluşturan MDG ve SDG kadın perspektifinden değerlendirilmektedir. MDG incelemesinin temel gayesi 21. yüzyılın ilk on beş yılında küresel kalkınma gündeminde kadın boyutunda yaşanan tartışmalar ve bunun vesile olduğu dönüşümü ortaya koymaktadır. SDG incelemesinin temel gayesi ise güncel kalkınma gündemini ve UNDP'nin faaliyet sahasını sunmaktadır. MDG ve

[47] **Bkz.** Bölüm I.3

SDG analizini takiben UNDP'nin güncel yaklaşımını sunmak üzere 2018-2021 yıllarını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi[48] tahlil edilmektedir.

3.1. Birleşmiş Milletler'in Kadın ve Kalkınma Yaklaşımının Dönüşümü

1946 yılında BM bünyesinde İnsan Hakları Birimi Kadının Statüsü Bölümü[49] kurulmuş ve Kadının Statüsü Komisyonu'nun (CSW)[50] kurulma kararı alınmıştır (UN, 1946). 1947 yılında teşkil edilen CSW, her yıl düzenli olarak toplanmakta ve politik, sosyal, ekonomik ve eğitime ilişkin alanlardan seçilen temalarda devletler ve BM sisteminin kadın meselelerinde nasıl ilerleme kaydedebileceğine dair rapor sunmakta; BM'nin kadın politikalarının yönünü tayin etmektedir. (UN, 2021b; UN WOMEN, 2021b).

Anılan birimlerin isimlerinin de gösterdiği üzere BM çatısı altında kadın meselesi ilk dönemde insan hakları kapsamında değerlendirilmiştir. 1970 itibari ile bu yaklaşım değişmeye başlamıştır. Kabeer (1994: 1), İkinci Kalkınma Onyılı için Kalkınma Stratejisi'nde "*kadınların total kalkınma çabasına entegrasyonunun teşvik edilmesinin önemi*nin (UN, 1970: 41, paragraf 19.h)" ifade ediliyor oluşunu bu alanda bir uyanışın başlangıcı kabul etmektedir. Daha önce belirtildiği üzere, 1970 yılında Ester Boserup tarafından yayınlanan Kadınların İktisadi Kalkınmadaki Rolü adlı çalışmasının kadınların kalkınmada etkin rolüne yönelik uyandırdığı reaksiyon akademi çevreleri ile sınırlı kalmamış, BM gündeminde de belirleyici olmuştur.

1970'li yıllarda kadın ve kalkınma alanına yönelik gelişen ilgi BM içerisinde CSW öncülüğünde 1975 Kadın Yılı ile 1976-1985 Kadın Onyılı ilanlarına ve önemli sonuçları olacak bir dizi konferans serisine vesile olmuştur. 1975 Kadın Yılının teması

[48]Gender Equality Strategy 2018-2021

[49]**Section on the Status of Women, Human Rights Division, Department of Social Affairs.** Bu birim 1993 yılında Kadının İlerlemesi Bölümü (DAW) ismini almış, 2010 yılında UN WOMEN'ı oluşturan dört birimden biri olmuştur.

[50]United Nations Commission on the Status of Women

barış, eşitlik ve kadınların kalkınma içerisindeki rolü olmuştur. Yılın amacı iki aşamalı olarak tanımlanmıştır: "kadınların ekonomik, sosyal ve politik hayata tüm boyutları ile ve gerçek anlamda katılımı ve bunun gerçekleştirilebileceği toplumların inşası için gerekli stratejilerin geliştirilmesi" (UN, 1976: 11).

1975 Kadın Yılında BM tarafından Mexico City'de, kadınların sorunlarına yönelik o zamana kadarki en büyük konferans olan Uluslararası Kadın Yılı Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans ayrıca kadınların erkeklerden daha kalabalık olduğu ilk küresel konferans olarak da tarihe geçmiştir[51] (Muyoyeta, 2004). Konferansta sonraki on yıl için ulusal eylemlere yılın amacı doğrultusunda rehberlik gayesi ile Eylem Planı[52] kabul edilmiştir. Plan, aile içi de dâhil olmak üzere rollerin yeniden değerlendirilmesi, özellikle eğitim alanında toplumsal tutumların değişmesi gerektiğini belirtmekte; bu bağlamda medya gibi devlet dışı organlara da önemli görev düştüğünün altını çizmektedir. Kadınlar kalkınmanın tüm alanlarında faydalanıcı olduğu gibi fail olarak da görülmektedir. Anılan değişimlerin gerektirdiği toplumsal yeniden inşa için de legal hakların genişletilmesi, ücretsiz temel eğitim, aile planlama bilgi ve hizmetlerine erişim hakkı, bakım-sosyal hizmet gibi kadın iş yükünü azaltacak hizmetler, istihdam olanaklarının -başta eğitim yolu ile- geliştirilmesi ve kadınların karar alma mekanizmalarına katılımı belirlenmiştir (UN, 1976: 11-13). Eşitlik ve üretkenlik, Plan'ın öne çıkan temalarıdır. Konferans sonrası birçok devlette kadınlara yönelik WID kurumları tesis edilmiştir. Bu yönüyle Mexico City Konferansı'nın kadınların geniş tanımı ile kalkınma alanında sonraki yarım yüzyılda kat edecekleri mesafenin ilk adımlarından biri olduğunu belirtmek mümkündür. Konferans sonrası en ciddi dönüşüm ise BM yapısında gözlenmiştir. 1976 yılında BM Kadınlar Kalkınma Fonu (UNIFEM)[53]

[51]BM üyesi 133 ülkenin 125'i delege gönderirken, bunların 113'ü delegelerini kadınlardan seçmiştir (UN, 2021c).
[52]World Plan of Action for the Implementation of the Objectives of the International Women's Year
[53]United Nations Development Fund for Women

ve Kadınların İlerlemesi için Uluslararası Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (INSTRAW)[54] kurulmuştur. Ayrıca Konferansın tavsiyesi ile 1976-1985 yılları BM Kadın Onyılı ilan edilmiştir.

1980 yılında Kopenhag Uluslararası Kadın Onyılı Konferansı düzenlenmiştir. Geçen beş yıl içerisinde ilk konferansın hedeflerine ulaşılamadığı gözlenmiştir. Bunun nedeni olarak da kapasite yetersizliği görülmüş ve insan kaynağının tam potansiyelini bütüncül sosyo-ekonomik kalkınma olmadan gerçekleştiremeyeceği varsayımıyla, eğitime, istihdam olanaklarına ve sağlık hizmetlerine eşit erişimi sağlamak bu konferansın temel temalarını oluşturmuştur (UN, 1980: 5, 27-37). Mexico City Konferansı her ne kadar refah yaklaşımından uzaklaşmayı ifade etmekteyse de BM'nin bu yaklaşımdan esas kopuşu Kopenhag Konferansı ile gerçekleşmiştir. Ayrıca büyüme merkezli kalkınma tanımı da kesin olarak reddedilmiş ve kalkınmanın sosyal boyutlarının altı çizilmiştir.

Kopenhag Konferansı'nın önemli bir neticesi de 1979 yılında kararlaştırılan Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesinin (CEDAW)[55] imzalanmasıdır. Muyoyeta'ya (2004: 23) göre Sözleşme, Kadın Onyılı içerisinde kaleme alınan en özlü ve faydalı doküman olmuştur.

1985 yılında Nairobi'de BM Kadın Onyılı'nın kapanış konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferansta on yıl içerisinde ilerlemeden sınırlı sayıda kadının faydalanabildiği verilerle gösterilmiştir. Kadınların reprodüktif ve üretken rollerine dair ön yargıların bu başarısızlıkta etkili olduğu ifade edilerek; cinsiyet eşitliğinin izole bir mesele olmadığı, insan faaliyetlerinin tüm alanlarını içerdiği hatırlatılmış ve kadınların sadece cinsiyetle ilişkili alanlarda değil, tüm alanlarda katılımının gerekliliği belirtilmiştir. Özellikle Afrika'da güvensiz ortamın kadınların kalkınmaya katılımını engellediği ifade edilerek kadın-kalkınma-güvenlik ilişkisi vurgulanmıştır (Muyoyeta,

[54]United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women
[55]Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women

2004: 24). Bu konferansta kadının statüsünü geliştirme ve kadınları kalkınmanın her alanına dâhil etme stratejileri bağlamında, sadece eğitim ve sağlık gibi belli alanlar değil kalkınmaya yönelik olarak neredeyse tüm alanlar kadınlar için öncelik alanı olarak belirlenmiş ve kapsayıcı bir perspektif ortaya konulmuştur. Kadınların fail ve üretici rolleri ile üretim mekanizmalarına aktif katılımının altı çizilmiştir. Brundtland'den önce çevresel yıpranmanın kadınlar üzerinde daha yoğun etkisinin olduğu belirtilerek çevresel sürdürülebilirlik düşüncesinin filizlerinin sunulması da (UN, 1986: 26-54) bu konferansın bir diğer önemli vasfını oluşturmuştur.

1995 yılında, 1975 Mexico City ile başlayan konferanslar serisinin en önemlisi ve en uzun soluklu etki bırakanı Pekin'de toplanmıştır. Konferansta imzalanan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu hala cinsiyet eşitliği bağlamında kilit küresel politika dokümanı kabul edilmektedir (UN, 2021a). Bu konferans hâkim paradigmada dönüşümü ve bugün de etkin olan GAD yaklaşımının küresel kalkınma ve kadın gündemine hâkimiyetini ilan etmiştir. Daha önceki konferanslarda toplumsal cinsiyet ifadesi daha çok biyolojik cinsiyet ile eş anlamlı kullanılırken, toplumsal cinsiyetin biyolojik olgu değil sosyal inşa olduğu ilk kez bu konferansta dile getirilmiştir (UN, 1996: 12). Odak, kadından toplumsal cinsiyete; yani sosyal yapının bütününe ve bu yapı içerisinde kadın-erkek ilişkilerine kaymıştır. Kadınların *güçlendirilmesi* önemli bir hedef olarak öne çıkmıştır. Kalkınma yaklaşımı olarak da ekonomik büyüme, sosyal kalkınma ve adalet ve çevresel korumaya eşit önem atfeden sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı benimsenmiştir (s. 2-3, 7). Kadınların güçlendirilmesi ile birlikte kapsayıcı sürdürülebilir kalkınma düşüncesi Platform'un belirlediği kritik alanların neredeyse tüm kalkınma alanlarını kapsaması ve güncelliğini muhafaza etmesi neticesini doğurmuştur.

WID yaklaşımı gibi, yeni benimsenen GAD yaklaşımı da BM bünyesinde yeni kurumların tesisine vesile olmuştur. 1997 yılında Pekin Deklarasyonu'nun etkin uygulanmasına yardımcı olmak üzere (UN, 2021d) Toplumsal Cinsiyet ve Kadınların

İlerlemesi Özel Danışmanlığı (OSAGI)[56] kurulmuştur. Bu kurum daha sonra Milenyum Deklarasyonu ve 2000 New York Konferansı Sonuç Deklarasyonu'nun da uygulanmasını takip ile görevlendirilmiştir.

Pekin Deklarasyonu'nun etkisiz kalmasının nedenlerinden birinin BM genelinde kadın ve kalkınma gündeminin 1975 Mexico City Konferansı ile yükselen etkisinin kaybolmaya başlaması olduğu düşünülmektedir (Smee & Woodroffe, 2013). Kabeer'e (2015) göre bunun en önemli nedenlerinden biri *kutsal olmayan ittifak*[57] olarak tanımladığı Vatikan, bazı Müslüman ülkeler ve bazı Afrika ülkelerinin toplumsal cinsiyet tartışmalarında tutucu pozisyonlarını BM sistemine dayatmalarıdır. 1994 Kahire Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı'nda ilk kez su yüzüne çıkan bu eğilim 1990'lı yıllarda ABD'de muhafazakar iktidar ile güçlenmiştir. Cinsel ve üreme ile haklar, ihtiyaçlar ve sağlık[58] kavramlarının beraber değerlendirildiği altı alandan sadece üreme sağlığı ve üreme ihtiyaçları dirençle de olsa kabul edilmiş, diğer alanlarda herhangi bir ilerlemeye müsaade edilmemiştir. Bu dayatma 2003 ve 2012 yıllarında ilk kez CSW'nin üzerinde anlaşılan bir sonuç metni yayınlayamamasına neden olmuştur.

Ancak aynı dönemde, belki politik vasfı daha sınırlı olduğu için, alt kurumlarda kadın ve kalkınma alanına ilgide bir artış gözlenmektedir. 2010 yılında DAW, OSAGI, UNIFEM ve INSTRAW'ın birleşerek UN WOMEN olarak organize olmaları kadın meselesini bütüncül ve daha güçlü bir şekilde gündeme yerleştirme potansiyeli taşımaktadır. UNDP, UN WOMEN, UNICEF ve UNFPA gibi diğer alt kurumlar bu bağlamda aralarında işbirliği geliştirmektedir (UNDP, 2018). Kadın ve kalkınma işbirliğinin zeminini ise BM kalkınma gündemini bütüncül bir forma kavuşturan; koordinatörlüklerini BM Kalkınma Grubu'nun Başkanı olarak UNDP'nin yaptığı MDG ve SDG teşkil etmektedir. MDG'de zayıf olduğu düşünülen toplumsal cinsiyet ve kadın

[56]The Office of the Special Adviser on Gender Issues and Advancement of Women
[57]Unholy Alliance
[58]Sexual/reproductive ve rights/needs/health

boyutunu UNDP Yönetimi kendi inisiyatifi ile ileri bir boyuta taşırken, SDG'nin kadın meselelerine daha kapsamlı bir yaklaşımla tasarlanmasında öncü olmuştur.

3.2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Kadın

Kurulduğu dönemde kadın bölümü bulunmayan UNDP, Mexico City Konferansını takiben 1975 yılında Kalkınmada Kadın (WID) Birimini tesis etmiştir. 1985 yılında toplumsal cinsiyet konseptinin gelişmesi ile Kalkınmada Toplumsal Cinsiyet (GID)[59] Bölümü kurulmuş, bu birim yedi yıl sonra GID Programı (GIDP) olarak yeniden düzenlenmiştir. Ancak GIDP'in Yoksullukla Mücadele Bölümü'nün alt birimi olarak düzenlenmiş olması UNDP'nin kadın ve kalkınma konusuna uzun süre yalnızca yoksullukla mücadele perspektifinden yaklaştığını göstermektedir.

Bu yaklaşım 2000'li yıllara dek devam etmiş ve kadınlar UNDP gündeminde belirgin bir rol teşkil etmemiştir. Ancak 2000 itibariyle UNDP'nin de toplumsal cinsiyet perspektifinde önemli bir değişim gözlenmektedir. Bu değişim veciz ifadesini kurumun kendi iç işleyişine yönelik 2002 yılında hazırladığı *Cinsiyet Eşitliği Uygulama Notu*'nda "toplumsal cinsiyet boyutu eksik kalkınma, tehdit altındadır"[60] iddiası ile bulmuştur (UNDP, 2002: v).

2000'lere kadar UNIFEM ile temasını sınırlı tutan UNDP, UNIFEM projelerini de desteklemeye başlarken; 2004 yılında UNIFEM Yöneticisi UNDP Başkanı'nın toplumsal cinsiyet alanında özel danışmanı olarak tanımlanmıştır. Yine 2004 yılında toplumsal cinsiyet eşitliği, etkin kalkınma için lokomotif ve MDG ile yoksulluğu azaltma stratejilerinin servis hattı olarak tanımlanmıştır (UNDP, 2006). 2006 yılında ise UNDP, BM Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesine İlişkin Sistem-Geneli

[59]Gender in Development
[60]When development is not "en-gendered" it is "en-dangered". İfade ilk olarak "development if not engendered is endangered" formu ile İnsani Kalkınma Endeksini geliştiren Mahbub-ul Haq tarafından dile getirilmiştir.

Eylem Planı (SWAP)[61] doğrultusunda bu alanlarda UN WOMEN'a senelik rapor sunmaya başlamıştır (UNDP, 2018: 19). Sonraki yıllarda da özellikle MDG ve SDG bağlamında toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması UNDP gündeminin önemli bir parçası olmuştur. Günümüzde UNDP artık kendisini *cinsiyet eşitliği savunusunun küresel lideri* olarak tanımlamaktadır (s. 3). 2009-2017 yılları arasında kurumun başkanlığına ilk olarak bir kadının, Helen Clark'ın atanması da sembolik olarak kurumun kadın yaklaşımındaki önemli dönüşüme işaret etmektedir.

2000 öncesi kadın konusunda UNDP tarafından gerçekleştirilen çok fazla çalışma dikkat çekmezken, 2000-2006 arası toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesine yönelik yirmiye yakın politika dokümanı, değerlendirme ve rapor hazırlanmıştır (UNDP, 2006: 79). Sonraki dönemde de bu eğilim devam etmiş; 2014-2017 ve 2018-2021 Cinsiyet Eşitliği Strateji Belgeleri ve 2006 UNDP Toplumsal Cinsiyetin Anaakımlaştırılması Değerlendirmesi, 2015 UNDP'nin Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesine Katkılarının Değerlendirilmesi gibi raporlar, toplumsal cinsiyet perspektifinin kurumun karakterinin bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Tüm bu çalışmalarda ana tema olarak, Pekin Konferansı ile küresel kabul gören toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması ve bunun iki sacayağı olan kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği öne çıkmaktadır.

2000 sonrası UNDP kalkınma stratejisinin temelini, BM Kalkınma Grubu Başkanı olarak koordinasyonundan sorumlu olduğu MDG ve SDG şekillendirmiştir. Sahra Altı Afrika'da kadınlara yönelik çalışmaları da MDG ve SDG çerçevesinde değerlendirilmek mümkündür. Bu minvalde MDG ve SDG'de kadın ve kalkınma yaklaşımının eleştirel bakış açılarını ve bunlara gösterilen reaksiyonları da içerecek

[61]UN System-Wide Action Plan on Gender Equality and the Empowerment of Women (UN-SWAP-GEEW)

şekilde değerlendirilmesi kurumun yaklaşımını ve yaşanan değişimi anlamak için önem arz etmektedir. MDG ve SDG'nin bu çerçevede değerlendirilmesinin ardından UNDP'nin toplumsal cinsiyet bağlamında güncel yaklaşımını sunan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi 2018-2021 belgesi analiz edilmektedir.

3.2.1. Milenyum Kalkınma Amaçlarında Kadın

2000 sonrası on beş yıl boyunca küresel kalkınma gündeminin ana temasını oluşturan MDG temelleri 1995 yılında Paris'te gerçekleşen Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Kalkınma Yardım Komitesi[62] toplantısı ve bu toplantı neticesinde sonraki yıl hazırlanan Uluslararası Kalkınma Amaçları (IDG)[63] ile atılmıştır. Soğuk Savaş sonrası azalan resmi kalkınma yardımları miktarı ve kalkınmada gözlenen yavaşlama böyle bir düşüncenin gelişmesine neden olmuştur. Hedeflerin kapsamını ise doksanların ilk yıllarında gerçekleştirilen ve yine Soğuk Savaş sonrası sivil ve politik haklar (Batı) ile ekonomik ve sosyal hakları (Doğu) kaynaştırma eğilimi taşıyan küresel konferanslar ile politik müzakereler belirlemiştir. Bu dönem, kadın meselelerinin toplumsal cinsiyet perspektifi ile daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirildiği ve hakların genişleme eğilimi gösterdiği bir dönem olmakla birlikte politik olarak muhafazakâr eğilimler de güçlenerek toplumsal cinsiyet konseptine karşı bir direnç oluşturmaya başlamıştır.

MDG'ye yönelik feminist eleştirilerin önemli bölümü, gerek hazırlık sürecinde gerekse içeriğinde kadın perspektifini içermemesi etrafında şekillenmektedir. Kabeer (2015) MDG'nin temelini oluşturan IDG'yi, Pekin'de binlerce kadının toplandığı sene, Paris'te toplanan küçük bir grup erkeğin hazırladığını ifade etmekte; binyılın son çeyreğinde düzenlenen neredeyse tüm konferans ve kalkınmaya ilişkin faaliyetlerde

[62]Organisation for Economic Co-operation and Development - Development Assistance Committee
[63]International Development Goals

aktif olan kadınların bu sürece dâhil olmamasını eleştirmektedir. Ancak esas gerileme IDG'den MDG'ye geçiş sürecinde yaşanmıştır. IDG'de cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi, anne-çocuk sağlığı ve belki de en tartışmalı ve feminist perspektiften önemli olan üreme sağlığı kalemleri mevcuttur. BM kapsamında gerçekleştirilen ilk tartışma sürecinde ise sadece ilk ve ortaokul düzeyinde eşit okullaşmaya indirgenmiş cinsiyet eşitliği kalmıştır (Hulme, 2007). Sonraki süreçte kabul edilen MDG'de cinsiyet eşitliğinin kapsamı tekrar genişletilerek okullaşmanın yanı sıra tarım dışı kadın istihdam oranı ve parlamentolarda kadın temsil oranı içerilmiştir: MDG 3 - Cinsiyet eşitliğinin teşviki ve kadınların güçlendirilmesi. Anne ve çocuk sağlığı da ilk etapta listeden çıkarılırken, sonradan MDG 4 – Çocuk ölüm oranlarının azaltılması ve MDG 5 – Anne sağlığının geliştirilmesi şeklinde iki farklı başlık olarak MDG içerisinde kabul edilmiştir. Üreme sağlığı ise; anne sağlığı içerisinde nüfus planlaması ile ilişkili amaçlara indirgenmiştir.

Antrobus (2006) kapsamı daraltılan üreme sağlığı dışında cinsel haklar ve üremeye ilişkin hakların (Pekin Konferansı'nda elde edilen kazanımlara (UN, 1986: 36) ve MDG'nin aslında birçok maddesi ile ilişkilendirilebilecek olmalarına rağmen) tamamen dışlanmış olmasını samimiyetsizlik olarak değerlendirmektedir. Yazar doğrudan eşitlikten ziyade diğer kalkınma parametrelerinde toplumsal cinsiyet boyutunun bulunmasının kadınların güçlendirilmesine katkı yapacağını düşünmektedir. Jones vd. (2010) da, MDG'yi cinsiyet eşitliğine yönelik ilk adım olarak değerli görmekle birlikte dar perspektife sahip oluşunu ve toplumsal cinsiyete ilişkin riskler, zaaflar ve hassasiyetler ile roller, sorumluluklar ve güç ilişkilerinin göz ardı edilmesini eleştirmektedir.

MDG'nin kadın perspektifinden eleştirilen bir diğer yönü de teknokrat ürünü olarak kalkınmayı sadece yoksulluk ile mücadelede teknik bir süreç olarak görmesidir (Esquivel & Sweetman, 2016). Her ne kadar bir boyutu ile insani kalkınma (kapasite

geliştirme) perspektifine dayansa da metodolojisi sonuç odaklı yönetim olan MDG, kısa, açık ve ölçülebilir hedefler ile sınırlanmış, insan hakları ve katılım gibi ölçülmesi meşakkatli alanlardan uzak durulmuştur (Hulme, 2007). Sadece ölçülebilir olan ile sınırlanmak da eşitliği yüzde elli obsesyonuna indirgeme neticesine yol açmaktadır. Bu da kadınların güçlenmesinden ziyade marjinalleşmesine hizmet etme potansiyeli taşımaktadır (Kishwar, 2014: 404-405). En olumlu etkisi beklenecek okullaşma düzeyinde eşitliğin dahi kadınların hayatın diğer yönlerinde bir kazanım sağlamama olasılığı mevcuttur (Kabeer, 2015).

Uygulama bağlamında ise Kabeer (2015), UNIFEM ve DAW'ın uygulama komitelerinde yer almamasını eleştirmektedir. Ancak tüm sorunlarına ve eksikliklerine rağmen MDG, Antrobus gibi sert eleştiriler yönelten feministlerin önemli bölümü tarafından da tamamen reddedilip dışlanmamış; birlikte çalışılmak zorunda olunan, düzeltilmesi için gayret sarf edilmesi gereken bir düzlem olarak kabul edilmiştir. Bu çabalar neticesinde hem hazırlanış süreci hem de içeriği toplumsal cinsiyet perspektifinden uzak olan MDG'nin süreç içerisinde Pekin önceliklerinin en azından bir bölümünü tekrar gündemine aldığı gözlenmektedir. 2002 yılında MDG uygulamalarına yönelik BM içerisinde kadın merkezli üç görev gücü teşkil edilmiştir. Eğitim ve Cinsiyet Eşitliği için Görev Gücü; toplumsal cinsiyet eşitliğinin kapasitelerin/yapabilirliklerin geliştirilmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması ve güvenlik alanlarında kadınların hayatını değiştirmesi gerektiğini ortaya koymuştur (UNDP, 2005b: 18-19). Anne-Çocuk Sağlığı için Görev Gücü; cinsel ve üremeye ilişkin haklar ve sağlık hususlarını, kavramsal çerçevesinin merkezine almıştır. HIV/AIDS için Görev Gücü ise kadınların bu hastalığa karşı daha hassas olduklarını ortaya koyarak cinsiyet-hassas üreme sağlığı hizmetlerinin gelişmesi gerektiğine dikkat çekerken, cinsiyet eşitsizliğinin pandeminin de temel nedeni olduğunu iddia etmiştir. Görev güçlerinin

çalışmaları ve feminist eleştiriler neticesinde 2008 yılında *üreme sağlığı hizmetlerine 2015 yılı itibariyle evrensel erişim* hedefi MDG içerisine dâhil edilmiştir.

MDG'yi cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi bağlamında hem pozitif etkileri hem de eşitsizliğin köklerini hedef almasını vurgulayarak eksiklikleri ile analiz eden Smee & Woodroffe (2013); öncelikle her alanda kısmi de olsa ilerleme sağlandığını göstermektedir. Ancak bununla birlikte cinsiyet eşitsizliğinin sürdüğünü, kadınların eğitim, iş ve ekonomik kaynaklara erişim ile yönetime katılım alanlarında ayrımcılığa maruz kalmaya devam ettiklerini belirtmektedir. Önemli bir değişim sağlanmamasının nedeni ise yazarlara göre; MDG 3 kalkınmaya katkı sunma gayesi ile tasarlanırken, diğer maddelerin cinsiyet eşitliğine katkı sunacak boyutlar içermemesidir. Eşitsizliğin kökenlerinin ve kadınlar önündeki engellerin analiz edilmemesi de bir başka zaaf faktörüdür. Ayrıca kadına karşı şiddetin de MDG'nin tüm amaçlarını akim bıraktığı ifade edilmektedir. Bu yetersizliğine rağmen MDG konseptinin, yazarlara göre, kadınların güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitliği bağlamında en önemli katkısı toplumsal cinsiyeti ayrı bir madde olarak geniş kalkınma gündeminin parçası kılmış olmasıdır (s. 19-21). Bu durum, kadınların ihtiyaç ve önceliklerine yönelik politik ilgi ve eğilimi artırmıştır. Özellikle muhafazakar politik direncin yarattığı engeller düşünüldüğünde bu etkinin önemi daha da artmaktadır. UNDP, takip ve raporlama ile ilgili ülkelerde gerçekleştirilen eğitim-bilinçlendirme faaliyetleri yoluyla bu sürecin en önemli itici güçlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak MDG'nin kadın ve kalkınma bağlamında en önemli faydalarından birinin sağladığı tecrübeyle SDG'nin daha pozitif bir perspektifle hazırlanmasına vesile olduğunu söylemek mümkündür. Politik alanda muhafazakâr direnç güçlenirken MDG, ilk hali ile olmasa da süreç içerisinde etrafında yaşanan tartışmalar ve dönüşüm yolu ile kalkınma alanında toplumsal cinsiyet perspektifinin yerleşmesine katkı sunmuştur. Özellikle; 2015 sonrası için evrensel, sürdürülebilir,

eşitsizlikleri azaltıcı ve insan hakları ile uyumlu yeni bir kalkınma gündemi kararı alınan Rio+20 konferansı sonrası tartışmalar yoğunlaşmıştır. Bu tartışmalara feminist teorisyen ve aktivistlerin de katılması geniş kapsamlı küresel kalkınma paradigması içerisinde kadın konseptinin bu çevrelerce de kabul gördüğünü göstermektedir.

2015 sonrası için Jones vd. (2010) cinsiyet eşitliğin yoksulluğu azaltıcı ve yoksul yanlısı büyümeyi teşvik edici etkisinin gözetilerek, toplumsal cinsiyet eşitliği boyutunun bütün amaçlar içerisine yayılması gerektiğini belirtmektedir. Smee & Woodroffe (2013) diğer amaçlara toplumsal cinsiyet boyutu kazandırılırken, özel olarak toplumsal cinsiyet eşitliği amacının varlığını bir çapa olarak muhafaza etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Yazarlara göre ayrı bir amaç olarak cinsiyet eşitliği, konunun önemini korumasını sağlamak, kadınların önceliklerini göz önünde tutmak, cinsiyet eşitsizliği sorununun kökleri ile mücadele etmek ve yazarların önemli gördüğü etkin bütçe kullanımı için muhafaza edilmelidir. Ayrıca sorumluluk alma ve teknik uzmanlık bağlamında da böyle bir maddenin mevcudiyeti önemsenmektedir.

2011 yılında gerçekleştirilen Kalkınmada Kadın Hakları Derneği[64] anketi, kadın organizasyonlarının önceliklerinin cinsiyetçi şiddetle mücadele, kadınların liderliğinin geliştirilmesi ve kadınların güçlendirilmesi ve ekonomik güçlendirme olduğunu göstermektedir. Üreme sağlığı ve üremeye ilişkin haklar ve cinsel sağlık %30'un altında bir grup için öncelikli kabul edilmiştir. UN WOMEN da sivil toplum, akademi ve devletler içerisinden 3700 kişi ile gerçekleştirdiği ankette aynı ilk üç önceliğe rastlamıştır. BM Afrika Ekonomik Kurulu'nun[65] 32 Afrika ülkesinden 112 sivil toplum, araştırma enstitüsü ve akademik kurumda gerçekleştirdiği ankete göre ise cinsiyet eşitliğinin yerel yönetimlerde temsil, cinsiyet temelli şiddet, cinsel temelli işbölümü, finansa erişim ve erken evlilik hususlarını kapsaması gerekmektedir. Afrika Kadınları

[64]Association for Women Rights in Development
[65]United Nations Economic Commission for Africa

Bölgesel Sivil Toplum Danışmanlığı'nın[66] 2012 yılında yayınladığı tebliğe göre de temel eğitim, sağlık ve şiddet, mülkiyet hakları, kadınların ekonomik güçlendirilmeleri ve barış ve güvenlik temel öncelikler olarak öne çıkmıştır (Smee & Woodroffe, 2013: 38-39).

Kabeer (2015) derlediği 2015 sonrası için feminist gündeme ilişkin raporda, anket ve çalışmalardan dönüştürücü, cinsiyet eşitliğini hem kendi içinde özgün amaç kabul eden hem de diğer amaçlar içerisinde bir boyut olarak düşünen bir yaklaşımın ön plana çıktığını belirtmektedir. Bu tartışma ortamı Rio+20 ile kararlaştırılan ülke temsilcilerinden teşkil edilen 30 sandalyeli Açık Çalışma Grubu[67] ve 40 BM birimini içeren ve eş-başkanlıklarını UN-DESA ile UNDP'nin yaptığı BM Sistemi Teknik Destek Takımı değerlendirme ve müzakereleri neticesinde Esquivel & Sweetman'ın (2016) ölçek, iştiyak ve kalkınma vizyonu ile MDG'den fazlasını vaat ettiğini iddia ettiği SDG'nin şekillenmesine yardımcı olmuştur.

3.2.2. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Kadın

2015 yılında yayınlanan SDG; MDG'den birçok açıdan ayrılmaktadır. Temel farklarından biri hazırlanma sürecidir. Kalkınma yardımlarına odaklı küçük bir grubun öncülük ettiği MDG'den farklı olarak SDG, Rio+20 sonrası üç yıllık geniş katılımlı bir tartışma ortamının neticesinde şekillenmiştir. Yukarıda zikredildiği üzere bu tartışma ortamına feminist aktivist ve düşünürlerin de yoğun iştiraki söz konusudur. Etkili feminist grup olan 2015 Sonrası Kadın Koalisyonu[68] ve BM sistemi şemsiyesinde katılan dokuz çıkar grubu arasında bulunan Kadınların Ana Grubu (WMG)[69] SDG'ye kadın bakış açısının kazandırılmasında etkili olmuştur. 2015 Sonrası Kadın Koalisyonu

[66]African Regional Civil Society Consultation
[67]Open Working Group. Birçok ülke gruplar halinde temsil edilmiştir. Türkiye, İspanya ve İtalya ortak grup oluşturmuştur.
[68]Post-2015 Women's Coalition
[69]The Women's Major Group

kadınların ekonomik ve yönetimsel gücünü artırma ve sivil, politik ve sosyal haklarının gerçekleştirilmesini sağlama amacı doğrultusunda 2015 yılında yayınladıkları bildiride devletlere bir dizi öneride bulunmuştur. Öne çıkan önerilerden biri yoksulluk ve eşitsizlik bağlamında ücretsiz ev ve bakım işlerinin ekonomiye katkısının kabulü ve orantısız olarak kadınların omzuna yıkılan bu yükün devlet, toplum, aile arasında ve aile içinde paylaştırılmasının sağlanmasıdır. Bunun için kaliteli kamu hizmeti, evrensel sosyal güvenlik ve zaman maliyetini azaltıcı altyapı ve teknoloji yatırımlarının gerçekleştirilmesi talep edilmiştir. Ayrıca cinsel ve reprodüktif sağlık ve cinsel eğitim alanlarına duyulan ihtiyacın altı çizilmiştir (Post 2015 Women's Coalition, 2015). MDG gündemine giremeyen bu tür tartışmalar SDG'nin kapsamını genişletmiştir.

Diğer bir fark da sonuç-odaklı yönetim yaklaşımı ile hazırlanan MDG'nin (Hulme, 2007) ölçülebilirlik vurgusuna karşılık ölçülemeyen haklar, kapasiteler/yapabilirlikler, kapsayıcılık ve kalite gibi unsurların da SDG içerisine dâhil edilmesidir (Fukuda-Parr, 2016). Kadının anaakımlaştırılması önemli ölçüde haklar ve kapasiteler/yapabilirlikler çevresinde şekillendiği ve toplumsal dönüşüm gibi ölçümü kolay olmayan hususları içerdiği için bu farkın kendisini en çok hissettirdiği alanlardan biri toplumsal cinsiyet alanı olmuştur.

Ayrıca olabildiğine basit olmaya çalışan ve kendisini 8 amaç ve 21 hedef ile sınırlayan MDG'ye karşılık 17 amaç ve 169 hedef belirleyen SDG kalkınma gündemini daha karmaşık bir zemine oturtmuştur. Bu noktada tek fark kapsam genişlemesi de olmamıştır. MDG her bir amacı ve hedefi bağımsız tutmayı tercih ederken SDG, tasarım sürecinde öne çıkan yaklaşıma uygun olarak cinsiyet eşitliğini kendi içinde özgün amaç (Amaç 5)[70] kabul ederken; diğer amaçlar içerisinde de kadının güçlendirilmesine ilişkin alt hedef ve göstergelere yer vermiştir.

[70]**Bkz.** Ek-II

UNDP'nin toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile uyumlu şekilde, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınlar ile kız çocuklarını güçlendirmek olarak belirlenen Amaç 5 incelendiğinde MDG'ye yönelik eleştirilerin ve SDG hazırlanma sürecindeki feminist taleplerin önemli bölümünün etkili olduğu görülmektedir. Hedeflerin sıfır noktası olarak, toplumsal cinsiyet konusunda şimdiye kadarki en ilerici nokta olan ve Antrobus'un (2006) MDG'yi taviz ile itham ettiği Pekin Konferansı belirlenmiştir. Politik açıdan en tartışmalı alanlardan biri olan cinsel sağlık ve üreme sağlığı sorunlarının yanı sıra sosyal dönüşüm gerektiren çocuk evliliği, kadın sünneti, ücretsiz bakım ve ev işlerinde sorumluluk paylaşımı gibi meseleler ile mülkiyet hakları ve teknoloji erişimi gibi Pekin Konferansı sonrası sürekli gündeme gelen ancak çok az ilerleme kaydedilen hususlar, Amaç 5 çerçevesinde küresel kalkınma gündemine girmiştir. Bütün olarak değerlendirildiğinde Amaç 5'in kadınların güçlendirilmesinin önündeki ekonomik, sosyal ve politik engelleri tek tek ele alarak çözüm önerdiği görülmektedir. Ayrıca SDG'nin kadın ve kalkınmaya ilişkin yaklaşımı Amaç 5 ile sınırlı değildir. Diğer 16 amacın 9'unda toplam 23 alt amaçta[71] toplumsal cinsiyet ve/ya kadınlara ilişkin bir boyut mevcuttur. Bu hedefler incelendiğinde önemli bölümünde kadınlar, kırılgan gruplar ile birlikte ele alınmış ve ihtimam gösterilmesi gereken bir grup olarak öne çıkarılmıştır. Ancak birçok hedefte cinsiyet eşitliği açıkça vurgulanırken, cinsel sağlık ve üreme sağlığının Amaç 5'ten sonra tekrar belirtilmesi (Amaç 3.7) bu alana verilen özel önemi de göstermektedir.

Pozitif yönleri ile birlikte Fukuda-Parr (2016), uygulamada ve ulusal adaptasyonda seçicilik ve basitleştirme eğiliminin bu hedefleri akim bırakma riskinden bahsetmektedir. Ayrıca Amaç 5 için bir zaman sınırı konulmamış olması da uygulanmasının önünde engel olma potansiyeli taşımaktadır.

[71]UNDP (2018: 5) toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilişkili 36 hedef ve 54 gösterge bulunduğunu belirtmektedir. Ancak yapılan incelemede bu bağlamda 23 hedef tespit edilebilmiştir. Liste için **Bkz.** Ek-III

Goetz & Jenkins (2016), SDG hazırlık sürecinin etkin lobi gruplarından WMG ve 2015 Sonrası Kadın Koalisyonu'nun kadınların güvenlik sektörü dahil olmak üzere devlet ve devlet dışı kurumlara eşit katılımının önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik yönetim ve barış hedefleri için çaba sarf etmiş olmalarına rağmen "barış ve yönetim" ile ilgili Amaç 16'nın kadınların eşit katılımına ilişkin bir madde içermiyor oluşunu eleştirmektedir. Amaç 5'in kısmi güçlü yönetim eğiliminin bir parça dengeleyici olduğunu kabul etmekle birlikte kadınların güçlendirilmesinin sürdürülebilir barış ve etkin yönetim alanına önemli bir katkısı olacağını vurgulamaktadır.

Esquivel (2016) de güç analizi merkezli değerlendirmesinde SDG'nin arz yanlı ekonomik büyüme temelli olması yönüyle mevcut eşitsizlikleri güçlendirdiğini belirtmektedir. Temel eleştirisi ise güç ilişkilerine neredeyse hiç değinilmemiş olmasıdır. SDG'nin sunulduğu 2030 Gündemi belgesinde *güç* kelimesinin sadece bir kez; "gelir, servet ve güç eşitsizliğinin mevcudiyeti kabul edilerek (UN, 2015b: paragraf 14)" geçtiğini belirtmektedir. Sosyal ilişki biçimi olarak güç konseptinin eksikliğinin, *güçlendirme* iddialarını zayıflattığını ifade etmektedir. Bu bağlamda kadının güçlendirilmesi ile ilişkili amaçların yetersiz kalmanın yanı sıra sıklıkla olumsuz etki yapma olasılığından da bahsetmektedir.

3.2.3. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi

Cinsiyet eşitliğini SDG'nin ön koşulu olarak gören UNDP (2018), toplumsal cinsiyet eşitliğinin anaakımlaştırılmasına iki yönlü yaklaşmaktadır. Bir yandan ana amacı kadınları güçlendirmek olan projeler gerçekleştirmektedir. Bunu yaparken kadınları sadece faydalanıcı değil, fail olarak da görmekte, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesini sağlayıcı toplumsal değişimin gerekliliklerini göz ardı

etmemektedir. Ancak diğer yandan tüm politika, program ve projelerin kadınlar üzerinde olumsuz etki potansiyelinin de bulunduğu idraki ile geliştirme, planlama ve uygulama aşamalarında toplumsal cinsiyet boyutunu dâhil etmektedir (s. 3, 4, 8). Bunu yaparken Pekin Eylem Platformunun sunduğu toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması stratejilerini, CEDAW'ın çizdiği normatif çerçeveyi, SWAP ile belirlenen gereklilikleri ve UN WOMEN ile işbirliğini gözetmektedir (s. 3).

Bu zemin üzerinde tasarladığı programlarında yedi prensip gözetme iddiasındadır. Bu prensiplerin ilki insan hakları olup; UNDP, programlarında kadın ve erkekler arasında insan haklarının gerçekleştirilmesi bağlamında ortaya çıkan farkları kapatmayı hedeflemektedir. İkinci prensip, kadın ve erkeklerin değişimin aktörleri olarak kabul edilmesidir. Bu minvalde cinsiyet merkezli faydalanıcı sayısını artırma amacı terk edilmiştir. Her iki cinsiyet için de güçlendirme ve faillik yaratma yolu ile cinsiyet farkı kapatılmaya çalışılmaktadır. Üçüncü prensip olan arkada kimseyi bırakmama[72], ayrımcılığın çoklu ve kesişen boyutlarının (yoksulluk, ırk, göç, kimlik, cinsiyet…) tamamının gözetilmesi ve en geride kalana öncelik verilmesine dayanmaktadır. Bu da özellikle Afrikalı, yoksul kadınları en öncelikli grup haline getirmektedir. Dördüncü prensip olarak toplumsal cinsiyet ve güç ilişkisinin dönüşümü belirlenmiştir. Bu kapsamda toplumsal cinsiyet eşitliği için yapısal dönüşümleri temin etme ve eşitliğin önündeki kurumsal, toplumsal, politik ve yasal bariyerleri kaldırma hedeflenmektedir. Bunun için inanç grupları gibi direnç noktaları ile diyalog yolları geliştirilmektedir. Bu prensip, güç ilişkilerinin sosyal boyutunu içermemekle eleştirilen SDG'nin (Goetz & Jenkins, 2006) bu boyutunu geliştirme potansiyeli taşımaktadır. Böylece UNDP'nin, MDG'yi toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması doğrultusunda daha ileri bir noktaya taşıdığı gibi, SDG'yi de ileriye taşıması olasıdır. Beşinci prensip, ikinci prensip ile uyumlu olarak, eşitlik yolunda ortak oldukları düşünülen erkekleri de

[72]"Leaving no one behind", SDG'nin sloganları arasındadır.

sürece dâhil etmedir. Bu doğrultuda erkeklerin geleneksel olarak kadınların omzunda olan rolleri üstlendikleri pozitif maskülenliğin geliştirilmesi için bilinçlendirme çalışmaları yapılmakta, kadına karşı şiddet ve ayrımcılıklar konusunda erkeklerin de desteği aranmaktadır. Altıncı prensip tüm ülkelerin kendi özgün koşullarının göz önünde bulundurulmasıdır. Son olarak yenilikçilik prensibi kapsamında teknolojik dönüşümden cinsiyet eşitliğini temin yolunda faydalanmaya gayret edilmektedir. Ayrıca eşitliğe yenilikçi yaklaşımlar da geliştirilmektedir (UNDP, 2018: 8-9).

UNDP'nin vizyon belgesi mahiyetinde olan Stratejik Plan (2018-2021) çerçevesinde üç öncelikli kalkınma düzlemi belirlenmiştir. Yoksullukla mücadele; yaratıcı çözümler ve yapısal dönüşümler; kalkınma kazanımlarının korunması için şok ve krizlere dayanıklılıktan oluşan öncelikli kalkınma düzlemlerinin tamamına yönelik toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması bağlamında müdahale metotları geliştirilmiştir (UNDP, 2018: 16-18). Ayrıca bu üç alanda ilerleme için altı imza çözümü belirlenmiştir.[73] UNDP'nin yol haritası kabul edilebilecek bu çözümlerden altıncısı kadınların güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitliğidir. Bu doğrultuda da dört öncelik alanı belirlenmiştir (UNDP, 2018: 10-14):

I. UNDP, ücretsiz iş dağılımının erkek ve kadın arasında eşit paylaşımı hedefiyle kadınların mülkiyet ve toprak edinme gibi hakları eşit olarak kazanması ve sağlık, eğitim gibi temel hizmetlere erişiminin sağlanması yoluyla ekonomik olarak güçlendirilmesinin önündeki yapısal engellerin kaldırılması doğrultusunda çalışmaktadır.

II. Dünyanın neredeyse her yerinde şahit olunan toplumsal cinsiyet temelli şiddetin önlenmesi kapsamında yasal düzenlenmelerin gerçekleştirilmesi, politikaların geliştirilmesi ile kadınların koruma ve adalet erişimlerinin güvence altına alınması yönünde gayret gösterilmektedir.

[73] **Bkz.** Bölüm I.4.2.

III. Tüm karar alma mekanizmalarında kadınların katılımı ve liderliğinin teşvik edilmesi bağlamında, özellikle "siyasi anayasal organlar, kamu yönetimi, yargı, özel sektör ve yerel, bölgesel ve küresel iklim forumları, afet riskinin azaltılması, silahsızlanma, çatışmanın önlenmesi, barış inşası ve kriz sonrası toparlanma konularında kadınların katılım ve liderliği ön plana çıkarılmaktadır.

IV. Kriz (çatışma ve doğal afet) zamanları ile önleme ve hazırlık süreçlerinde toplumsal cinsiyete duyarlı stratejiler geliştirilmektedir. UNDP, bu süreçlerdeki karar alma mekanizmalarına kadınların dahil olmasının süreçlerin verimliliği açısından da gerekli olduğunun altını çizmektedir. Kadınların gözlemci, imzacı ya da arabulucu olarak dahil olduğu barış antlaşmalarının sürme ihtimalinin kadınların dahil olmadığı anlaşmalara göre %35 daha yüksek olduğu daha önce imzalanan antlaşmalar üzerinden gerçekleştirilen çalışma sonucunda ortaya konulmuştur.

Özetle; kalkınma paradigmasını SDG'nin şekillendirdiği UNDP, cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesine dayanan toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasına büyük önem atfettiğini iddia etmektedir. Sonraki bölümde Sahra Altı Afrika'da kadınların kalkınma süreçleri de hem genel SDG perspektifinden hem de söz konusu perspektifin pratikteki izdüşümlerini oluşturan UNDP politika ve stratejileri kapsamında analiz edilmektedir. Bu yapılırken, yukarıda söylemi incelenen UNDP'nin eylemlerinin kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ne düzeyde katkı yaptığı sorgulanmaktadır.

BÖLÜM III: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI'NA SAHRA ALTI AFRİKA'DA KADIN MERCEĞİNDEN BAKIŞ

"Eğer Afrika'da başarısız olursak,
dünyada da başarısız oluruz."[74]
António Guterres

1. Sahra Altı Afrika'da Kadınların Kalkınma Sorunları Üzerine

Dünyanın pek çok coğrafyasına benzer biçimde, Sahra Altı Afrika'da da kadınların hayatın hemen her alanında karşı karşıya kaldıkları muhtelif sorun alanları bulunmaktadır. Söz konusu sorunların siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel hayatın tüm derinliklerine sirayet etmiş olması ise kadınlara yönelik basit bir sorun alanları-çözüm önerileri denklemini geçersiz kılmakta ve çok boyutlu yaklaşımları gerektirmektedir. Ulusal ve uluslararası alanda cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi hususlarındaki kazanımlara rağmen Sahra Altı Afrika, kadınların sorunlarını kapsayıcı bir biçimde ele alma ve söz konusu sorunlara kalıcı çözümler sunma noktasından uzak bir bölge görünümündedir.

Tezin bu bölümünde Sahra Altı Afrika'da kalkınma ve kadın meselesi kapsamında sorunlar ve önerilen çözüm yolları incelenmektedir. Bu bağlamda analizin belkemiğini Afrika Birliği tarafından yayınlanan Afrikalı Kadınların Onyılı (2010-2020) Raporu[75] teşkil etmektedir. Afrikalı kadınların sorunlarını doğrudan muhatapları gözünden değerlendiren rapora göre başlıca sorun alanlarını; kadınların ekonomiye

[74]Africa Renewal, (2021).
[75]AU, (2011), The African Women's Decade.

katılımı, tarım alanında kadınlar, iklim değişimi, sağlık, eğitim, kadına karşı şiddet ve yönetim teşkil etmektedir.

Bu bölümde UNDP'nin yaklaşımı ise 2016 yılında yayınlanan Afrika İnsani Kalkınma Raporu[76] merkezinde ele alınmaktadır. Söz konusu rapor, 2012 sonrasında yayınlanan ikinci Afrika İnsani Kalkınma raporu olup, ana temasını toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi teşkil etmektedir. Çalışmada Afrikalı kadınların kalkınma meseleleri hem mevcut durum analizi hem de UNDP penceresinden çözüm önerileri ile ele alınmaktadır (UNDP, 2016: v, 12). Afrika Birliği Komisyonu'nun yanı sıra bölgede çalışan birçok kalkınma ajansı, kurum ve araştırmacının işbirliği içerisinde hazırlandığı belirtilen rapor (s. 3) Sahra Altı Afrika'da kadınların kalkınma meselelerine ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Afrikalı Kadınların Onyılı Raporu gibi Afrika İnsani Kalkınma Raporu da sağlık, eğitim, ekonomik katılım ve yönetim alanları merkezli bir analiz sunmaktadır. Ancak söz konusu rapor ek olarak yasalar ve normların da üzerinde durmaktadır.

UN WOMEN (2020) kadınların yukarıda anılan eğitim, ekonomik katılım ve yönetim alanında etkin olma olanaklarını daraltan daha köklü bir fenomeni vurgulamaktadır: kadınların sadece gelir değil, vakit yoksulu da olmaları. Kadınlar geleneksel rollerin yüklediği sorumluluklar nedeni ile insani kalkınmalarını sağlayacak vakitten mahrum kalmaktadır. Bu husus özellikle son yıllarda literatürde de öne çıkmaktadır.

Bu üç rapora ek olarak Sahra Altı Afrika'da kadın ve kalkınma literatürü incelendiğinde de anılan üç raporun sunduğu problemlerin öne çıktığı gözlenmektedir. Ancak söz konusu sorunlara yaklaşım ve çözüm önerileri açısından farklılıklar mevcuttur. Organizasyon ve takip kolaylığı açısından tezde, öne çıkan sorun alanları ayrı başlıklar altında incelenmektedir. Söz konusu yol izlenirken bölgenin genişliği ve

[76]UNDP, (2016), Africa Human Development Report 2016: Accelerating Gender Equality and Women's Empowerment in Africa.

çok boyutluluğu mümkün olduğunca göz ardı edilmemeye çalışılmakta; ülke ve alt-bölge[77] farklılıklarının mevcut olduğu durumlarda bu hususların altı çizilmektedir. Öncelikle diğer birçok sorunun da kaynağı olarak gösterilen normlar ve ardından bunlarla ilişkili toprak mülkiyeti ve tarım, ücretsiz bakım ve ev işleri, kadına yönelik şiddet ele alınmaktadır. Akabinde eğitim ve sağlık incelenmekte, son olarak bu unsurların da üzerine inşa olan, kadınların ekonomik faaliyetler ve yönetim içerisindeki pozisyonları değerlendirilmektedir.

1.1. Normlar

Son yetmiş yılda küresel düzeyde cinsiyet eşitliğine yönelik birçok yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Bölüm II'de ele alınan konferanslar da kadınların karşılaştıkları ayrımcılıkları azaltma yönünde etkili küresel girişimler olmuştur. Bu vesile ile birçok ülkede yasal alanda olumlu yönde hızlı bir dönüşüm yaşanmıştır. Ancak yasal düzeyde ulaşılan eşitlik formel eşitliği sağlarken, toplumsal bir dönüşüm yaşanmadan gerçek eşitliğe ulaşmak mümkün değildir (Rippenaar-Joseph, 2009: 23). Yaşanan formel eşitlik süreci, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini tahkim edici toplumsal normların direnci ile karşılaşmış (Nanziri, 2020: 286; Balde, 2020: 240); gerçek eşitliğe dönüşememiş ve hayata tam anlamı ile dokunamamıştır. Süreci Sahra Altı Afrika bağlamında değerlendiren Konte & Tirivayi'nin (2020: 6) ifadesi ile toplumsal cinsiyet eşitliği yolu; kendilerini adetler-töreler, kültürel faaliyetler ve formel-enformel yasalar ile ifade eden dirençli normlar, gelenekler ve davranış kurallarına dayanan ayrımcı sosyal kurumlar ile tıkanmıştır.

[77]Sahra Altı Afrika genellikle Doğu Afrika, Batı Afrika, Güney Afrika ve Orta Afrika alt bölgelerine ayrılarak analiz edilmektedir. Ancak alt bölgelerin kapsamı değişebilmektedir. Tezde UNDP'nin alt bölge gruplaması kullanılmış olup, bölgelerin kapsamı için **Bkz.** (UNDP, 2016: 18)

Dünyanın geri kalanı gibi Afrika Birliği üyeleri de ayrımcılıkla mücadeleye yönelik birçok anlaşma imzalamış, bölgesel ekonomik birlikler bu alanda yükümlülükler belirlemiş, ülkeler de tikel olarak önemli yasalar çıkarmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yasalar çıkaran ve uluslararası-bölgesel anlaşmaları imzalayan ülkeler incelendiğinde, neredeyse tüm Sahra Altı Afrika ülkelerinin birden çok yasal düzenleme gerçekleştirdiği gözlenmektedir (UNDP, 2016: 95-99). Ancak birçok bölgede gelenekler yasaları akim bırakmıştır.

Normlar, insanların en zayıf oldukları küçük yaşlarından itibaren maddi-manevi ceza ve şiddet mekanizmaları da kullanılarak kendi hayatları ve eylemleri üzerinde karar alma yetilerinin sınırlarını çizen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. UNDP tarafından kadınların kalkınması, güçlendirilmeleri ile ilişkilendirilmiştir. Sen (1992: 56) güçlenmeyi faillik, failliği de karar alma yetisi ile açıklamaktadır. Bu bağlamda normlar, güçlendirmenin sınırlarını çizmiş olmaktadır. Sınırlar kadınlar aleyhine dar belirlendiğinde de kadınların güçlendirilmesi, yani faillik kapasitelerinin geliştirilmesi için bu sınırları belirleyen normların kalkınma sorunlarının başında kabul edilmesi ve çalışmaların bu doğrultuda gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Dünyanın tüm coğrafyalarında sosyal normlar tarihsel olarak kadın-erkek eşitsizliğini tahkim edecek şekilde gelişmiş olup, son iki yüzyılda bunun değişmesi için önemli mücadeleler verilmiştir. Bu mücadelelerin de etkisi ile ekonomik ve sosyal şartlar her yerde belli ölçülerde kadınlar lehine değişmiştir. Ancak Sahra Altı Afrika'da bu değişim çok sınırlı kalmıştır. Bölgede hala üç faktörün kadın failliğine zarar verdiği görülmektedir: hane kaynakları üzerinde yetki yetersizliği, şiddet ve erken evlilik[78]. Bu faktörler kadınların güçlenmesini engellerken, oluşan zaaflar da (eğitim yetersizliği, kullanılabilir gelir kaybı, beslenme yetersizliği, kadın sünneti gibi sağlığı tehdit eden

[78]Bunlardan şiddet kendi başına bir alt bölüm olarak aşağıda sunulurken; erken evlilik, eğitim, ekonomik katılım gibi alanlarda da olumsuz etkileri olmakla birlikte en belirgin sonuçlarını sağlık alanında gösterdiği için sağlık başlığı altında değerlendirilmektedir. Hane kaynakları üzerinde yetkisizlik ise en yoğun haliyle tarımda olmak üzere diğer birçok sorun içerisinde farklı şekillerde kendini göstermektedir.

uygulamalar vb.) bir kısır döngü yaratarak anılan faktörleri geliştirmektedir (UNDP, 2016: 99; Koissy-Kpein, 2020: 151-154). Mülkiyet hakkı mahrumiyeti ve ücretsiz ev işlerinin kadınlar açısından yarattığı zaman maliyeti, normların ve geleneklerin yarattığı diğer sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Mali ve Kamerun'u inceledikleri çalışmalarında Ntuli & Kwenda (2020) bu iki problemin ücret eşitsizliğine neden olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirdiğini iddia etmektedir. Balde (2020) de ücretsiz ev işleri bağlamında benzer sonuçlara Nijerya için ulaşmıştır.

Normlar dünyanın birçok yerinde kadınlar aleyhine eşitsizlik yaratırken Sahra Altı Afrika özelinde bu durumu derinleştiren, geleneksel idareler altında kadınları ikincilleştiren normların tahkim edilmesidir. Afrika İnsani Kalkınma Raporu neredeyse bütün Sahra Altı Afrika ülkelerinde geleneksel otoritelerin kadınlara karşı ayrımcı yönetim sergileme algısı taşıdığını göstermektedir. Nijer, Brundi ve Namibya kısmen istisna sayılabilirken, söz konusu algı Sierra Leone ve Fildişi Sahilleri'nde oldukça güçlüdür (UNDP, 2016: 101-102). Bu idareler alternatif yasal otorite teşkil etmekte ve yukarıda ifade edilen ulusal yasa değişimlerinin pozitif etkisine karşı bir direnç merkezi oluşturmaktadır. Bunu yaparken de güçlerini toprak mülkiyeti sisteminden almaktadır. Birçok Afrika ülkesi gibi Uganda'da toprakların %80'i geleneksel idarelerin yönetiminde olup, kullanım hakları bu idareler tarafından kadınları ikincilleştiren normlar uyarınca dağıtılmaktadır (Mwesigye vd., 2020). Tanzanya yasaları da kadınlara toprak mülkiyeti vermekle birlikte kabile topraklarının miras dağılımını istisna olarak geleneksel idarelere devretmiştir (Melesse & Awel, 2020: 93-94). Bu durum, Sahra Altı Afrika'da büyük çoğunluğu tarım ile iştigal eden kadınların tarım arazileri üzerinde hak talep etme imkânlarını geleneksel idarelerin insafına bırakmıştır.

Yukarıda zikredilen hususlar Sahra Altı Afrika'da mevcut geleneksel normların kadınların hayatını doğrudan etkilediğini; toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi yönündeki kalkınma çabalarının önünde ciddi bir engel teşkil

ettiğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, Afrikalı kadının geleneksel normlar uyarınca tanımlanan hak ve yükümlülüklerinin yeniden ele alınması ile kalkınma çabalarının eşit ve aktif aktörleri olarak yerlerini almalarına imkân sağlanması büyük önem taşımaktadır.

1.2. Toprak Mülkiyeti, Tarım, İklim Değişimi ve Çevre

Sahra Altı Afrika'da kadınların tarım sektöründe yaşadıkları en önemli sorunlar, toprak mülkiyeti konusunda karşılaştıkları ayrımcılık ve iklim değişimi ile çevresel tahribatın etkisinin kadın yaşam ve çalışma alanlarını daha olumsuz etkilemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın her yerinde toprak mülkiyeti erkekler lehine olsa da Afrika'da fark çok daha derindir. Birçok ülkede kırsal alanda yaşayan kadınların %70'ten fazlası tarım ile iştigal ederken bunların %10'dan azı toprağa sahiptir. Bu durum sadece, kadınların %20'den fazlasının toprak sahibi olabildiği Güney Afrika ülkeleri ve Yeşil Burun için farklıdır (UNDP, 2016: 58-59). Tarımsal üretimin önemli ölçüde kadınlar eli ile gerçekleştirilmesi bu durumun yarattığı eşitsizlik ve adaletsizliğin boyutunu artırmaktadır. Toprak mülkiyeti kadınların kredi gibi diğer finansal kaynaklara erişimine olanak sağlarken; bundan mahrumiyet yaşam koşullarını zorlaştırmakta, beslenme kalitelerini düşürmekte ve sosyal statülerini olumsuz etkilemektedir (Jacobs, 2015: 95-96). Kevane (2015) buna ek olarak kadınların erişim kapasitelerinin sınırlandığı tek unsurun toprak olmadığını; gübre, kredi, sigorta gibi destek unsurlarına erişmelerinin önünde de engeller olduğunu ve tüm bu kaynaklara erişimde eşitlik sağlandığı takdirde tarımsal verimde cinsiyet farkına rastlanmayacağını belirtmektedir. Kenya'yı incelediği analizinde Alene vd. (2008) de eğitim ve kaynak bakımından eşitlik sağlandığı takdirde verim farkına rastlanmadığı sonucuna ulaşmıştır. Melesse & Awel (2020) ise Etiyopya ve Tanzanya'da kadınların toprak mülkiyetinin

artmasının tarımsal verimi artırdığını göstermektedir. Njuki & Miller (2013: 112-113) de kadınların üretim kaynaklarına erkeklerle eşit erişiminin verimi %20-30 artırdığını ifade etmektedir. Bu da hükümetlerin çıkardıkları yasaları tatbik edecek mekanizmaları kurmamalarının sadece kadınları değil, genel olarak ekonomiyi de olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Sahra Altı Afrika'da tarımın yanında hayvancılık da kadınların önemli roller üstlendikleri bir diğer alandır. Köhler-Rollefson'un (2015) ifadesi ile kadınlar hayvancılığın "görünmez koruyucularıdır". En az erkekler kadar etkin rol üstlenen kadınların katkıları hafife alınmakta, küçümsenmekte ve görmezden gelinmektedir (s. 7). Ayrıca kadınlar araziye, işgücüne, sermayeye, doğal kaynaklara, sosyal ağlara, yenilikçi teknolojilere ve pazarlama kanallarına erişimde erkeklerden daha büyük kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadır (Hovorka, 2015: 140). Kapasite gelişimine önemli katkısı olan kooperatiflerde temsil oranının Kenya'da %27,6 ve Ruanda'da %3,1 seviyesinde olması bu eşitsizliğin göstergelerinden biridir (Njuki & Miller, 2013: 112). Bu farkı kapatmak adına Njuki & Miller (2013) hayvancılık araştırma ve geliştirme alanındaki proje, program ve politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlı ve kadınların güçlendirilmesine katkı sunacak şekilde tasarlanması gerektiğini belirtmektedir.

Tarım ve hayvancılık ile geçimini sağlayan kadınların Sahra Altı Afrika'da karşı karşıya oldukları ve eşitsizliği derinleştiren önemli sorun iklim şokları ve çevresel yıpranmadır. Bu şoklara karşı kadınlar; kaynaklara sınırlı erişim, cinsiyete dayalı iş bölümü ve diğer kültürel kısıtlamalar nedeni ile daha hassastır (Schwerhoff & Konte, 2020: 63). Sahra Altı Afrika özellikle son yirmi yılda birçok kez ağır kuraklık yaşamıştır. Bu süreçlerin en büyük mağdurlarını, gelirlerinin önemli bölümünü kuraklıktan en çok etkilenen tarım sektöründen elde eden kadınların oluşturduğu gözlenmektedir. Şokların kadınlara tek olumsuz etkisi gelir kaybı değildir. Bu şoklarda aileler öncelikle kız çocuklarının eğitimini durdurma ve kız çocuklarını evlendirme

eğiliminde olmuştur. Mbaye (2020) bu etkileri ortadan kaldırmak veya yumuşatmak için sigorta ve sosyal transfer gibi sosyal koruma sistemlerinin geliştirilmesini, sulama sistemleri ve tarımın modernizasyonunu ve şoklara karşı direnç sağlayacak finansal pazarlara erişimi önermektedir. Schwerhoff & Konte (2020: 63) ise bu tür yardımların sorunu değil semptomu gidereceğini ifade ederek iklim politikasında toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması gerektiğini belirtmektedir.

İklim şoklarının da etkilediği çevresel yıpranma ise doğrudan kadınların yaşam kaynaklarını tehdit etmektedir. Su kaynaklarının azalması, su temini için gerekli süreyi artırmaktadır. Ayrıca Sahra Altı Afrika'nın büyük bölümünde pişirme ve ısınma için enerji kaynağı olarak odun kullanılmakta olup, odun toplama işini de çoğunlukla kadınlar üstlenmektedir. Ormanların azalması ise odun toplama süresini uzatmakta, kadınların iş yükünü artırmaktadır (UNDP, 2016: 70-71). Teknolojinin tarımsal arazileri genişletmesi de ormanları tahrip eden bir diğer faktördür. Teknoloji ve tarımsal arazi erişimi olmayan, sürecin nimetlerinden doğrudan faydalanamayan kadınlar hem artan iş yükü ile hem de ormanlar gibi alternatif beslenme ve gelir temini alanlarının daralması sorunu ile karşılaşmaktadır (UNDP, 2016: 59, 71). Bu sorunların altını çizen Afrika İnsani Kalkınma Raporu çözüm olarak çevresel etki analizlerinin toplumsal cinsiyet hassasiyetini içermesi gerektiğini belirtmektedir (s. 72).

Özetle tarım, Sahra Altı Afrika ekonomilerinin belkemiğini teşkil eden alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkek ve kadın işgücünün yaygın ve yoğun biçimde kullanıldığı, kadınların hem toprak mülkiyeti hem de bununla bağlantılı olan kredi, sigorta gibi finansal erişim olanaklarında ciddi ayrımcılıklarla karşı karşıya kalmaları tarım alanında kadın emeğini görünmez kılmakta; Sahra Altı Afrika ekonomileri için yaratmış oldukları katma değeri perdelemektedir. Yine iklim değişimi ve çevresel tahribatın tarım sektörü üzerindeki etkileri kadınları daha derinden etkilemektedir. Bu minvalde, Afrikalı kadınların tarım alanındaki potansiyellerinin

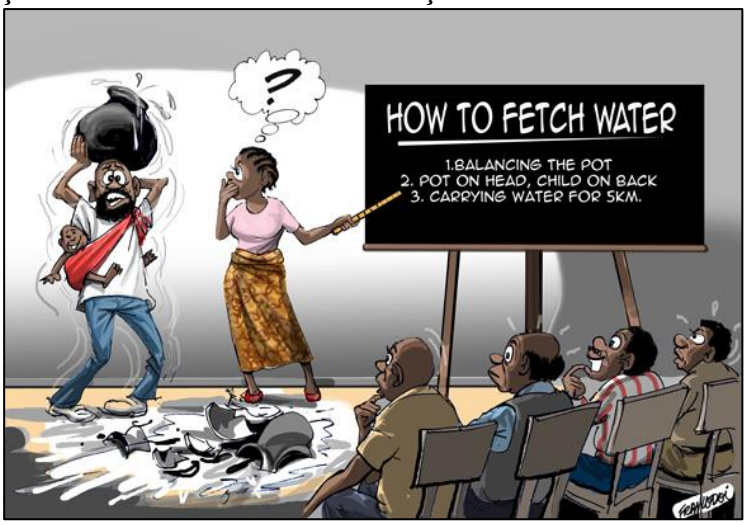
sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında ana parametrelerden biri olarak göz önünde bulundurulması hayati önem taşımaktadır.

1.3. Ücretsiz Bakım ve Ev İşleri

Ücretsiz bakım ve ev işleri üretken, öğrenme potansiyeli ve yaratıcılığı olan işgücünün yenilenmesi ve çoğaltılması yoluyla insanların refahlarına ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Ancak bu katkının emek ve zaman maliyetine mukabil maddi bir karşılığının olmaması, bu maliyetin ayrımcı toplumsal normlar ve cinsiyetçi önyargılar ile büyük ölçüde omzuna yıkıldığı kadınların refah ve kalkınmalarının önünde engel oluşturmaktadır. Söz konusu işlerin yoğunluğu nedeni ile kadınlar gelir getirici alternatif işlerde çalışamamakta, yoksulluk tuzağında kalmaktadır. Gelir getirici işlerde çalışan kadınlar ise genellikle esnek çalışabilecekleri kayıt dışı sektörü tercih etmekte ve düşük ücrete razı olmaktadır. Kadınların çalışma hayatına katılmasını yücelten kalkınma söylemlerinin ücretsiz ev işlerinin zaman maliyetini göz ardı etmesi, hem ev işi hem de ücretli iş yapan kadınların sağlığını da riske etmektedir. Birçok çalışma, kadınların yoğun iş temposundan kaynaklanan sağlık problemlerini ortaya koymaktadır. Ücretsiz bakım ve ev işlerinden kaynaklanan eşitsizliği derinleştiren ve kuşaklar arası ileten bir faktör ise kız çocuklarının da erkek çocukların bir buçuk katı kadar zamanı bu işlere harcamasıdır. Özellikle bakım ve ev işlerini başkalarına yaptırabilecek olanaktan mahrum olan yoksul aileler bu işleri çocukları arasında paylaştırmaktadır. Bu durum ise hem yoksulluğu ve eşitsizliği derinleştirmekte hem de kızların daha ağır bir maliyetle eğitim gibi kapasitelerini geliştirebilecekleri faaliyetlerden uzak kalmalarına neden olarak, gelecek kuşaklar için eşitsizlik yaratmaktadır (UN WOMEN, 2020).

Ücretsiz bakım ve ev işlerini kadınların omuzlarına yıkan normlar Sahra Altı Afrika'da da geçerli olup, bölgede kadınların kalkınma sorunlarının en önemlilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahra Altı Afrika'da ücretli işlerde erkeklerin payı kadınlarınkinin iki katı iken, ücretsiz işlerde kadınların payı erkeklerinkinin üç katıdır (UNDP, 2016: 65). Bu oran aslında küresel oranla aynıdır (UN WOMEN, 2020: 26). Ancak bu işlerin Sahra Altı Afrika'da en önemli kısmını odun ve su temini işleri teşkil etmekte olup kıtanın şartları gereği bunların temini için dünyanın geri kalanından çok daha fazla zaman gerekmektedir. Sahra Altı Afrika'da kadınlar senede kişi başı yaklaşık 700 saatlerini odun toplamaya ayırmaktadır (UNDP, 2016: 71). Tanzanya'da kadınların su teminine kişi başı ayırdıkları süre ise yılda yaklaşık 250 saat olarak hesaplanmaktadır (UNDP, 2016: 70). Sahra Altı Afrika'nın tamamının senelik su temini için harcadığı zamanın yaklaşık 40 milyon saat ve bunun da Fransa'nın senelik toplam iş süresi olduğu (s. 64) düşünüldüğünde bu işlerin zaman maliyeti daha iyi anlaşılmaktadır. Bu maliyet eğitim, ücretli iş ve dinlenme gibi alternatifleri engellemekte, bütün olarak kıta halkının hem güncel hayat kalitesini hem de gelecekte daha kaliteli bir hayat olanaklarını azaltmaktadır. Ancak yükün önemli kısmını üstlenen kadınlar için bu etki çok daha olumsuzdur. Kadınlar için ücretsiz bakım ve ev işlerinin maliyetini artıran bir diğer durum da aşağıda ele alınmakta olan çocuk yaşta evlilikler ve bunun neticesinde erken çocuk sahibi olmadır. Yapılan araştırmalar evlilik ve çocuk sahipliğinin kadınların ev işlerine ayırdıkları zamanı çok daha fazla artırdığını göstermektedir (Balde, 2020: 240). Ayrıca kadınların kendilerine ayırdıkları bağımsız zaman da azalmaktadır. Tanzanya ve Ruanda'da gerçekleştirilen çalışmalar bu ülkelerde kadınların kişisel bakım, hijyen ve rahatlama için günde sırası ile 1,25 ve 0,7 saat ayırdıklarını ancak bunun Tanzanya'da 1 saati, Ruanda'da 0,4 saatinde çocuklarının doğrudan bakımıyla da ilgilendiklerini göstermektedir (UN WOMEN, 2020: 44).

Şekil 3: Ücretsiz Bakım ve Ev İşleri / Karikatür

Kaynak: WSP, (2012), Cartoon Calendar.

UN WOMEN (2020), ücretsiz bakım ve ev işlerinin kadınlar için yarattığı gelir ve zaman yoksulluğu ve eşitsizliği sorunlarını gidermek için sosyal koruma, kamu hizmeti, altyapı ve pozitif makroekonomik ortam sağlayacak bütüncül kamu politikası gerektiğini ifade etmektedir. Nakit transferi bu bağlamda en temel müdahalelerden biridir. Ancak kadınların iş yükünü azaltıcı altyapı hizmetlerinin (ulaşım, elektrik, su) ve daha önemlisi çocuk bakımı gibi kamu hizmetlerinin sunulması toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde atılması gereken en önemli adımlardandır. Ulaşım, elektrik ve su yetersizliği için en fazla zaman harcanan Sahra Altı Afrika'da yaşayan kadınlar için bu yatırımlar daha büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda çocuk bakımı hizmetinin sunulmasının da hem kadınların yükünü azaltıcı, hem de kadınlar için istihdam yaratıcı etkisi olacaktır (s. 20). Bu çözümleri de önemseyen Balde (2020: 240) ise ek olarak erkeklerin de ücretsiz bakım ve ev işlerini üstlenmesi; bu bağlamda toplumsal algıyı, normları ve rolleri değiştirecek politikaların geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Yukarıda sunulan hususlar ışığında ücretsiz bakım ve ev işleri kalkınma ve kadın alanında çoğu zaman göz ardı edilen ve ciddi biçimde ele alınması gereken konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ücretsiz bakım ve ev işlerini kadınların sorumluluğunda gören Sahra Altı Afrika'da söz konusu alanda atılacak adımlar

toplumun temel yapı taşı konumundaki hane içinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesine katkı sunacaktır.

1.4. Şiddet

Kadına karşı şiddetin küresel değerlendirmesini yapan Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2021) kadına karşı şiddeti iki kategoride analiz etmektedir: fiziksel ve cinsel partner/eş şiddeti[79] (hane içi şiddet) ve duygusal ilişki dışı cinsel şiddet.[80] Duygusal ilişki dışı cinsel şiddet bağlamında Sahra Altı Afrika oranları dünya ortalamasına denk olup, düşük şiddet oranlarına rastlanan bölgeler arasında değerlendirilmektedir (s. 30). Ancak hane içi şiddet söz konusu olduğunda, Güney Asya'nın ardından dünyada kadına yönelik şiddetin en yaygın ve sürekli gözlendiği bölgedir (s. 24). Rapora göre Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Uganda, Gabon, Güney Sudan, Zambiya, Lesoto ve Burundi'de kadınların %40'tan fazlası hayatında en az bir kez hane içi şiddete maruz kalmıştır (s. 27). Ayrıca Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Zambiya, Etiyopya, Liberya, Güney Sudan, Uganda ve Angola'da kadınların %25'ten fazlası son bir yıl içerisinde hane içi şiddet görmüştür ki; Demokratik Kongo Cumhuriyeti bu alanda en yüksek oranın gözlendiği ülke olmuştur (s. 29).

UNDP'ye (2016) göre bu durumun nedeni Sahra Altı Afrika'da kadına karşı şiddetin, yukarıda anılan normların kadını değersizleştirmesinin de etkisi ile toplumsal olarak kabul görmesi ve normalize edilmiş olmasıdır (s. 105). Hane içi şiddetin aile içi vaka olarak görülüp müdahale edilmemesi de söz konusu yaygınlığı artırmaktadır. Mağduru damgalayan geleneklerin etkisi ile kadınların bu durumu kabullenmiş olmaları ise meseleyi daha da zorlaştırmaktadır (s. 102). Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2021) Raporuna göre, %29-38'i hane içi şiddet gördüğü düşünülen Afrikalı kadınların sadece

[79]Physical and/or sexual intimate partner violence
[80]Non-intimate partner sexual violence

%6'sının bunu rapor etmesi bu kabullenmenin göstergelerindendir (s. 24). Daha tehlikeli olan ise yapılan çalışmaların Mali ve Gine'de kadınların %75'ten fazlasının erkeklerin eşlerini dövmesini normal karşıladıklarını ortaya koymasıdır (UNDP, 2016: 102). Bu durum kadına karşı şiddetin kültür olarak kadınlar eliyle ve kuşaklar arası aktarımına neden olmaktadır.

Hane içi şiddet ile yoksulluk ilişkisine ilişkin geniş bir literatür mevcuttur. Dünyanın en yoksul bölgelerinden biri olan Sahra Altı Afrika için iklim şoklarının bu durumu derinleştirdiği görülmektedir. Tanzanya'da kuraklık dönemlerinde hane içi şiddet %20'ye yakın artarken, 50-60 yaş arası kadınların cadılıkla itham edilerek öldürülme oranları iki kat artmaktadır (Mbaye, 2020: 42-43). Bu durum, Sahra Altı Afrika'da kadına karşı şiddetin sadece kültürel olarak ele alınmaması gerektiğini yoksullukla mücadele kapsamında da değerlendirilmesinin bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Her ne kadar Sahra Altı Afrika'da yoğun görülen şiddet türü hane içi şiddet olsa da duygusal ilişki dışı cinsel şiddet oranları da ihmal edilmeyecek seviyelerdedir. Kadınların %5-8'i hayatında en az bir kez duygusal ilişki yaşamadığı biri tarafından cinsel saldırı ile karşı karşıya kalmaktadır (WHO, 2021: 31). Bu vakaların en yaygın görüldüğü yerler arasında okullar yer almaktadır. Bu durum da özellikle öğretmenleri ve/ya arkadaşları tarafından tecavüze uğrayan ve/ya okul döneminde hamile kalan birçok kız öğrencinin okulu bırakmasına neden olmaktadır (UNDP, 2016: 105-106).

Ezcümle, kadına yönelik şiddet dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Sahra Altı Afrika'da da kadınların karşı karşıya kaldıkları temel sorunlar arasında yer almaktadır. Geleneksel normların varlığını muhafaza ettiği söz konusu bölgede, kadına yönelik şiddetin her türlüsünün ortadan kaldırılması Afrikalı kadınların daha özgür ve insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürmeleri kapsamında atılması gereken önemli adımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu şartlar dâhilinde kadınların

kendilerini gerçekleştirmesi ve kalkınma yolunda potansiyellerinin tam kullanımı olanaklı hale gelecektir.

1.5. Eğitim

Eğitim, kadınların faillik ve katılımlarını geliştirerek kalkınmalarına katkı sunmaktadır (UNDP, 2016: 50). Ayrıca eğitimin ücretsiz bakım ve ev işlerine ayrılan zamanın hane içerisinde daha eşitlikçi dağılımına vesile olduğu da gözlenmektedir (Balde, 2020: 240). Eğitim alanında yapılan nicel çalışmalar daha çok kayıt oranları ve okulu terk oranlarına odaklanmaktadır. Bu alanlarda kız-erkek eşitliğinin sağlanmasının eşit fırsat ve muameleyi ifade ettiği varsayılmaktadır. Kalite bağlamında ise bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarında iki cinsin de katılımının artırılmasının tarımın modernizasyonu, enerji, imalat ve ulaşım sektörlerinin gelişimi için önemli olduğu vurgulanmaktadır (UNDP, 2016: 51).

Sahra Altı Afrika okula kayıt oranları açısından incelendiğinde, ilkokul düzeyinde (kısmen geride kalan Orta Afrika haricinde) kız ve erkek öğrenci sayılarının birbirine yaklaşmış, ülkelerin neredeyse yarısında ilkokula kayıt düzeyinde cinsiyet açığının kapanmış olduğu görülmektedir. Orta-lise düzeyinde ise Afrika içerisinde ülkeler arası belirgin farklar mevcuttur. Lesoto, Namibya, Yeşil Burun, Sao Tome ve Principe, Seyşeller, Botsvana ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nde kadınların kayıt oranı daha yüksektir. Ancak geri kalan ülkelerde erkeklerin çok daha yüksek kayıt oranına ulaştığı görülmektedir. Özellikle Batı Afrika'da birçok ülkede açık yüzde elli düzeyi ve üzerindedir (UNDP, 2016: 45-46). Koissy-Kpein (2020: 144) ilkokul düzeyinde eşitlik sağlansa da kadınların başarı seviyesinin düşük olduğunu belirtmektedir. Cinsiyet rollerinin sebep olduğu zaman maliyeti ile açıklanması olası olan bu başarısızlığın ortaokula devam etmemede etkili olduğunu düşünmek mümkündür. Üniversite

düzeyinde ise cinsiyet farkı olmaksızın dünyanın en düşük kayıt oranlarına Sahra Altı Afrika'da rastlanmaktadır. Bu düzeyde Güney Afrika Bölgesi'nde genel olarak kadınların daha yüksek üniversite kayıt oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Sosyal normların erkeklerin eğitimini küçük gördüğü Seyşeller ve Lesoto'da bu fark daha belirgindir (UNDP, 2016: 104). Doğu Afrika'da neredeyse eşitlik mevcut olup Batı ve Orta Afrika'da ise erkeklerin daha yüksek kayıt oranlarına ulaştığı gözlenmektedir. Ayrıca son yirmi yılda Güney ve Doğu Afrika'da kadın/erkek üniversite kayıt oranı artarken, Orta ve Batı Afrika'da dalgalı bir seyir takip etmektedir (s. 45-46).

Sahra Altı Afrika'da temel problem, okula kayıttan ziyade okula devam etmeme sorunudur. Zira Sahra Altı Afrika'da okullar özellikle kız öğrenciler için tehlikeli yerler olarak görülmektedir (Morrell, 2000). Kadınlar için eğitim ortamının uygun olmaması, ayrımcı uygulamalar, yetişkin ve akran şiddeti, cinsel taciz, yetersiz kadın öğretmen sayısı, öğretmenlerin yaklaşım ve pedagojik tavırları, ders kitaplarının cinsiyetçi dili, uygun sanitasyon olanaklarının olmaması ve ergen gebelik kız öğrencilerin okulu terk kararlarında rol oynayan faktörler olarak öne çıkmaktadır (Koissy-Kpein, 2020: 154; UNDP, 2016: 46, 51).

Güney Afrika Cumhuriyeti bağlamında bu sorunlara çözüm olarak Morrell (2000), Nijerya'da başarılı bir uygulama örneği olarak gösterdiği tek-cins okulların düşünülmesini tavsiye etmektedir. Koissy-Kpein (2020) ise toplumsal cinsiyetle ilgili gündelik ayrımcı normlar, önyargılar ve uygulamaların kız öğrencilerin eğitim süreçlerini etkilediğini ve eğitim yatırımlarında eşitsizliğe yol açtığını ifade ederek bu hususları ortadan kaldıracak yaklaşımlar geliştirilmesini önermektedir.

Eğitim, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında çoklu fayda sağlama potansiyeline sahip alanlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda kız çocuklarının ve kadınların nitelikli eğitime erişmesi konusunda kaydedilecek ivme, kadınların kalkınma süreçlerinde daha etkin bir biçimde yer alması açısından son derece

önemlidir. Eğitim yolu ile Afrikalı kadınların beşeri sermayelerinin artırılması hem mevcut koşulların kadınlar lehine yeniden düzenlenmesi hem de geleceğe yönelik yatırım yapılması açısından gerekli görülmektedir.

1.6. Sağlık

Sağlık alanında kadın-erkek farklarına yönelik çalışmalar genel olarak biyolojik cinsiyet merkezlidir. Bu literatürü eleştiren Phillips (2008), toplumsal cinsiyet konseptinin özellikle etkilediği normlar, yarattığı ayrımcılık ve belirlediği cinsiyetçi roller bağlamında sağlık alanına dâhil edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Parfitt (2015) de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sağlık üzerindeki etkisinin ekonomik eşitsizlikten daha belirgin olduğunu ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin neredeyse her alanda karşımıza çıktığı Sahra Altı Afrika'da kadın sağlık sorunlarını Phillips'in kategorileri ile ele almak mümkündür. UNDP'ye (2016) göre Sahra Altı Afrika'da kadın sağlık sorunları anne ölümü (norm), erken evlilikler (norm), kayıp-eksik kadınlar (norm ve ayrımcılık) ve ebola/salgınlardır (roller). Bu sorunlar arasında belirgin düzelme kaydedilen tek alan anne ölümleridir.

Doğum sürecinde annelerin kaybedilmesini ifade eden anne ölümü, bölgeler ve ülkeler arası eşitsizliğin en önemli göstergelerindendir (Sidze vd., 2020: 111-112). Sahra Altı Afrika'da 1990-2015 arası anne ölüm oranlarında %50'ye yaklaşan azalma yaşanmıştır. Ancak bu durum önemli ölçüde sağlık alanında yaşanan küresel ilerleme kaynaklı olup, hala dünyada anne ölümlerinin yarıdan fazlası Sahra Altı Afrika'da görülmekte ve en kötü performans sergileyen 18 ülkenin 16'sı bu bölgede bulunmaktadır. Güney Afrika Bölgesi'nde anne ölüm oranları diğer alt bölgelerin yarısı düzeyinde ve dünya ortalamasına yakın olmakla birlikte yükselme eğilimindedir. Eğitim

düşüklüğü, ulaşım zorlukları ve ergen hamilelikleri bu sorunun önemli nedenleri arasında zikredilmektedir (UNDP, 2016: 36-37).

UNDP (2016), Odusola'dan (2013: 47-49) alıntı ile anne ölüm oranlarının azaltılması bağlamında şu çözüm önerilerini sunmaktadır: resmi sağlık sistemini eğitim yolu ile geleneksel sisteme entegre etme, sağlık sisteminin yaygınlaşmasından zarar görme olasılıkları nedeni ile direnç gösterebilecek olan ebeler gibi aktörleri sisteme dahil etme, özel sektör ve STK'lardan faydalanma, bilgi ve iletişim teknolojilerini etkin kullanma ve veri yönetimi yöntemi ile kayıt kalitesini artırma. Ancak bu önerilerden özellikle özel sektörün yoğun kullanımı sağlık hizmetleri bağlamında önemli bir hedef kabul edilen eşitlik ve hakkaniyet ilkelerini (Sidze vd., 2020: 113) ihlal etme riski taşımaktadır. Sidze vd. (2020) bu bağlamda sosyal sağlık koruma programlarının uygulanması ve mevcut sistemlerin iyileştirilmesini önermektedir.

Sahra Altı Afrika'da birçok kültürel ve sosyo-ekonomik faktörün etkisi ile yaygınlığını muhafaza eden ve sağlık konusunda sonuçları olan geleneklerden biri kızların çocuk yaşta evlendirilmesidir (Tirivayi, 2020: 126). Birçok uluslararası ve Afrika geneli deklarasyona aykırı da olsa bu uygulama Sahra Altı Afrika'da dünyanın geri kalanından çok daha yayındır. Dünyada kadınların yaklaşık dörtte biri 18 yaş altında evlenirken Doğu, Batı ve Orta Afrika'da kadınların yaklaşık yarısı 18 yaş altında evlenmektedir. Nijer, Mali, Çad, Burkina Faso, Mozambik, Etiyopya ve Gine'de bu oranlar daha yüksektir (Tirivayi, 2020: 125; UNDP, 2016: 39). Eğitimi engelleyerek gelecekte ekonomik fırsatların önünü kesen bu gelenek, tecavüz gibi dışarıdan gelecek şiddete karşı koruma güdüsü ile gerçekleştirilse de bu durum kendi içerisinde yoğun psikolojik şiddet barındırdığı gibi ergen hamileliği ve buna bağlı anne ölümüne yol açmaktadır. Ayrıca Zambiya ve Uganda'da araştırmalar HIV enfeksiyon riskini (zannedildiğinin aksine) artırdığını göstermektedir. Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Malavi, Mozambik, Zambiya ve Zimbabve'de rahim ağzı kanseri oranını artırdığı

gözlenmiştir (UNDP, 2016: 39-40). Erken evliliğin bir diğer olumsuz neticesi de çocukların daha hafif-sağlıksız doğması, besleme ve bakım pratikleri gelişmeyen çocuk-annelerin çocuklarının da sağlıksız gelişmesidir (Tirivayi, 2020: 126).

Kadın sağlığına ilişkin diğer bir husus kayıp-eksik kadınlardır.[81] Amartya Sen (1990), gelişmiş ülkelerde kadın erkek oranı yaklaşık 1,05 iken Asya, Afrika ve Latin Amerika'da kadın/erkek oranlarının 0,94 seviyelerine kadar düşmesinden yola çıkarak bu kavramı geliştirmiştir. Kavram, bir bölge veya ülkede beklenen kadın sayısı ile gerçek kadın sayısı arasındaki farkı ifade etmektedir. Bu farkı oluşturan ise doğmadan önce cinsiyet nedeni ile alma, doğumdan sonra yetersiz besleme veya öldürme gibi faktörler olabilmektedir (Leone & Coast, 2014). 1990-2008 arasında kayıp-eksik kadınların sayısı dünyanın tüm bölgelerinde azalırken, Sahra Altı Afrika'da artmıştır (UNDP, 2016: 37-39). Bu durum, kadınların sadece refahına değil hayatına yönelik bir eşitsizliğin de Sahra Altı Afrika'da artarak sürdüğünü göstermektedir. Ancak bu sorunun Sahra Altı Afrika için büyüklüğüne rağmen araştırmalar genellikle Çin ve Hint Alt Kıtasına yönelmiştir. Sen'in (1990) Sahra Altı Afrika'nın Hindistan ve Çin'e göre daha iyi durumda olduğunu iddia etmesinin Hindistan ve Çin'e akademik ilginin artmasına ve bu iki bölgede kayıp-eksik kadınların azalmasına vesile olurken; Sahra Altı Afrika'yı odak dışında tutarak sorunun bu bölgede büyümesine katkı sunmuş olması mümkündür. Anderson & Ray (2010) Çin, Hindistan ve Sahra Altı Afrika'ya yönelik karşılaştırmalı çalışmalarında Sahra Altı Afrika'da kayıp-eksik kadın sayısının diğer iki bölgeye yakın, nüfusa oranının ise daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Doğum aşamasında Sahra Altı Afrika'da dikkat çekici bir kayıp gözlenmezken anne ölümü ve HIV/AIDS bu kaybı yaratan en önemli sebepler olarak öne çıkmaktadır.

UNDP (2016) kadınlar için ebola salgınının etkilerinin geleneksel olarak hasta ve yetim bakım sorumluluğu taşımaları nedeni ile daha ağır olduğunu belirtmektedir.

[81] Missing women

Bu rol, okulu terk oranlarını artırmış ve uzun vadeli kalkınmaya da ket vurmuştur. Salgın süreci, anne ölüm oranlarını da bakım yetersizliği nedeni ile artırmıştır (s. 37). Salgınlar kadınları ve erkekleri farklı şekilde etkilemekte; kadın ve kız çocukları için var olan eşitsizlikleri daha da artırmaktadır (UNFPA, 2020: 5). Bu bağlamda, Eboladan daha şiddetli olan Kovid-19 salgınının Sahra Altı Afrika'da kadınların kalkınma sorunlarını daha da derinleştirmesi beklenmektedir.

Kovid-19 salgını, zamanımızın küresel sağlık krizini tanımlayan ve İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana karşılaşılan en büyük zorluk olarak görülmektedir (UNDP Africa, 2021j). Pekin Eylem Platformu'nun yirmi beşinci yıldönümü kapsamında 2020 yılı, cinsiyet eşitliğinde çığır açacak şekilde tasarlanmıştır. Ancak Kovid-19 salgınının yayılmasıyla birlikte, son yıllarda elde edilen sınırlı kazanımlar bile kaybedilme riski altında bulunmaktadır. Salgın, önceden var olan eşitsizlikleri derinleştirmekte; sosyal, politik ve ekonomik sistemlerdeki kırılganlıkları ortaya çıkarmaktadır. Sağlıktan ekonomiye, güvenlikten sosyal korumaya kadar her alanda, Kovid-19'un etkileri kadınlar için sadece cinsiyetlerinden dolayı şiddetlenmektedir (UN, 2020b).

BM tarafından hazırlanan ve Kovid-19'un kadınlar üzerindeki etkisinin ele alındığı raporda dört konu ön plana çıkarılmıştır: Salgının ekonomik etkileri, genellikle daha az kazanan, daha az tasarruf eden ve güvencesiz işlerde çalışan veya yoksulluğa yakın yaşayan kadınlar tarafından daha derin şekilde hissedilmektedir. Kadınların sağlığı, cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetleri de dâhil olmak üzere kaynakların ve önceliklerin yeniden tahsis edilmesiyle, genellikle olumsuz etkilenmektedir. Ücretsiz bakım; çocukların okula gitmemesi ve yaşlıların bakım ihtiyaçları gibi nedenlerle artmaktadır. Salgın, kısıtlı hareket ve sosyal izolasyon önlemleriyle birlikte ekonomik ve sosyal stresi derinleştirdikçe, cinsiyete dayalı şiddet de katlanarak artmaktadır (UN, 2020b). Tüm bu hususlar, Kovid-19 salgınının Afrikalı kadınların üzerindeki etkilerinin

son derece yıkıcı olduğunu ve önümüzdeki dönemde de söz konusu etkilerinin izlerinin silinmesinin zaman alacağını göstermektedir.

Kadınların sağlık alanında karşı karşıya kaldıkları sorunlar gerek ulusal gerekse uluslararası kalkınma alanında hassasiyetle ele alınması gereken, hayati risklere varabilecek etkileri hasebiyle öncelikli alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, Sahra Altı Afrika'da kadınların sağlık sorunlarının çözümüne yönelik atılacak adımlar, kadınların toplum içinde sağlıklı bireyler olarak var olmaları; kalkınma süreçlerine en etkin ve verimli biçimde katılımları açısından son derece önemli görülmektedir.

1.7. Ekonomik Katılım

Tarihsel olarak hane içinde kadınların ücretsiz ev aktivitelerini, erkeklerin ise hane dışında ücretli aktiviteleri üstlendikleri bir işbölümü doğmuştur (Ntuli & Kwenda, 2020: 184). Bu durum ise hem finansal kaynaklara erişim, hem de istihdam alanlarında kadınların erkeklerin gerisinde kalmalarına neden olmuştur. Ev içi iş sorumluluğunun küçük yaştan itibaren başlaması da özellikle eğitime ayrılan sürenin azalması nedeni ile iş bulma olanaklarını azaltarak bir kısır döngü yaratmıştır.

Finansal erişim zamanlar arası karar alma özgürlüğü sağladığı için özgürlükleri genişleten ve kalkınmayı derinleştiren bir mekanizmadır (Nanziri, 2020: 286). Sahra Altı Afrika'nın finansal kaynaklara erişim kayıtlarına bakıldığında ise bölgenin temel sorununun eşitsizlikten ziyade finansal sığlık olduğu görülmektedir. Çok az ülke nüfusunun yarıdan fazlası finansal kaynaklara erişebilmektedir (s. 288). Kadınlar söz konusu alanda dünyanın her yerinde erkeklerden daha az erişime sahiptir ve Sahra Altı Afrika'da da kadın/erkek erişim oranı dünya ortalamasından daha düşük değildir. Ayrıca bölgede yerel birikim değerlendirme grupları mevcut olup; taşrada banka gibi

işlev görebilmektedir. Bu gruplarda kadınların hem katılımcı hem de faydalanıcı olarak yer aldıkları gözlenmektedir (UNDP, 2016: 56-58). Benzer durumu Zambiya'da ve Güney Afrika Cumhuriyet'inde gözlemleyen Nanziri'nin (2016; 2020) çalışmalarının ortaya koyduğu sonuç ise finansal erişimin toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadınların güçlendirilmesine önemli katkı sağladığıdır. Bu bağlamda özellikle kadınların nüfus açısından yoğun oldukları bölgelerde finansal kurumların yaygınlaştırılması tavsiye edilmektedir.

Sahra Altı Afrika emek piyasası bağlamında ise düşük eğitim düzeyi, ücretsiz ev işleri, mülkiyet hakları ve kaynak erişimi kadınların yaşadıkları ayrımcılıkların temel nedenleri arasında zikredilmektedir. Bu ayrımcılıkları iş gücüne katılım oranı, ücret farkı, kayıt dışı istihdam, annelik izni ve çocuk bakımı başlıkları altında incelemek mümkündür. Özellikle Doğu ve Orta Afrika Bölgeleri'nde iş gücüne katılım farkı kadın ve erkek arasında düşüktür. Farkın yüksek olduğu Zimbabve, Benin, Nijer gibi birçok ülkede de düşmektedir (UNDP, 2016: 60-61). Ancak 2000'li yıllarda bu düşüş hem bölgesel hem de alt-bölgesel olarak çok yavaşlamış, hatta Doğu Afrika'da kısmi yükselme yaşanmıştır (Ntuli & Kwenda, 2020: 185).

Hem küresel olarak hem de Sahra Altı Afrika özelinde emek piyasasında cinsiyet eşitsizliğinin esas kaynağı ücret eşitsizliğidir. Bunun bir nedeni kadınların daha çok düşük gelir sağlayan tarım sektöründe, erkeklerin ise gelirin daha yüksek olduğu imalat ve madencilik sektörlerinde yoğun olarak istihdam edilmeleridir. Bu eğilim farklı oranlarda da olsa tüm alt bölgelerde geçerlidir (Ntuli & Kwenda, 2020: 187-188). Ancak farkı sadece farklı sektörlerde yoğunlaşmak ile açıklamak mümkün değildir. Sahra Altı Afrika'da tarım dışı istihdamda erkeklerin kazandığı her bir 100 dolara karşı kadınlar aynı iş için ortalama 61 dolar (Malavi) ile 83 dolar (Botsvana) arasında kazanmaktadır. Kadınların geleneksel olarak daha yatkın olduğu düşünülen toptan-perakende satış, otel ve restoranlar sektöründe dahi kadınlar %35 daha az

kazanmaktadır. Bu durum da kadınların düşük gelir sahibi çalışanlar grubunda daha yoğun bulunmalarına neden olmakta, gelir eşitsizliği yaratmaktadır (UNDP, 2016: 61-63). Aynı sektör içerisinde yaşanan farkın nedenlerine dair literatür sunan Ntuli & Kwenda (2020: 189-197), Sahra Altı Afrika'da çoğu ülkede belli düzeyde kadın-erkek ücret farkı mevcut iken bu farkın nedenlerinin ülkeye göre değiştiğini göstermektedir. En yaygın neden önyargı ve ayrımcılıktır. Verim, eğitim durumu, evlilik, çocuk sayısı ve zayıf mülkiyet hakları da öne çıkan diğer sebeplerdir.

Afrika'da işsizlik verileri birçok bölgeye göre daha düşük görülmektedir. Bunun önemli bir nedeni istihdamın çok büyük bir bölümünün kayıt dışı istihdam olmasıdır. Sahra Altı Afrika'da tarım dışı kadın istihdamının da yaklaşık üçte ikisi kayıt dışı istihdamdır. Bu durumun nedenleri arasında eğitim yetersizliği ve donanım-piyasa talebi farkı gösterilmektedir. Bu alanda UNDP (2016: 62-64), kadın yoğun kayıt dışı ekonominin güvence altına alınmasını tavsiye etmektedir. Bu bağlamda Güney Afrika Cumhuriyeti'nin çoğunluğu kadınlardan oluşan ev hizmetlerinde çalışanlara sendika, asgari ücret, kontrat zorunluluğu, zorunlu senelik zam, işsizlik sigortası ve devlet destekli eğitim hakkı vermesi olumlu örnek olarak gösterilmektedir (s. 65).

Ücretli annelik izni iş piyasasında işsizliği azaltan bir faktördür. Sahra Altı Afrika'da çoğu Fransızca konuşan 18 ülke 14 hafta ve üzeri annelik izni vermektedir. Diğer ülkeler bu süreden daha az izin vermektedir. Annelik izninin kadın iş gücüne katılımını yaklaşık %20 artırdığı göz önünde bulundurulduğunda, bu eksikliğin Afrika'nın önemli bölümü için kadınları işgücü piyasasından uzaklaştırıcı olduğu anlaşılmaktadır (UNDP, 2016: 66).

Yine sadece 18 Sahra Altı Afrika ülkesi okul öncesi çocuklar için destek hizmeti sunmaktadır. Bu ülkeler tüm alt bölgelere yayılmış durumdadır. Çocuk desteğinin olmaması, özellikle destek olacak yakınları bulunmayan kentli kadınları esnek ancak güvencesiz çalışabilecekleri kayıt dışı sektöre itmektedir. Bu durum kadınlar için eşitsiz

koşul yaratırken, alternatif olarak çocukları yanlarında yetişkin olmadan bırakmak da Orta Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Fildişi Sahillerindeki çocukların yarısından fazlasını tehlikeye atmaktadır (UNDP, 2016: 66-67).

Geleneksel olarak ekonomi temelli paradigmaların hâkim olduğu kalkınma alanında kadınların ekonomik hayata tam ve etkin katılımı önemli meselelerden biri olarak görülmektedir. Günümüzde de etki ve yansımalarını sürdüren söz paradigma kapsamında kadınların ekonomik hayata katılımı, sürdürülebilir kalkınmanın üç temel unsurundan birini teşkil eden ekonomik kalkınmanın sağlanması açısından son derece önemlidir.

1.8. Liderlik ve Yönetim

Kadınların güçlendirilmesi denildiği zaman üst düzey yönetim kademelerinin kadınlaştırılması anlaşılmaktadır. Bu kendi başına yeterli olmasa da (Kishwar, 2014), kadınların kazanımlarının tahkim edilmesi için önemlidir (UNDP, 2016: 77). Kadın ve liderlik konusu politika, bürokrasi ve kamu sektörü, sendikalar, özel sektör ve Sahra Altı Afrika'nın çatışma ortamından ötürü özel bir öneme sahip olan barış komisyonları bağlamında incelenmektedir. Bu alanların (kadınlara ilişkin olmayan sendikalar hariç) tümünde kadınların temsilinde önemli ilerlemeler sağlandığı ve dünya ortalamasından geride olunmadığı görülmektedir. Yönetim kademelerinde ise yine dünya ortalamasına yakın olunmakla birlikte, küresel cinsiyet eşitsizliği bu bölgede güçlü şekilde hissedilmektedir.

2000'li yıllar Sahra Altı Afrika'da kadınların yönetim kademelerinde yükseldikleri bir dönem olmuştur. İlk olarak 2005 yılında Liberya'da, akabinde sırası ile Malavi, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Moritus'ta kadın başkanlar iktidara gelmiştir. Ayrıca 2012 yılında Afrika Birliği Başkanlığı'na bir kadın geçmiştir. Meclisteki kadın

oranlarına bakıldığında, Ruanda dünya birincisidir ve bunun dışında beş ülke meclisinde %40'ın üzerinde, sekiz ülke de Pekin Konferansı'nın hedefi olan %30-40 arasında kadın oranına sahiptir. Dünyada bu oranda ilk onda dört, ilk otuzda on iki Sahra Altı Afrika ülkesi yer almaktadır (UNDP, 2016: 76). Ancak bu sayı yönetimin üst katmanlarına aynı şekilde yansımamaktadır. Güney Afrika Cumhuriyeti, Benin, Madagaskar, Uganda, Burkina Faso ve Gana dışında politik partilerin yönetim kademelerinde yüzde onun üzerinde kadın bulunduran Sahra Altı Afrika ülkesi bulunmamaktadır (s. 77). Ancak mevcut hali ile kadınların politik etkinliği birçok ülkede önemli değişikliklere vesile olmuştur. Kadın siyasi liderler su, halk sağlığına erişim kolaylığı ve yerel altyapılar gibi kadınların ihtiyaçlarına yönelik politikalar geliştirmiştir. Ruanda ve Kenya'da 2006 yılında kadın politikacıların öncülüğünde çıkarılan cinsel şiddet ve cinsel saldırı yasaları kadın endişelerine yönelik kadın eli ile gerçekleştirilen değişikliklere birer örnektir (Konte, 2020: 319-322).

Kamu sektörünün halkı temsil etmesi, dolayısıyla nüfusun yarısı olan kadınların kamu sektörünün tüm kademelerinde yarı yarıya temsil edilmesi kapsayıcı demokrasinin gereğidir. Ancak gelişmiş ülkelerin çoğunluğu dâhil olmak üzere kamu sektöründe kadın oranı düşüktür. Karar alma düzeylerinde kadın oranı ise çok daha düşüktür. Aynı durum Botsvana ve Güney Afrika Cumhuriyeti hariç Sahra Altı Afrika için de geçerlidir. Oranlar düşük olmakla birlikte dünya genelinden farklı değildir. Hatta ortalamada daha iyi olduğunu iddia etmek mümkündür (UNDP, 2016: 80).

Kadınlar birçok Sahra Altı Afrika ülkesinde işçi hareketleri ve sendikalar içerisinde yer almıştır. Kadın hakları bağlamında da etkin faaliyetler yürüten sendikalar ve örgütler mevcuttur. Ancak günümüzde kadın örgütleri dışındaki sendika ve örgütlere katılım ve yönetimde yer alma oranları düşüktür. Uganda, Mozambik, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Benin liderlik pozisyonlarında %20 ve üzeri kadın bulunduran istisnai ülkeler olarak dikkat çekmektedir (UNDP, 2016: 80-82).

Özel sektörde kadınların yönettiği pozisyon oranı ve kadınların yönetim düzeyinde hiç temsil edilmedikleri şirket oranında Sahra Altı Afrika, Avrupa Birliği ile neredeyse aynıdır. Ancak üst düzey pozisyonlarda %20 düzeyinin biraz üstünde kadın bulunurken şirketlerin üçte birinden fazlasının hiçbir düzeyde kadın yönetici bulundurmaması olumsuz göstergelerdir (UNDP, 2016: 82). Bu durumun en önemli nedenlerinden biri olarak üniversite düzeyi eğitimde kadınlar aleyhine mevcut açık ile özellikle tarım ve mühendislik alanlarında üniversitelere kadın kayıt oranlarının çok düşük olması gösterilmektedir. Ülke ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu bu alanlarda eğitim almış kadın sayısının az olması, şirket yönetiminde temsil oranlarını da düşürmektedir (s. 84). Yine de oranları yükseltmek için Güney Afrika Cumhuriyeti başta olmak üzere birçok ülke hem kamu hem özel sektör için her kademede kadın kotası geliştirmeyi planlamaktadır (s. 85). Kadın yönetiminin verim analizi yapıldığında on üç Sahra Altı Afrika ülkesinde kapasite kullanımı, yıllık satış artışı, yıllık istihdam artışı ve emek verimi artışı alanlarından en az birinde kadınların yönettiği şirketler ortalamada erkeklerin yönettiği şirketlerden daha iyi performans sergilemiştir (s. 83). Bu da kadın yöneticilerin erkeklere göre daha zayıf ve verimsiz yönetim sergiledikleri iddiasını Sahra Altı Afrika özelinde çürütmektedir. Zimbabve'nin en büyük ikinci güvenlik şirketinin bir kadın, Divine Ndhlukula tarafından kurulmuş olması ve güvenlik gibi erkek egemen bir alanda bile çalışanlarının dörtte birden fazlasının kadın olması da önemli bir olumlu örnektir (s. 84). Benzer iyi örnek olarak Doğu Afrika Telekomünikasyon devi Wananchi'nin kurucusu Njeri Rionge'yi göstermek mümkündür (s. 85).

2015 yılında yayınlanan BM Güvenlik Konseyi 2242 sayılı kararı barış müzakerelerinde kadın görüşünün yansıtılmasını talep etmektedir. Sahra Altı Afrika'da da Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Burundi, Sierra Leone, Liberya, Gine ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yaşanan çatışma süreçlerinin

sonlandırılmasında kadınlar etkin rol oynamıştır. Ancak resmi masalarda yer alamamış, hep dışarıdan tali yollarla sürece müdahil olarak olumlu rol oynamışlardır (UNDP, 2016: 86-87). Kadınları da kapsayan anlaşmaların daha sürdürülebilir olduğu verilerle sabit olup, Sahra Altı Afrika'da çatışma çözüm süreçlerinde kadınların daha ön safta yer alması gerektiği düşünülmektedir (s. 88).

Afrikalı kadınların liderlik ve yönetim alanlarında daha etkin biçimde yer alması ve bakış açılarının yansıtılması kalkınmanın sağlanması açısından son derece önemli görülmektedir. Kadın bakış açısının mikro düzeyden makro düzeye değin kamu ve özel sektörün her alanında göz önünde bulundurulması hem kalkınma sürecine katkı sunma potansiyeli açısından hem kalkınmanın kapsayıcılık gücünün artırılması noktasında dikkate alınması gereken alanlardan birini teşkil etmektedir.

2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Sahra Altı Afrika'da Kadın

2.1. Sahra Altı Afrika'da Kadın Merkezli Politika ve Uygulamalara Genel Bakış

UNDP'nin Sahra Altı Afrika'da kalkınma ve kadın konusundaki perspektifi, genel nitelikli politika ve stratejilerinin bir uzantısı konumundadır. Bu bağlamda, UNDP tarafından bölgeye özgü sorun ve öncelik alanları ışığında, genel nitelikteki politika ve stratejiler kılavuzluğunda hareket edilmektedir.

UNDP'nin Sahra Altı Afrika politikasında, 2015-2030 yıllarını kapsayan Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin ana başlıklarından birini teşkil eden toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve tüm kadınlar ile kız çocuklarını güçlendirilmesi hedefi ve diğer hedeflere ulaşılması açısından üstlendiği rol son derece önemli görülmektedir. Sahra Altı Afrika nüfusunun yaklaşık yarısını teşkil eden kadınların, kalkınma

potansiyelinin de yarısını oluşturduğu ön kabulü ile toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutları ihtiva eden ve kapsayıcı bir doğaya sahip olan sürdürülebilir kalkınmanın ancak kadınların da dâhil olması halinde gerçek anlam ve amaçlarına ulaşacağı varsayılmaktadır. Tüm bu hususlar ise UNDP'nin söylem düzeyinde öncelikli konulardan biri olarak ele aldığı toplumsal cinsiyet konusuna yönelik eylem düzeyinde hayata geçirdiklerinin analiz edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda, UNDP'nin Sahra Altı Afrika'da kadın merkezli uygulamalarına ışık tutulması amacıyla toplumsal cinsiyet temelli bütçe tahsisi ve proje sayıları incelenmiştir (**Bkz.** Tablo 5 ve Tablo 6).

UNDP'nin Sahra Altı Afrika'daki tüm proje ve faaliyetleri için 2016-2020 yılları arasında 1 ila 1,5 milyar dolar arasında bütçe ayırdığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği merkezli bütçe tahsisi analiz edildiğinde ise SDG'nin ortaya konulduğu 2015 yılından bu yana yüzdesel olarak oldukça düşük bir orana tekabül ettiği saptanmıştır. Söz konusu veriler de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi alanında sunulan mali imkânların politika ve stratejilerde ortaya konulan vizyonun çok gerisinde kaldığı göstermektedir.

Tablo 5: UNDP Sahra Altı Afrika
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Merkezli Bütçe Analizi

Yıl	Toplam Bütçe (Milyon $)	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bütçe Tahsisi (Milyon $)	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bütçe Tahsisi Oranı (%)
2020	1.439,48	32,76	2,28
2019	1.308,23	26,88	2,05
2018	1.213,94	22,31	1,84
2017	1.333,16	7,95	0,60
2016	1.051,23	9,64	0,92
Toplam	6.346,04	99,54	1,57

Kaynak: UNDP, (2021c), Transparency Portal'dan yazar tarafından derlenmiştir.

UNDP'nin Sahra Altı Afrika'daki uygulamalarına ışık tutan bir diğer parametre toplumsal cinsiyet eşitliği alanında hayata geçirilen proje sayıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda gerçekleştirilen analiz ise UNDP'nin 2015-2020 yılları arasında öngörülenin gerisinde kaldığını göstermektedir. Toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması söylemi göz önünde bulundurulduğunda, çarpan etkisi potansiyeli taşıyan kadın projelerinin oranının çok düşük olmamakla birlikte politika ve strateji belgelerinde ortaya konulan söylemi arzulanan düzeyde yakalayamadığı görülmektedir.

Tablo 6: UNDP Sahra Altı Afrika
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Merkezli Proje Analizi

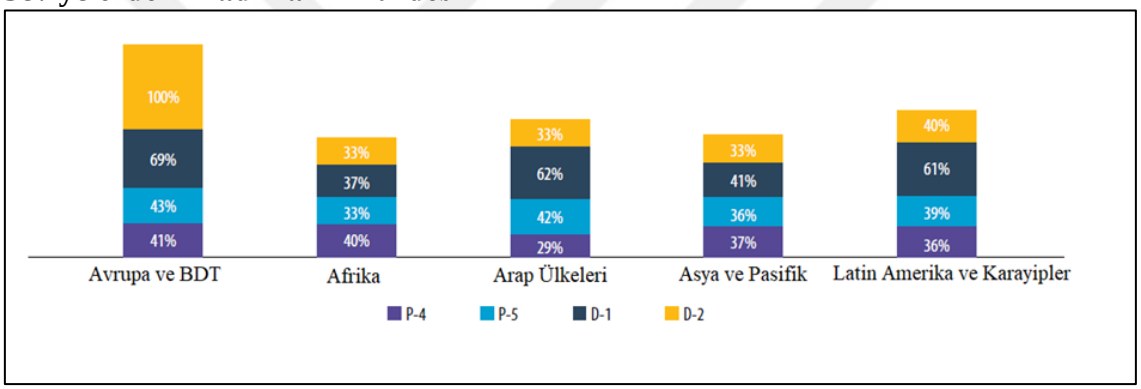
Yıl	Toplam Proje Sayısı	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (%)
2020	1.390	103	7,41
2019	1.330	111	8,35
2018	1.383	108	7,81
2017	1.405	26	1,85
2016	1.396	34	2,44
Toplam	6.904	382	5,53

Kaynak: UNDP, (2021c), Transparency Portal'dan yazar tarafından derlenmiştir.

Sahra Altı Afrika'da kadınların kalkınma sürecinde yer alması meselenin bir boyutunu teşkil ederken diğer boyutunu ise kadın bakış açısının kalkınma politika ve uygulamalarına entegrasyonu oluşturmaktadır. UNDP'nin Sahra Altı Afrika'ya yönelik politika ve uygulamasında, Afrika Birliği tarafından ortaya konulan kadın merkezli öncelikler de göz önünde bulundurulmaktadır. Bunun yanı sıra dikkat çeken bir diğer husus, Nijeryalı Ahunna Eziakonwa-Onochie'nin 2018 yılından itibaren bir kadın olarak UNDP'nin Afrika Bölge Direktörü görevinde bulunmasıdır. Bu ise bölgeye yönelik politika ve stratejilerde Afrika insanı ve kadını bakış açısının en üst düzeyde temsili itibariyle sembolik önemi haiz bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel itibariyle değerlendirildiğinde, cinsiyet eşitliğinin iyileştirilmesi kapsamında kurumsal adımlar atılmış olmasına rağmen, kadınların UNDP'nin üst düzey kademelerinde yeterince temsil edilmediği görülmektedir. Bu fark, bölgesel düzeyde, özellikle D1 pozisyonların yalnızca %37'sinin ve D2 pozisyonlarının %33'ünün kadınlar tarafından tutulduğu Afrika ülke ofislerinde daha belirgin bir parametre olarak karşımıza çıkmaktadır.[82] Yetersiz finansal kaynaklar, toplumsal cinsiyetin entegrasyonunda yeterli insan kaynağı sağlamanın önündeki en büyük zorluğu oluşturmaya devam etmektedir (UNDP IEO, 2021b: 30-31).

Şekil 4: UNDP – 2019 Yılında Bölgelere Göre Daha Yüksek Profesyonel Seviyelerdeki Kadınların Yüzdesi

Kaynak: (UNDP IEO, 2021b: 31)

UNDP Sahra Altı Afrika'ya yönelik çalışma pratikleri itibariyle incelendiğinde, New York'ta bulunan Bölgesel Afrika Ofisi'nin yanı sıra sahadaki çalışmalarını Addis Ababa'da bulunan Bölgesel Hizmet Merkezi ile koordine ettiği görülmektedir. Ayrıca, alt bölgesel düzeyde de çalışmalar yürüten UNDP'nin, merkezi Dakar'da bulunan Batı ve Orta Afrika Alt Bölge Ekibi ile merkezi Nairobi'de bulunan Doğu ve Güney Afrika Alt Bölge Ekibi mevcuttur. Bölgesel Afrika Ofisi genel stratejik gözetim, rehberlik ve kapsamlı analizler sunarak makro düzeyde çalışmalarını yürütmektedir. Bölgesel düzeyde bilgi ve politika geliştirilmesinde önemli rol oynayan Bölgesel Hizmet Merkezi

[82]Orta düzey profesyoneller için (P4: minimum 7 yıl iş deneyimi – P5: minimum 10 yıl iş deneyimi); üst düzey profesyoneller için (D1: minimum 15 yıl iş deneyimi – D2: 15 yıldan fazla iş deneyimi) kategorileri kullanılmaktadır (UN CAREERS, 2021).

ve alt bölge platformları ise UNDP'nin ülke ofislerine ve bölgesel ortaklara destek sunmaktadır. Ulusal düzeyde de UNDP ülke ofisleri yer almakta olup politika ve program tavsiyesi noktasında ülke taleplerine yanıt vermekte ve ülke programlarının bölgesel ve kurumsal önceliklerle uyumlu olmasını sağlamaktadır (UNDP Africa, 2021b).

Genel itibariyle değerlendirildiğinde, UNDP'nin çalışma biçiminin makro düzeyden mikro düzeye kadar uzanan kapsamlı bir anlayış doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. Dünyanın her bölgesinde olduğu gibi, Sahra Altı Afrika'nın da kendine özgü sorun alanları ve öncelikleri mevcuttur. Bu bağlamda, sahadan elde edilen bilgi ve veriler, genel nitelikli politikaların oluşturulmasında dikkate alınmaktadır. Bu ise Sahra Altı Afrika ülkelerinin ihtiyaç ve önceliklerinin belirlenmesi ve uygulama süreçlerinde yerel düzeyde elde edilen verilerin önem taşıdığını göstermektedir.

UNDP'nin Addis Ababa'daki bölgesel hizmet merkezi dâhil olmak üzere Sahra Altı Afrika'da 46 Ülke Ofisi bulunmaktadır (UNDP Africa, 2021a). Genel hatlarıyla ele alındığında bölgesel hizmet merkezi 7 başlıkta[83] çalışmalarını yoğunlaştırmakta olup bunlardan birini toplumsal cinsiyet oluşturmaktadır (UNDP Africa, 2021c):

> *"Toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini sağlamak için ana strateji olarak toplumsal cinsiyetin anaankımlaştırılmasına öncelik verilmektedir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet temelinde hedeflenen girişimler yoluyla hükümetler desteklenmektedir. Buna ek olarak, toplumsal cinsiyet hedeflerine ulaşma konusunda hükümetler arası ve bölgesel süreçler desteklenirken, kadınların politik ve ekonomik alanlarda güçlenmesi ve barış ve güvenliğe katılımı konusunda politika ve program desteği sağlanmaktadır."*

[83]Kapsayıcı büyüme ve sürdürülebilir kalkınma; yönetişim ve barış inşası; iklim değişikliği ve dayanıklılık, HIV, sağlık ve kalkınma; toplumsal cinsiyet; kalkınma etkisi; ülke desteği. Daha fazla bilgi için **Bkz.** (UNDP Africa, 2021c)

Özetle, UNDP Sahra Altı Afrika'da kadın ve kalkınma konusunu tüm dünyadaki politika ve stratejilerine paralel biçimde ele almakta, hem merkez hem de bölge düzeyinde bulunan ofisleri aracılığı ile bu alandaki çalışmalarını sürdürmektedir. Bu kapsamda, UNDP tarafından kıtanın en kapsamlı örgütü konumundaki Afrika Birliği'nin kalkınma ve kadın alanındaki bakış açısı göz önünde bulundurularak ve kadınların tüm süreçlere dahil edilmesine yönelik çaba sarf edilerek Sahra Altı Afrika'ya yönelik bölgesel bir program hayata geçirilmektedir.

2.2. Afrika Bölgesel Programı ve Sahra Altı Afrika'da Kadın Merkezli Stratejiler

UNDP'nin Afrika Bölgesel Programı, Afrika kıtasının karşı karşıya olduğu zorluklar ve fırsatlar ile Afrika Birliği ve diğer bölgesel organlar tarafından ifade edilen Afrika önceliklerine ve özlemlerine yanıt veren bir program olma iddiasındadır. Yine söz konusu program, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve UNDP tarafından ortaya konulan Stratejik Plan (UNDP, 2018) ile uyumlu olarak hazırlanmıştır.

UNDP'nin Sahra Altı Afrika'ya yönelik beş bölgesel projeyi ihtiva eden bölgesel programı[84] mevcut olup söz konusu başlıklardan bir tanesini *toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların siyasi ve ekonomik alanlarda güçlenmesini teşvik etme* (UNDP Africa, 2021d) oluşturmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların siyasi ve ekonomik alanlarda güçlenmesini teşvik etme kapsamında UNDP, kadınların siyasi alana katılım ve liderliği; ekonomik güçlenmeleri; barış ve güvenlik meselelerine katılımını desteklemek için çalışmaktadır. UNDP'nin çalışmaları, Afrika'nın yapısal ekonomik dönüşümüne

[84]i)Yapısal ekonomik dönüşümü teşvik etme ii) Toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların siyasi ve ekonomik alanlarda güçlenmesini teşvik etme iii)Şoklara ve tehditlere karşı dayanıklılığı artırma iv)Sürdürülebilir kalkınma hedeflerini ve Güney-Güney işbirliğini teşvik etme v)Yönetişimi dönüştürme UNDP Africa, (2021d).

etkili bir şekilde katkıda bulunmaları bağlamında kadınlara ve erkeklere olanak sağlayan bir ortam oluşturmak için *Afrika Birliği'nin 2063 Gündemi* ve *Afrikalı Kadınların On Yılı* başta olmak üzere çeşitli bölgesel çerçevelere dayanmaktadır (UNDP Africa, 2021d).

Afrika Birliği tarafından Afrika'yı geleceğin küresel güç merkezine dönüştürme planı olarak ortaya konulan 2063 Gündemi, kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmayı amaçlayan kıtanın stratejik çerçevesidir. Söz konusu gündem, uluslararası arenada dinamik bir gücü temsil eden, kendi vatandaşları tarafından yönlendirilen bütüncül, müreffeh ve barışçıl bir Afrika vizyonu temelinde oluşturulmuş olup, kıtanın bu vizyona 2013 yılından 2063 yılına değin 50 yıllık bir süre içinde nasıl ulaşmayı amaçladığının somut bir tezahürüdür (AU, 2015).

2063 Gündemi kapsamında çeşitli hedefler ortaya konulmuş olup "*kalkınması insan merkezli olan, nüfusunun, özellikle de kadınların ve gençlerin potansiyeline dayanan, çocukların refahını önemseyen bir Afrika"* hedefi (AU, 2015: 2), Afrikalı kadınlara yapılan vurgu sebebiyle özel önem taşımaktadır. Afrika Birliği'nin vizyonunu ortaya koyan söz konusu gündem, kalkınma alanında kadınların da potansiyel katkısına duyulan ihtiyacı dile getirerek, kadınları kalkınma sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak ele almaktadır: *"Afrika, cinsiyet, siyasi bağlantı, din, etnik bağlantı, yerellik, yaş veya diğer faktörler nedeniyle hiçbir çocuğun, kadının veya erkeğin geride bırakılmayacağı veya dışlanmayacağı kapsayıcı bir kıta olacaktır"* (AU, 2015: 8).

2063 Gündemi incelendiğinde, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi üzerinde yükselen UNDP politika ve stratejileri ile paralellikler taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda Afrikalı kadınların eşit sosyal, siyasal ve ekonomik haklarla her alanda tam olarak güçlendirilmesi; kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü cinsiyet temelli şiddet ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması; tüm insan haklarından

tam anlamıyla yararlanmaları ile zararlı sosyal uygulamaların (özellikle kadın sünneti ve çocuk evlilikleri) sona erdirilmesi vurgulanmaktadır (AU, 2015: 8-9).

Bölgesel Programın mevcut aşaması (2018-2021), Afrika kıtasının kalkınma yörüngesindeki kritik bir döneminde gerçekleşmektedir. Bu kapsamda ekonomik, sosyal ve yönetişim alanlarında önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa da bu durum, olumlu kalkınma kazanımları zayıflayan ekonomik büyüme, yüksek yoksulluk seviyeleri, artan eşitsizlikler, artan işsizlik oranları ve tamamlanmamış demokratik geçişler nedeniyle zayıflama riski altındadır. Bu dinamiklerin ele alınması, özellikle en savunmasız nüfuslar için olumsuz sosyo-ekonomik sonuçları olan küresel Kovid-19 salgını nedeniyle daha karmaşık hale gelmiştir. Bölgesel program kapsamında vurgulanan bir diğer husus Afrika insanının seslerinin duyulması noktasındaki isteği ve özellikle gençlerin, kadınların ve savunmasız grupların seslerini ve ihtiyaçlarını kapsayacak şekilde tüm programlama boyutlarına dâhil edilmesi üzerindedir. Program kapsamında kıtanın dinamik özelliği üzerinde durularak tüm toplum kesimlerini kapsama ve kimseyi geride bırakmama amacı da ifade edilmektedir (UNDP Africa, 2021e). Bu kapsamda söz konusu program ile hedeflenen Afrika halklarının, hükümetlerinin ve kurumlarının son kazanımları pekiştirmesi ve kalan zorlukları etkin bir şekilde ele almaya çalışırken desteklenmesidir (UNDP Regional Bureau for Africa, 2020: 2).

Coğrafi kapsam itibariyle değerlendirildiğinde ise Addis Ababa merkezli bölgesel program; coğrafi ve tematik yetkilere sahip olan Dakar (istikrar), Nairobi (dayanıklılık) ve Pretorya'daki (finansman) alt bölge merkezleriyle yakın bir şekilde çalışmaktadır (UNDP Africa, 2021e). Bölgesel program kapsamındaki altı stratejik öncelikten[85] birini ise *gençlerin ve kadınların güçlendirilmesi* oluşturmaktadır (UNDP Africa, 2021f).

[85]Stratejik öncelikler: i) doğal kaynak yönetimi ii) gençlerin ve kadınların güçlendirilmesi iii) yapısal ekonomik dönüşüm iv) iklim değişikliği göçü ve adaptasyonu v) ekonomik ve sürdürülebilir enerji vi) barış ve güvenlik (UNDP Africa, 2021f).

UNDP tarafından bölgesel programın uygulanması kapsamında hükümetler, sivil toplum ve özel sektörle işbirliği yapılmaktadır. UNDP, ekonomik büyümeyi teşvik ederken, insani gelişmeyi hızlandırırken ve yoksulluk ve eşitsizlikleri azaltırken, çevresel olarak sürdürülebilir kalkınma yollarına ulaşmak için gerekli stratejileri, kurumları ve mekanizmaları inşa etmeleri için ülkeleri desteklemektedir.

UNDP perspektifinden bakıldığında Sahra Altı Afrika, 21. yüzyılın başından bu yana kaybettiği on yıllarını geride bırakmış ve sosyal, politik ve ekonomik cephelerde önemli adımlar atmış bir bölge olarak görülmektedir. Yine, UNDP tarafından Sahra Altı Afrika ülkeleri arasında pek çok boyutta görülen farklılıklara da vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda, Afrika Birliği'nin entegre, müreffeh ve barışçıl bir Afrika inşa etme vizyonunun birçok engel ve zorluklarla karşı karşıya olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü Afrika ülkeleri farklı hızlarda faaliyet göstermektedir. Örneğin bazı Afrika ülkeleri güçlü bir şekilde büyüyüp orta gelirli ülke statüsüne ulaşırken, küresel ekonomi ile entegrasyona ve insani gelişmeye yatırım yapmaktadır. Diğer Afrika ülkeleri ise çatışmalara ve diğer krizlere, kronik yoksulluğa ve düşük kapasiteye sıkışmış durumda bulunmaktadır (UNDP Africa, 2021g).

UNDP tarafından Sahra Altı Afrika bölgesinin homojen olmadığı temel ilkesinin rehberliğinde, programları ve operasyonları bağlama özel koşullara göre uyarlanmaktadır. Çünkü bölge ülkelerinin özgünlükleri gelişme düzeyi farklılıkları (düşük ve orta gelirli); coğrafi avantajlar ve dezavantajlar (denize kıyısı bulunma); ikilim değişikliğinin etkileri (dirençli ve savunmasız); siyasi istikrar (istikrarlı ve kırılgan) gibi farklı parametrelerin etkisi ile şekillenmektedir. Bölgesel program kapsamında altı çizilen bir diğer husus da kıtaya yönelik uzun bir süreye dayanan kalkınma deneyiminin, potansiyelin Afrika uluslarının ve kıtasının kendinde olduğunu anlamayı gerektirdiğini göstermesidir (UNDP Regional Bureau for Africa, 2020: 2).

Söz konusu saptamaların kadınlar üzerinde ciddi etki ve yansımalarını görmek mümkündür. Bu kapsamda, pek çok ülkede ekonomik büyümenin en yoksul kategoride kalan kadınlara fayda sağlamadığı görülmektedir ve kadınların karar alma süreçlerine katılımı oldukça düşüktür. Yine büyük kısmını kadınların oluşturduğu genç nüfus yeterli eğitim olanaklarına ve iş imkânlarına erişememektedir. Dolayısıyla kaydedilen ivmeye rağmen "kadın" ve "kalkınma" eksenindeki yolda kat edilecek çok mesafe bulunmaktadır.

UNDP'nin Sahra Altı Afrika'ya yönelik politika ve uygulama süreçlerinde Afrika Birliği tarafından ortaya konulan 2063 Gündemi'nin de önemli bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Afrika ülkeleri 2030 Gündemi'nin yanı sıra, 50 yıl içinde daha müreffeh bir Afrika inşa etmek için hem vizyon hem de plan niteliğinde olan Afrika Birliği Gündemi 2063'ü uygulamayı taahhüt etmiştir. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, Afrika Birliği'nin 2063 Gündemi'nin önemini kabul etmekte ve onu ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Afrika, MDG'de özellikle kız çocukları olmak üzere ilkokula daha fazla çocuğun kaydolması, ulusal parlamentolarda kadınların temsilinin artırılması, çocuk ve anne ölümlerinin ve HIV ile enfekte kişilerin oranının azaltılması dâhil olmak üzere önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Bu ilerlemeye dayanarak, birçok ülke, 2030 Gündemi'nde ifade edilen emelleri kendi halkı için somut sonuçlara dönüştürmek için adımlar atmakta; sürdürülebilir kalkınma hedeflerini ulusal vizyonlarına ve planlarına entegre etmeye çalışmaktadır (UNDP Africa, 2021h).

Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığın sona erdirilmesi yalnızca temel bir insan hakkı olarak değil, aynı zamanda sürdürülebilir bir gelecek için de önem taşımaktadır. Çünkü kadınları ve kız çocuklarını güçlendirmenin ekonomik büyüme ve kalkınmaya yardımcı olduğu kanıtlanmıştır. Bu kapsamda UNDP, cinsiyet eşitliği meselesini çalışmalarının merkezine koymuştur ve bu alanda son 20 yılda dikkate değer bir ilerleme sağlanmıştır. Bu noktada ilköğretimde cinsiyet eşitliğinin

sağlanması noktasında önemli mesafe kat edilmiştir. Ancak işgücü piyasasında her zamankinden daha fazla kadın olmasına rağmen, söz konusu alanda ciddi eşitsizlikler varlığını korumaya devam etmektedir. Yine, cinsel şiddet ve sömürü, ücretsiz bakım ve ev işlerinin eşitsiz bölünmesi ve kamu görevlerinde ayrımcılık devasa engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. İklim değişikliği ve afetler, çatışma ve göç gibi meseleler kadınlar ve çocuklar üzerinde orantısız bir etkiye sahip olmaya devam etmektedir. Bu kapsamda, kadınlara arazi ve mülkiyet, cinsel sağlık ve üreme sağlığı, teknoloji ve internete erişimde eşit haklar vermek hayati önem taşımaktadır. Bugün kamu görevlerinde her zamankinden daha fazla kadın bulunmaktadır ancak daha fazla kadın liderin teşvik edilmesi cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yardımcı olacaktır (UNDP Africa, 2021ı).

Tüm bu hususlar ışığında, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve tüm kadınlar ile kız çocuklarının güçlendirilmesi temel hedefi altındaki kaydedilen ilerlemelere rağmen, Sahra Altı Afrika'da *kronikleşmiş* ve *kadınlaş(tırıl)mış* pek çok sorun varlığını muhafaza etmektedir. Bu kapsamda, UNDP tarafından hayata geçirilen proje ve programların söz konusu alandaki etki ve yansımaları çeşitli proje örnekleri üzerinden ele alınacaktır. Bu yöntemle, hem politika ve stratejilerin örnekler üzerinden somutlaştırılması hem de UNDP tarafından gerçekleştirilen uygulamaların Afrikalı kadınların hayatında hangi açılardan ne düzeyde etkide bulunduğunun ortaya konulması hedeflenmektedir.

2.3. Sahra Altı Afrika'da Kadın ve Kalkınma Merkezli Proje Analizi

UNDP tarafından uzun yıllardır Sahra Altı Afrika'da kadınlara yönelik ve çok çeşitli sektörlerde proje ve programlar hayata geçirilmektedir. UNDP tarafından söylem düzeyinde ortaya konulan politika ve stratejilerin eylem düzeyinde nasıl karşılık

bulduğunun ortaya konulması ise, Sahra Altı Afrika özelinde gerçekleştirilen kadın temelli projelerin analizini gerekli kılmaktadır. Bu metotla, UNDP'nin stratejileri ile Afrikalı kadınların kalkınma sorunları arasında ayrışan yahut örtüşen noktaları tespit etmek olanaklı hale gelecektir.

Dünyanın pek çok bölgesine benzer biçimde Afrikalı kadınların da kalkınmanın pek çok boyutuyla ilişkilendirilebilecek sorun alanları mevcuttur. Söz konusu sorunlar çoğu zaman birbiri ile bağlantılı ve hayatın hemen hemen her alanına dair sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorun alanlarının sınırsızlığı ve tez kapsamının sınırlılığı hususları göz önünde bulundurularak, incelenecek başlıklara ilişkin bir seçim yapma zorunluluğu doğmuştur. Bu minvalde, kıtanın önde gelen örgütü konumundaki Afrika Birliği tarafından ortaya konulan yol haritası (AU, 2011) üzerinden bir seçim yapılmıştır. Böyle bir seçim Afrikalı kadınların, kalkınma alanında karşı karşıya kaldığı sorunların ortaya konulmasının ötesinde, bakış açısını yansıtması açısından da ayrıca değerli görülmektedir.

2.3.1. Örnek Proje İncelemesi 1: İklim Değişikliği ile Mücadele

Zambiya'da kırsal kesimde yaşayan pek çok aile, ağır iklim şartlarının etkileriyle mücadele etmek için bankalardan kredi alamamaktadır. Gelir düzeyi düşük olan söz konusu aileler, yüksek risk grubunda değerlendirilerek kredi imkânlarından çoğunlukla istifade edememektedir. Söz konusu ekonomik bağlamın kadınlar üzerindeki etkileri ise çok daha yıkıcı olmaktadır. Bu kapsamda, uygun krediye erişme kadınlar için iş kurma ve ekonomik olarak ayakta kalmanın önündeki en büyük engellerden birini teşkil etmekte ve kırsal kesimde ticari bankaların bulunmayışı karşılaşılan güçlükleri daha da artırmaktadır.

UNDP tarafından hayata geçirilen proje kapsamında uluslararası paydaşlar olarak Gıda ve Tarım Örgütü ve Dünya Gıda Programı, yerel paydaşlar olarak Zambiya Tarım Bakanlığı ve Meteoroloji Dairesi ile işbirliği içinde hareket edilmektedir. Proje kapsamında iklim koşullarından etkilenen küçük çiftçilerin hızla büyüyen ve kuraklığa dayanıklı bir gelir kaynağı haline gelen keçi yetiştiriciliğinden yararlanmalarına destek olunmaktadır. Bu minvalde proje, Zambiyalı kadınlara yeni ekonomik ve sosyal fırsatlar getirmeyi hedeflemektedir. Proje kapsamında çoğunluğu kadın olan 8.000 çiftçiye ulaşılmış, keçi yetiştiriciliği ve hayvancılık eğitimi sağlanarak her bir çiftçiye başlangıç için beş keçi ve gerekli ekipmanlar verilmiştir. Proje ile kadınların ekonomik açıdan ayakta kalmalarına ve sabit gelir elde etmelerine katkı sunularak, gelir düzeylerinin artmasına destek sağlanmıştır. Zambiya'da çoğunlukla küçük ölçekli işletmeler tarafından yapılan keçi yetiştiriciliği (yaklaşık dört milyon), şu anda yılda bir milyona kadar hayvan ithal etmek isteyen Suudi Arabistan'dan gelen büyük talep ile artmaya hazırlanmaktadır (UNDP, 2021b). Bu da Zambiyalı kadınların ihracatçı olarak hem ekonomik kalkınmalarına hem de statülerinin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Proje analiz edildiğinde, iklim değişimi ve çevresel tahribattan olumsuz etkilenen, finansal kaynaklara erişim konusunda ciddi engellerle karşılaşan, hayvancılığın "görünmez koruyucuları" olan kadınlara (Köhler-Rollefson, 2015) yönelik sürdürülebilir kalkınmanın pek çok unsurunu ihtiva eden bir proje gerçekleştirildiği saptanmıştır. Projenin kadınların ekonomik hayata ve uluslararası iktisadi sisteme entegrasyonu temelinde hayata geçirildiği, Afrikalı kadınların bu alandaki emeğinden optimum düzeyde fayda sağlamak üzere tasarlandığı görülmektedir. Bu minvalde proje, kırsal kesimde yaşayan Zambiyalı kadınların kısa ve orta vadeli iktisadi kaygılarına/pratik ihtiyaçlarına cevap vermekle birlikte, uzun vadede Afrikalı kadın ihracatçı oluşturma hedefiyle stratejik ihtiyaçlarını da karşılama potansiyeli taşımaktadır. Proje ile kadınların hayvancılık alanında en az erkekler kadar

etkin rol üstlendikleri ortaya konularak, kadınların bu alandaki potansiyellerinin açığa çıkarılmasına, başta kendileri olmak üzere aileleri için düzenli gelir kaynağına sahip olmalarına ve statülerinin geliştirilmesine imkân sağlanmıştır.

2.3.2. Örnek Proje İncelemesi 2: Tarım

UNDP, Botsvana'da gerçekleştirmiş olduğu proje ile tarımsal sulama kapsamında teknik ve mali destek sağlamaktadır. Kuyu, su depoları ve pompaları temin edilmesini içeren proje ile çevreye duyarlı geçim kaynaklarının oluşturulması ve sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanması hedeflenmektedir. Proje kapsamında kadın çiftçilerin işlerini geliştirmeleri ve yerel pazarlar için daha fazla miktarda gıda üretimi gerçekleştirilmeleri öngörülmektedir. Tarım sektörü, sulama ile bağlantılı bir sektör olarak karşımıza çıkmakta olup özellikle kurak iklim dönemlerinde tarımsal üretim üzerindeki negatif etkileri daha da derinleşmektedir. Bu ise kadınlar başta olmak üzere tüm hane halkının gelirlerini azaltmakta hatta kuraklığın derecesine göre ortadan kaldırmaktadır.

Botsvana'da hayata geçirilen söz konusu projede çiftçilere danışmanlık hizmeti de sağlanarak metrekare başına verimi en üst düzeye çıkarma ve akıllı tarım teknikleri noktasında eğitimler verilmiştir. Çiftçilerin yıl boyunca verimli ve istikrarlı biçimde üretim yapmaları ve ürünlerini pazara sunmaları hedeflenmektedir. Projeler kapsamında kadın çiftçilerin beşeri ve fiziki kapasitesini artırma noktasında atılan her adım da bölgede yer alan diğer kadın çiftçilere yönelik tecrübe paylaşımına ve yeni tekniklerle tanışmalarına imkân sağlamaktadır (UNDP, 2020b).

Proje analiz edildiğinde, tarımsal sulama ile verimin artırılması ve kadınların sürdürülebilir gelir kaynaklarına ulaşması kapsamında mali ve teknik unsurları içeren bir proje olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, sulama sistemleri oluşturulması

noktasında destek sağlanırken aynı zamanda akıllı tarım teknikleri gibi çağı yakalayan bir anlayışla Sahra Altı Afrikalı kadınların tarımsal kalkınma sorunlarına çözümler üretilmektedir. Söz konusu proje de kadınların ekonomik hayata teşvikini içermekte, ürün tedarik zincirinin düzgün biçimde işlemesini öncelemektedir. Projenin mikro ölçekli olduğu ve kadınların kalkınma sürecine ekonomik entegrasyonunu hedefleyen acil sorunlarına yönelik olarak hayata geçirildiği saptanmıştır. Yine projenin kadının geleneksel işbölümü kapsamında, tarım sektöründe (sanayi ve hizmet sektörlerine göre kazancın daha düşük seyrettiği) güçlendirilmesine yönelik olduğu görülmektedir. Ayrıca proje tarım ve eğitim alanlarının kadınların güçlendirilmesi amacı ile kaynaştırıldığı bir örnek olarak kadınlara sosyo-ekonomik kalkınma açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

2.3.3. Örnek Proje İncelemesi 3: Sağlık

Çad'ın nüfusu 14 milyondan fazla olup, nüfusun yalnızca yüzde 2,2'si elektriğe ulaşabilmekte ve söz konusu kesim de çoğunlukla şehirlerde yaşamaktadır. Sürdürülebilir enerji, sağlık sektörü söz konusu olduğunda daha da önemli hale gelmektedir. Özellikle Kovid-19 salgını döneminde sağlık tesisleri için sürdürülebilir enerjiye ihtiyaç daha da artmış olup en temelde, aşıların muhafaza edilmesi, geceleri çalışma imkânı sağlanması ve hatta su pompalanması için taşıdığı önem gün yüzüne çıkmıştır. Çad Sağlık Bakanlığı tarafından temel sağlık hizmetlerini herkes için erişilebilir hale getirme konusunda önemli adımlar atılmasına rağmen sağlık sektöründe ciddi problemler varlığını korumaktadır. Sağlık sektöründe temel ihtiyaçların karşılanamamasının en önemli nedenlerinden biri, kırsal kesimde sağlık altyapısının yetersiz donanıma sahip olmasıdır. Yine insan kaynaklarının yetersizliği ve mesleki eğitimleri konularındaki eksiklikler söz konusu sorunu daha da derinleştirmektedir.

Çad'da sağlık alanında genel istatistiklere bakıldığında bebek ölüm oranı yüzde 9'a yakın ve ortalama yaşam süresinin 54 yıl civarında olduğu görülmektedir. Bu veriler, Çad yönetimi için büyük bir endişe kaynağı haline gelmiştir. UNDP tarafından Çad Sağlık Bakanlığı ile işbirliği halinde hayata geçirilen pilot projede, muazzam bir güneş enerjisi potansiyeline sahip ülkede güneş panelleri kurularak kırsal bölgelerdeki 23 sağlık tesisinin elektrik enerjisine kavuşması temin edilmiştir. Proje ile sağlık merkezlerine güvenilir bir enerji kaynağı ve temel sağlık hizmetlerinin kaliteli bir biçimde sunulmasının sağlanması hedeflenmiştir. Söz konusu projenin kadınların nitelikli sağlık hizmetlerine erişimine ciddi katkıları olmuştur. Bu bağlamda özellikle doğum öncesi ve sonrası bakım, ilaç saklama koşullarının iyileştirilmesi ve Kovid-19 ile mücadele alanlarında daha iyi imkânlar sunulması sağlanmıştır. Hem sağlık hem yeşil enerjiye yatırım yapılan söz konusu güneş sistemlerinin birinci basamak sağlık merkezlerinin tüm enerji ihtiyacının yüzde 60'ını karşılaması öngörülmektedir (UNDP, 2020c).

Proje analiz edildiğinde, UNDP tarafından sağlık alanında önemli sorunlar olarak ortaya konulan anne ölüm oranları ve salgınlarla mücadele unsurlarını içerdiği görülmektedir. Bu kapsamda sürdürülebilir enerji ve sağlık imkânlarını birlikte ele alan projenin sürdürülebilir kalkınmanın pek çok alanını ihtiva ettiği saptanmıştır. İklim değişikliği ile mücadele hususun göz önünde bulundurularak yeşil enerji imkanlarının kullanılması, sürdürülebilir kalkınmanın pek çok boyutunun birbiri ile bağlantılı olduğunu da ortaya koymaktadır. Son dönemde yaşanan Kovid-19 salgını sağlık alanında daha derin ve sistematik sorunlarla karşı karşıya kalan Sahra Altı Afrikalı kadınların sağlık sektöründeki erişim imkânlarını daha da kısıtlamıştır. Sağlık altyapısının iyileştirilesine yönelik projenin, sağlık alanında acil ihtiyaçlara yönelik olduğu saptanmış olup, yeşil enerjinin uygun biçimde kullanılması halinde salgın dönemi sonrasında da sürdürülebilir bir proje haline geleceği öngörülmektedir.

2.3.4. Örnek Proje İncelemesi 4: Ekonomi

UNDP kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi ve girişimciliklerinin desteklenmesi bağlamında Afrika'nın pek çok ülkesinde projeler hayata geçirmekte olup, Kenya'daki ekonomik güçlendirme programı ön plana çıkmaktadır. Kenya, Sahra Altı Afrika ortalamasına göre yüksek ekonomik büyüme oranlarına sahip bir ülke olarak çalışma çağındaki nüfus oranı da gün geçtikçe artmaktadır. Bu özellikler, Kenya'nın ekonomik kalkınması açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Ancak sürdürülebilir bir sosyo-ekonomik kalkınma kadınlar, gençler ve engelliler başta olmak üzere tarihsel olarak marjinalleştirilmiş grupların kalkınmadan eşit şekilde yararlanmasını da gerektirmektedir.

UNDP'nin Ekonomik Güçlendirme Programı, Kenya'da kapsayıcı ve adil ekonomik büyümeyi teşvik ederek, yoksulların ekonomik büyümeye katılmasını ve bundan yararlanmasını amaçlamaktadır. Proje kapsamında ilçe düzeyinde oluşturulan merkezler temelde kadınların, gençlerin ve engellilerin iş tavsiyesi alabileceği, bilgi iletişim teknolojileri olanaklarına erişebileceği yerler olarak girişimcilik faaliyetlerini desteklemek için finansman sağlamakta ve taban düzeyinde ticari girişimleri desteklemektedir. Program kapsamında girişimcilere özellikle tarım, hayvancılık ve zanaat madenciliğinde çeşitli ürünlerin ekonomik potansiyelinin daha iyi anlaşılması, sektöre özgü ihtiyaçlar ve önceliklerle uyumlu olarak kapsayıcı ekonomik büyüme ve yeni iş imkânları oluşturulması teşvik edilmektedir (UNDP Kenya, 2021).

Proje analiz edildiğinde, kadınların ekonomik hayata katılımının bir program dâhilinde ele aldığı görülmektedir. Geleneksel olarak ev içi aktiviteler ile özdeşleştirilen kadınların ekonominin pek çok sektöründe girişimcilik alanında desteklenmesi sosyo-ekonomik statülerinin yükseltilmesi açısından önem taşımaktadır. Yine, yoğun biçimde kayıt dışı sektörde ve düşük ücretle çalışmak zorunda olmaları hususu göz önünde

bulundurulduğunda, kadınların potansiyellerini açığa çıkaracak yeni iş imkânları ile tanışmaları projenin bir diğer önemli özelliğini oluşturmaktadır. Ayrıca genç nüfus ve engelliler gibi toplumsal açıdan dezavantajlı grupların projeye dâhil edilmesi projenin kapsayıcılık gücünü artırmıştır. Ekonomik yaşama entegrasyon unsurunun baskın olduğu söz konusu proje de görece düşük verimli sektörler üzerinde yoğunlaşarak girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesini içermektedir.

2.3.5. Örnek Proje İncelemesi 5: Eğitim

Afrikalı Genç Kadın Liderler Burs Programı, hem eğitim alanında hayata geçirilen kapsamlı projelerden biri olması hem de UNDP ve Afrika Birliği tarafından Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ile 2063 Afrika Gündemi'ne verilen önemi göstermesi itibariyle dikkat çeken programlardan birini oluşturmaktadır. Program, söz konusu iki gündem bağlamında kalkınma programlarının tasarlanması ve uygulanmasında Afrika'ya ve dünyaya hizmet edecek yeni nesil Afrikalı kadın liderler ve uzmanlar oluşturmayı amaçlamaktadır. Program kapsamında her Afrika ülkesinden her yıl en az bir Afrikalı genç kadın bursiyerin UNDP yahut BM'nin başka bir kurumunda görev alması hedeflenmektedir. 12 aylık bir sürece yayılan program kapsamında UNDP ofislerinde iş deneyimi, liderlik ve danışmanlığın dâhil olduğu özel eğitim programlarına katılım yoluyla Afrika'nın genç kadın liderlerinin beşeri kapasitelerini artırılması öngörülmektedir (UNDP Africa, 2021i).

Proje analiz edildiğinde, sürdürülebilir kalkınma hedefleri içinde çarpan etkisine sahip olan eğitim alanında gerçekleştirildiği görülmektedir. Liderlik ve eğitim konularını ele alan proje kapsamında hem teorik hem pratik eğitimlerin mevcudiyeti, farklı Afrika ülkelerinden kadınların bir araya gelerek görüş alışverişinde bulunmalarına imkân sağlaması gibi son derece olumlu yönleri mevcuttur. Kalkınma alanında Afrikalı

kadın liderler yetiştirilmesini hedefleyen söz konusu proje, kadınların uzun vadeli stratejik ihtiyaçlarına yoğunlaşmaktadır. Bu ise Sahra Altı Afrika'nın kalkınma mimarisinin en önemli aktörlerinden olan kadınların beşeri sermayelerini artırmaları bakımından önemli olanaklar sunmaktadır.

2.4. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın Sahra Altı Afrika'da Kadın Merkezli Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme

Kadın meselesinin küresel düzeyde ele alınması bağlamında bir platform işlevi gören BM, yaklaşık yarım asırdır pek çok konferansa ev sahipliği yapması ve kadın alanındaki temel uluslararası sözleşmelerin ortaya konulması noktasında ön planda olmuştur. Sandler ve Goetz (2020) tarafından BM öncelikleri ve programları her birinin kendine özgü mimarisi bulunan ve önemli fırsatlar sunan üç ana işlev temelinde ele alınmaktadır. Öncelikle BM, normları ve standartları ortaya koyan hükümetler arası bir forumdur. Yine, BM operasyonel işlevi kapsamında çeşitli fonları ve ajansları vasıtasıyla pek çok alanda hükümetler arası toplantıların kararlarını uygulamakta olup UNDP de söz konusu alanda faaliyet göstermektedir. Son olarak, BM'nin koordinasyon işlevi çerçevesinde üye devletler arasında olduğu kadar kendi organları arasında da taahhütlerin uygulanmasında uyum ve tutarlılık sağlama sorumluluğu bulunmaktadır (s. 248). Küresel düzeyde ortaya konulan toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması kapsamında başarı sağlanması ise söz konusu işlevlerin eksiksiz biçimde yerine getirilmesi ile mümkün görünmektedir.

Tezin bu kısmında, temel parametrelerini kalkınma, kadın ve Sahra Altı Afrika'nın oluşturduğu kesişim kümesinde UNDP politika, strateji ve uygulamaları eleştirel bir bakış açısıyla analiz edilmektedir. Değerlendirmeye esas olan UNDP'nin Sahra Altı Afrika'ya yönelik kadın merkezli politika ve stratejilerinin bölge gerçekleri

ile ne denli örtüştüğü, ortaya konulan uygulamaların etkinliği ve yeterliliğidir. Bu kapsamda tezin bu kısmı kalkınma ve kadın alanında alınacak çok yol, varılacak çok merhalenin varlığı akılda tutularak, UNDP politika ve uygulamalarına dair eleştirel bir değerlendirme sunma gayretinin ürünüdür.

UNDP'nin Sahra Altı Afrika'da gerçekleştirmiş olduğu örnek projeler değerlendirildiğinde, öncelikle kadınların kalkınma sorunlarına yönelik mikro düzeyden makro düzeye değin hemen her alanda oldukları görülmektedir. Bu bağlamda UNDP, kadın çiftçilere yönelik mikro ölçekli ve gelir getirici projelerden geleceğin Afrikalı genç kadın liderlerin yetiştirilmesine değin çok geniş bir yelpazede faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu ise sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında kalkınmanın pek çok boyutunu ihtiva eden projelerin hayata geçirilmesine verilen önemi göstermektedir. Projelerin incelenmesinde göze çarpan ikinci husus, kadınların kalkınma süreçlerine dâhil edilmesinin, kadınlara çoklu fayda sağlaması özelliklerini ortaya koymaktadır. Örneğin, iklim değişikliği hususu göz önünde bulundurularak gerçekleştirilen bir tarım projesi kadınların ekonomik olarak güçlenmeleri ve kendi ayakları üzerinde durmalarına da fayda sağlamaktadır. Bu da bizleri sürdürülebilir kalkınma gündemi altında yer alan hedeflerinin birbirleri ile birçok açıdan bağlantılı olduğu sonucuna götürmektedir. Farklı hedefler altında harekete geçilmesi toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi amacına hizmet ederken, kadınlara yönelik projeler de kaçınılmaz olarak toplumsal-ekonomik ve çevresel boyutları içeren sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Üçüncü husus ise UNDP'nin proje ve programlarında hem uluslararası hem de ulusal düzeyde farklı paydaşları sürece dâhil etmesidir. Bu durum bir mali imkân meselesi olan projelerin finansmanında yükün paylaşılması ve yerel düzeyde projenin sahiplenilmesi açısından önem taşımaktadır. Dördüncü husus, çoğunlukla kadınların ekonomik hayata entegrasyonunu hedefleyen, kısa vadeli ve acil sorunlara yönelik projeler olmaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu da bizlere kadınların kalkınma alanına dâhil edilmesine yönelik ekonomik temelli yaklaşımların hala baskın olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Kalkınma göstergeleri itibariyle dünyanın pek çok bölgesinin gerisinde kalan Sahra Altı Afrika'da kadın olarak kalkınma mücadelesinde yer almak, karşılaşılan zorlukları daha da artıran bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, ekonomik, siyasal ve toplumsal hayatın hemen her alanında ciddi eşitsizliklere ve ayrımcılıklara maruz kalan Afrikalı kadınlar için kalkınma sorunlarının derinliği ve çözüm önerilerinin aciliyeti ise her geçen gün artmaktadır. Normatif kazanımların kadınların hayatlarında önemli değişiklikler yaratmadığı Sahra Altı Afrika'da, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini teşvik eden taahhütlerin ve politikaların eyleme dönüştürülmesi temel sorunlardan biri olmaya devam etmektedir (African Development Forum, 2008: 29, 34). Afrikalı kadınların kalkınma sürecine aktif aktörler olarak katılımı ile bakış açılarının kalkınmanın tüm alanlarına ve aşamalarına yansıtılması ise ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde çok boyutlu politika ve uygulamalara duyulan ihtiyacı gün yüzüne çıkarmaktadır.

Önemli ve fakat vaatleri yerine getirilmemiş bir insan hakkı olmaya devam eden toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların güçlendirilmesiyle birlikte küresel taahhütlerin ana temasını teşkil etmektedir (UNDP IEO, 2015: xi). Kalkınma ve kadın alanında dünyanın diğer coğrafyaları ile kıyaslandığında pek çok açıdan geride kalan Sahra Altı Afrika, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren küresel düzeyde önemli gündem maddelerinden biri haline gelen toplumsal cinsiyet konusuna ilişkin olarak çeşitli adımlar atmıştır. Birçok Sahra Altı Afrika ülkesi ulusal kalkınma politika ve planlamalarına toplumsal cinsiyet konusunu dâhil etmiştir. Ancak, kadınların kalkınma alanında ilerlemesinin önündeki ayrımcı uygulamalar; yasal ve kurumsal çerçevelerle ne yazık ki aynı hızda değişmemiştir (African Development Forum, 2008: 29).

UNDP tarafından Sahra Altı Afrika'da toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi temelinde ortaya konulan politika ve stratejiler değerlendirildiğinde, söz konusu iki alanda önemli ilerleme kaydedilmiş olsa da varılan noktanın öngörülenin gerisinde kaldığı açıktır. Ancak bu durum, UNDP tarafından ortaya konulan çabanın etkinliğinin ve yoğunluğunun bir neticesi olduğu kadar Sahra Altı Afrika ülkelerinin konuya bakış açısı ve toplumsal cinsiyet meselesinin kalkınma alanında ne denli önemsediği ve özümsendiği ile de yakından bağlantılıdır. Kadınlara yönelik eşitsiz ve ayrımcı pratiklerin temelini oluşturan kültürel ve geleneksel uygulamaların varlığı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik ilerlemeyi yavaşlatmaktadır. Bu ise kalkınma alanında toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesinin mikro düzeyden makro düzeye değin herkesin meselesi haline gelmediği takdirde başarı sağlanmasının mümkün olmadığını da ortaya koymaktadır. Bu minvalde, toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması, kalkınma kurum ve kuruluşlarının tikel çabalarının ötesinde genele yayılan bir anlayış/kavrayış dönüşümünü gerekli kılmaktadır.

Günümüzde BM, kalkınma ve kadın alanına yön veren söylemlerin mimarı konumundadır. BM tarafından ana rotası saptanan kalkınma politikalarının uygulanması sürecinde ise UNDP ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda, Sahra Altı Afrika'daki ofisleri ve personeli vasıtasıyla fiziki ve beşeri imkânlara sahip olan UNDP, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesini de içerecek biçimde kalkınmanın hemen her alanında proje ve programlar hayata geçirmektedir. Ancak söz konusu politika ve uygulamaların Afrikalı kadınların hayatına ne ölçüde dokunduğu sorunsalı ile etkinliği ve yeterliliği meseleleri, konunun eleştirel bir biçimde ele alınmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda, tez boyunca yapılan inceleme ve araştırmaların neticesinde varılan bulgular; *söylem - eylem boşluğu, yetersiz finansman, çoğunlukla*

kısa vadeli ve pratik ihtiyaçlara yönelik proje tasarımı ve *kurumsal kültür* ana başlıkları altında kümelenerek sunulmaktadır.

UNDP, BM'nin kalkınma alanında faaliyet gösteren başlıca programı olarak Sahra Altı Afrika'da evrensel hedef kümesini ihtiva eden sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda çalışmalarını sürdürmektedir. Bu minvalde, toplumsal cinsiyet eşitliği, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin hızlandırıcısı olarak görülmektedir (UNDP IEO, 2021b: xii). Sahra Altı Afrika nüfusunun yarısını oluşturan kadınların aynı zamanda potansiyelinin de yarısını teşkil ettiği göz önünde bulundurulduğunda, sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında tasarlanan kadın merkezli projeler çoklu fayda sağlama potansiyeline sahiptir. Bu açıdan UNDP tarafından Sahra Altı Afrika'da gerçekleştirilen projelerin pek çok kadının hayatına dokunduğu ve başta kendileri olmak üzere aileleri ve toplumları için de son derece müspet sonuçlar doğurduğu gözlenmektedir. Bu kapsamda sürdürülebilir kalkınmanın toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutları odağında UNDP tarafından gerçekleştirilen toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadının güçlendirilmesi amacına yönelik projeler, Sahra Altı Afrika'da kadınların kalkınma serüvenine dâhil olma sürecinde önemli katkılar sunmaktadır.

Bu noktada dikkate alınması gereken ilk husus söylem ile *eylem arasında mevcut olan boşluk*tur. Varılan ve vaat edilen noktalar arasında ciddi bir fark bulunmaktadır. Hedefler ortaya konulması, strateji dokümanları ve eylem planlarının hazırlanması doğrultusunda yoğun bir çabanın varlığı dikkat çekerken; bölge ve ülke düzeyinde uygulama açısından aynı gayreti tespit etmek pek mümkün görünmemektedir. Bu kapsamda, Moser & Moser (2005) tarafından toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması politikası ele alınarak kaydedilen ilerleme değerlendirilmektedir. İlerleme; terminolojinin benimsenmesi, politikanın devreye sokulması ve uygulanması olmak üzere üç aşamada kategorize edilmektedir. Söz

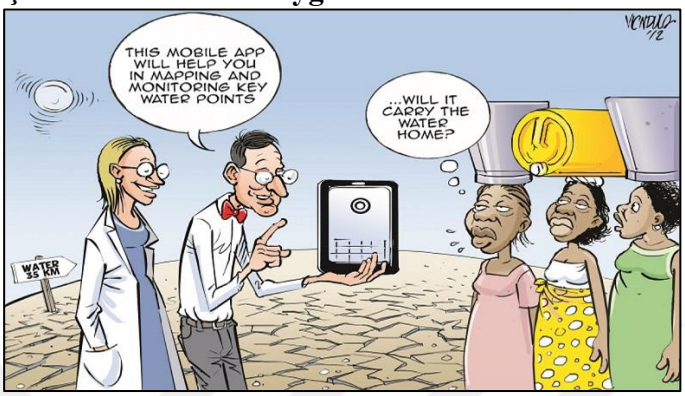
konusu değerlendirmeye göre toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması terminolojisinin benimsenmesi ve kullanımda tutarlılık mevcuttur. Yine toplumsal cinsiyet politikası geliştirilmesi ve onaylanması noktasında da ciddi bir sorun tespit edilmezken; uygulama düzeyinde karşılaşılan tutarsızlık dikkat çekmektedir. Bu noktada uygulama tutarlı ve bütünleşik bir süreç olmaktan ziyade yalnızca birkaç faaliyeti içermektedir (s. 12-15). Brouwers (2013: 15) tarafından da iki ve çok taraflı kuruluşlar ile fon sağlayan kurumlara ilişkin gerçekleştirilen doküman inceleme ve mülakat yapmaya dayanan araştırmada politika ve uygulama arasında ciddi bir boşluk olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Bahse konu üç aşamalı süreç UNDP'nin Sahra Altı Afrika politika ve uygulamaları açısından değerlendirildiğinde, toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması terminolojisinin benimsendiği ve bunun üst düzey politika dokümanlarında yer aldığı saptanmıştır. Bu kapsamda, Sahra Altı Afrika'ya yönelik bölgesel programlar geliştirilmiş ve toplumsal cinsiyet meselesi de söz konusu programların önemli maddelerinden biri olarak kabul edilmiştir. Ancak uygulama açısından değerlendirildiğinde, bölge genelinde yaygın ve yoğun bir eylemin ortaya konulmadığı görülmektedir. Sahra Altı Afrika'da kadınların kalkınma alanındaki sorun ve öncelik alanlarının girift tabiatı, söylemdeki kapsayıcılığa ulaşılmadığı takdirde ülke bazındaki münferit projelerin yeterli olmadığını da ortaya koymaktadır.

Brouwers (2013) tarafından toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması hususu, kadınların *somut* sorunları – kuruluşların *soyut* stratejileri düzleminde ele alınarak farklı bir pencereden eleştirilmektedir. Aile içinde ve toplumda ayrımcılık, şiddet, yoksulluk ve haklardan yoksunluk gibi kadınların dünya çapında karşılaştığı somut sorunlar mevcut iken söz konusu engelleri aşmaya yönelik politikalar soyut kalmaktadır. Bu kapsamda, toplumsal cinsiyet eşitliğinin gizemli diliyle sarmalanan kalkınma kuruluşları gerçek sorunları çözmeye yönelik somut eylemler yerine tüm dikkatleri

tüketen soyut stratejiler izlemektedir. Sonuçta da toplumsal cinsiyet ve kalkınma söyleminin esasları pratiğe yansımamakta; politika ve uygulama arasında büyük boşluklar gözlenmektedir.

Şekil 5: Politika ve Uygulama / Karikatür

Kaynak: World Bank, (2019a), Cartoon Calendar.

UNDP'ye dönemsel olarak raporlar sunan Bağımsız Değerlendirme Ofisi'nin[86] temel işlevi, bağımsız tematik ve programatik değerlendirmeler yapmaktır (UNDP IEO, 2021a). Söz konusu Ofisin UNDP'nin toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadınların güçlendirilmesine katkısının değerlendirilmesine yönelik 1995 yılındaki raporunda, toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasını tüm kalkınma faaliyetlerinin merkezi bir ilkesi olarak benimsenmesine rağmen toplumsal cinsiyet eşitliğinin hayal kırıklığı yaratan bir şekilde yerine getirilmemiş bir vaat olmaya devam ettiği belirtilmektedir. Yine söz konusu raporda, UNDP'nin toplumsal cinsiyete yönelik politika yaklaşımı ve uygulanmasında da önceki dönemlere kıyasla kayda değer bir değişiklik ve gelişme olduğu sonucuna varılmaktadır (UNDP IEO, 2015: v).

Tez kapsamında UNDP politika ve uygulamalarının hem teori hem pratik düzlemlerdeki analizi, söylem ve eylem arasında ciddi bir boşluğun mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Küresel politika ve stratejilerin geliştirildiği, üst düzey taahhütlerin verildiği toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi hedeflerinin Sahra Altı

[86]Independent Evaluation Office, Daha fazla bilgi için **Bkz.** http://web.undp.org/evaluation/

Afrika izdüşümleri, uygulamanın aynı etkinlikte/yoğunlukta ele alınmadığını göstermektedir. Kadın merkezli projelerin sahip oldukları potansiyele rağmen uygulama konusunda sınırlı kalmaları, kadınların kalkınma mücadelesinde yer almasının hayati önem taşıdığı Sahra Altı Afrika'da mevcut boşluğu daha da derinleştirmektedir.

UNDP tarafından Sahra Altı Afrika'da gerçekleştirilen kalkınma ve kadın merkezli projelerin karşılaştığı zorluklardan bir diğeri *yetersiz finansman* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasını desteklemek amacı doğrultusunda yeterli kaynak ayrılmadığı (Risby & Keller, 2012: 10) görülmektedir. Bu durum UNDP'ye yönelik çeşitli değerlendirme raporlarında da açıkça ortaya konulmaktadır. Örneğin, 2008–2013 döneminde toplumsal cinsiyet faaliyetlerini desteklemek amacıyla UNDP tarafından net, istikrarlı mali kıstaslar ve mekanizmalar oluşturulamadığı vurgulanmakta; toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini teşvik etmek için programlamaya ve personele ayrılan kaynak tahsislerinin de 2008-2014 döneminde önemli ölçüde azaldığı ifade edilmektedir (UNDP IEO, 2015: xii, xviii).

Sahra Altı Afrika'nın pek çok ülkesi düşük insani gelişme düzeyine sahip ülkeler grubunda bulunmaktadır. Bu kapsamda söz konusu bölgenin kalkınmanın hemen her alanda gereksinim duyulan finansman ihtiyacı gündemin en üst sıralarında yer almaktadır. Bu ise kalkınma ve kadın alanında atılacak adımları kaçınılmaz olarak sınırsız ihtiyaçlar - sınırlı kaynaklar denklemine dâhil etmektedir. UNDP, bölge ülkelerine yönelik finansman kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanımı açısından değerlendirildiğinde, toplumsal cinsiyet başlığının kalkınma alanında çarpan etkisi yaratma potansiyeline sahip olmasına rağmen, kadın merkezli proje ve programların finansman olanaklarından yeterince yararlanamadığı görülmektedir.

Sandler ve Goetz'e (2020) göre, kaynakların dağılımı söz konusu olduğunda toplumsal cinsiyet eşitliği çoğu zaman en düşük öncelik olmaya devam etmektedir.

Yine ülke düzeyinde de cinsiyete duyarlı bütçeleme, kadınların güçlendirilmesine ve cinsiyet eşitliğine daha fazla yatırım yapılmasını tetiklemiş olsa da, çoğu ülke taahhütlerini finanse etmek için ikili ve çok taraflı programlara güvenmekte, özel sektör ise açığı kapatmak için devreye girmemektedir (s. 257). 1990'ların ortalarından sonlarına kadar oldukça dikkat çeken toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasının kısa süre sonra üst yönetimin daha önemli gördüğü yeni öncelikler tarafından bir kenara bırakılması da bu durumda etkili olmaktadır (Risby & Keller, 2012: 22).

Tüm bu faktörlerin bileşimi, kalkınma alanında kadın merkezli projelere ayrılan payın azalmasına neden olmaktadır. Sonuçta, Sahra Altı Afrika'da kalkınma ve kadın alanındaki projeler bir mali imkân meselesi olmaya devam etmekte, bölge nüfusu ve potansiyelinin yarısını teşkil eden kadın nüfusun mevcudiyetine rağmen ciddi kısıtlamalarla karşı karşıya kalınmaktadır. Toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması kapsamında hayata geçirilecek projelerde kadın nüfusun içerilmesi finansman kısıtlamalarının etkisinin azaltılmasına; projelerin yalnızca niceliksel açıdan değil niteliksel açıdan da Sahra Altı Afrika'da kadınların hayatına dokunmasına imkan sağlayacaktır.

UNDP'nin Sahra Altı Afrika'ya yönelik politika ve uygulamaları analiz edildiğinde finansman konusuyla yakından bağlantılı olan bir diğer husus, projelerin *kısa vadeli ve acil ihtiyaçlara cevap verecek nitelikte tasarlanmış olmaları*dır. Bu bağlamda, uzun vadeli birkaç program istisnası dışında, yoğun olarak kadınların ekonomik yaşama entegre edilmelerine yönelik projelerin hayata geçirildiği görülmektedir. Bu kapsamda kadınların stratejik çıkarlarına değil, pratik ihtiyaçlarına odaklanılmaktadır. Yine, bazı politikalar cinsiyet eşitsizliğinin altında yatan kalıcı nedenleri ele almak yerine semptomlara odaklanma eğilimindedir (African Develeopment Forum, 2008: 29).

Politika düzeyinde toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasının vurgulanmasına rağmen, uygulama düzeyinde kadınlar iktisadi açıdan verimliliklerinden optimum düzeyde fayda sağlanacak biçimde kalkınma sürecine dahil edilmektedir. Bu ise UNDP'nin birçok proje ve program döngüsünü kısa vadeli tasarladığını ve kadınların pratik ihtiyaçlarına hitap eden bir programlama eğiliminde olduğunu göstermektedir. Risby & Keller (2012: 28) tarafından toplumsal cinsiyetin kalkınma alanına dâhil edilmesine yönelik derinlemesine bilginin çok az uzmanda bulunduğu; söz konusu bilgi eksikliğinin zaman ve bütçe kısıtlamaları ile birleşmesinin ise WID yaklaşımı çerçevesinde tasarlanan projelerin uygulanması sonucunu doğurduğunun altı çizilmektedir. Bu açıdan kilit kısıtlamalar, yeterli mali ve insan kaynaklarının eksikliği olmaya devam etmektedir (UNDP IEO, 2021b: 29).

Çoğunlukla kısa vadeli ve acil ihtiyaçlara yönelik proje tasarımı, Afrikalı kadınların kalkınma sürecine dâhil olma serüvenindeki stratejik ihtiyaçlarını perdeleme riski taşımaktadır. Kadınların pek çok boyutu ihtiva eden kalkınma alanında çoğunlukla ekonomik temelli proje ve programlar bağlamında ele alınması ise potansiyellerini sınırlandıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, Sahra Altı Afrika'nın sürdürülebilir kalkınması ancak kadınların kökleri derin sorunlarına eğilen uzun vadeli kalkınma politika ve uygulamalarının geliştirilmesi; kadınların da bu politikaların tasarım sürecinde yer alması, kalkınma meselesini bakış açılarıyla zenginleştirilmesi ve derinleştirilmesi ile mümkün olacaktır.

UNDP tarafından tüm dünyada olduğu gibi Sahra Altı Afrika'da da toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi alanlarında ortaya konulan hedeflere ulaşılması, UNDP'nin *kurumsal kültürü* itibariyle de cinsiyet eşitliğini sağlaması ve kadın bakış açısının kalkınma politika ve uygulamalarına yansıtılması ile mümkün hale gelecektir. Holden (2015), BM sistemi genelinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesini ele aldığı çalışmasında, özellikle üst düzeydeki BM

diplomatlarının ağırlıklı olarak erkeklerden oluştuğunu; sadece kadın meselesini ele alan komitelerde kadınların yoğun biçimde yer aldığını ortaya koymaktadır. Yine, genç kadın diplomatların yeterli deneyime sahip olmaması ve meslektaşlarını etkileme becerilerinin sınırlı olması nedenleriyle sistem içinde daha az ağırlık taşıdıkları vurgulanmaktadır (s. 529).

UNDP cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından önemli adımlar atmış olmakla birlikte üst ve orta düzey yönetim seviyelerinde eşitlik açısından geride kalmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini teşvik etmek ve çalışanları toplumsal cinsiyet konularında duyarlı hale getirmek için politikalar ve zorunlu mekanizmalar oluşturmuş olsa da bu alanlardaki kurumsal kültürü zayıf kalmaktadır (UNDP IEO, 2015: xiv). Son on yılda bu alanda ilerleme yaşandığının belirtilmesi gerekmektedir. Fakat Sahra Altı Afrika ülkelerinin büyük çoğunluğunda özellikle kalkınma ile ilişkili BM kurumlarında ve hassaten UNDP içerisinde erkek yoğunluğu hala belirgindir.

UNDP'ye cinsiyet eşitliğinin sağlanması bağlamında daha fazla kadın dâhil edilmesi ile niceliksel bir artışın yakalanması mümkün iken, söz konusu kadınların beşeri sermaye artırımına katkı sunulması da niteliksel artış açısından ön plana çıkmaktadır. Risby & Keller'e (2012: 24) göre insan kaynakları, toplumsal cinsiyet eşitliğini hem kurumsal hem de saha düzeylerinde yaygınlaştırmanın merkezinde yer almakta olup politikaların tasarımında ve uygulanmasında uygun bilgiyi sağlama, analiz ve izleme işlevlerini yürütme, ayrıca partner ülkelere politika ve teknik tavsiye sunma için vasıflı personele ihtiyaç bulunmaktadır. Bu ise kendine has özellikleri ve sorun alanları bulunan pek çok coğrafyada kadın temelli kalkınma projeleri hayata geçiren UNDP'nin kaynaklarını en etkin ve verimli biçimde kullanması açısından son derece önemlidir.

UNDP’nin kurumsal kültürü itibariyle cinsiyet eşitliği meselesini özümsemesi; sorunlara ve çözümlere kadın penceresinden bakan bir bakış açısının kalkınma politika ve uygulamalarına dâhil edilmesi hayati önem taşımaktadır. Ancak onun kadar mühim bir diğer husus ise, kalkınma politika ve uygulamalarının mimarı olacak kadınların mesleki yeterliliklerinin ve donanımlarının artırılmasıdır.

SONUÇ

Kadınların kalkınma sürecine dâhil olma serüveni, coğrafyalar ve dönemler boyunca kalkınmanın *gerçek* aktörlerinin *gölge* aktörler olarak resmedildiği bir serüveni işaret ve ihtiva etmektedir. Kadınlar tarafından hayatın pek çok alanında verilen mücadelelerin kazanımlarının uluslararası sözleşmelerde, ulusal yasalarda, kalkınma kuruluşlarının politika ve strateji belgelerindeki birer madde olmasının ötesine geçerek hayata tekabül etmesi ise kalkınma ve kadın alanındaki önemli hedeflerden biri olarak varlığını korumaktadır. Bu hedefe ulaşma gayesi doğrultusunda BM sistemi içinde özellikle 2000 sonrası dönemde ön plana çıkan kurum ise UNDP olmuştur. UNDP'nin Sahra Altı Afrika'da kadınların kalkınma sorunlarına yönelik çalışmalarının söz konusu sorunların çözümüne ne düzeyde katkı sunduğu bu tezin temel sorusunu, UNDP tarafından söylem düzeyinde ortaya konulan politika ve stratejilerin, eylem düzeyinde proje ve uygulamalara aynı ölçüde yansımadığı bu tezin ana savını teşkil etmiştir.

Bu soru ve sav doğrultusunda öncelikle kalkınma konusu ele alınmış, tarihsel ve teorik boyutları ile incelenerek günümüz kalkınma gündeminin belkemiğini oluşturan sürdürülebilir kalkınmanın ana parametreleri ortaya konulmuştur. UNDP merkezli kalkınma incelenerek, küresel düzeyde 2030 yılına değin kalkınma alanının temel rotasını teşkil eden 2030 Gündemi değerlendirilmiştir. Ardından, kalkınma ve kadın alanının temel kavramları ele alınarak tarihsel ve teorik olarak geçirdiği dönüşüm irdelenmiştir. UNDP'nin kalkınma ve kadın alanındaki yaklaşımı incelenerek sürdürülebilir kalkınma gündemi kapsamında kadın meselesinin ele alınma biçimine ışık tutulmuştur. Tesis edilen bu zemin üzerinde kadın ve kalkınma perspektifinden Sahra Altı Afrika'da kadın sorunları değerlendirilmiştir. UNDP'nin saptanan sorun alanlarına yönelik toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi temelindeki politika ve stratejileri ile uygulamaları analiz edilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde UNDP'nin Afrikalı kadınların kalkınmasına önemli katkılarının olduğu ancak bu katkının kurumsal metinler çerçevesinde incelenen söyleminde vaat edilenin gerisinde kaldığı saptanmıştır. Bu durum da UNDP tarafından Sahra Altı Afrika'ya yönelik geliştirilen kadın merkezli politika ve uygulamalarının gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Toplumsal cinsiyet meselesinin "gerçek" bir küresel öncelik olarak kabul edilmesi ve kadınların, kalkınmanın yalnızca pasif alıcıları değil aktif aktörlerine dönüşmesi doğrultusunda tüm düzeylerde adımlar atılması hayati önem taşımaktadır.

Bu kapsamda, söylem ve eylem düzeyleri arasındaki uçurumun kapatılması; kadın merkezli projelerin yeterli biçimde finanse edilmesi, kısa vadeli ve acil çözüm gerektiren alanların yanı sıra uzun vadeli ve kapsamlı dönüşümüne katkı sunacak proje ve programların geliştirilmesi, kadınların yalnızca ekonomi bağlamında değil kalkınmanın tüm boyutlarını içerecek ve potansiyelini açığa çıkarmasına imkan verecek biçimde kalkınma süreçlerine dâhil edilmesi; UNDP'nin kurumsal kültürünün cinsiyet eşitliğini sağlayacak ve kadın bakış açısını içerecek biçimde dönüştürülmesi kilit alanlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Ortaya konulan değerlendirmeler ışığında yapılacak reformların UNDP'nin Sahra Altı Afrika'da kalkınma ve kadın merkezli proje ve uygulamalarında dikkate değer bir iyileşme sağlayacağı kuşkusuzdur. Ancak toplumsal cinsiyet meselesine dair anlayış ve kavrayış biçiminde ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde kapsamlı bir değişim/dönüşüm yaşanmadan UNDP'nin çabaları sınırlı kalmaya devam edecektir. Kalkınma ve kadın alanında başarı sağlanması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadının güçlendirilmesinin "herkesin meselesi" olarak kabul edilmesi ile mümkün hale gelecektir.

Önümüzdeki dönemde, UNDP'nin Sahra Altı Afrika'ya yönelik kadın merkezli politika ve uygulamalarında her düzeyde işbirliği imkânlarını geliştirmesi büyük önem

taşımaktadır. Kadınların kalkınma sorunlarına kalıcı çözümler bulunması amacı doğrultusunda söz konusu alanda faaliyet gösteren yerel, ulusal, bölgesel, ikili ve çok taraflı paydaşlarla koordinasyon halinde hareket edilmesi, hem karşılıklı bilgi ve tecrübenin paylaşılmasına hem de mevcut finansman kaynaklarının en etkin ve verimli biçimde kullanılmasına giden yolu açacaktır. Kadınların hayatın her alanında karşı karşıya kaldığı sorun alanlarının derinleştiği günümüzde, Sahra Altı Afrika'da kalkınma ve kadın alanında faaliyet gösteren kurumlarla işbirliği mekanizmaları oluşturulması, küresel nitelikli sorunlara küresel nitelikte çözümler bulunmasına katkı sağlayacaktır.

Bu tez, UNDP açısından bir değerlendirme yaparken diğer kalkınma kuruluşlarının gelecek çalışmaları için bir zemin sunmaktadır. Tez kapsamında yer alan fikirler geliştirilmeye ve Sahra Altı Afrika'da kadın ve kalkınma alanında faaliyette bulunan farklı kuruluşların politika ve uygulamalarının incelenmesine açıktır. Bu bağlamda Türkiye'nin uluslararası kalkınma ajansı olan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi merkezli faaliyetlerine ilişkin genel çalışmalar mevcut olmakla birlikte; Sahra Altı Afrika özelinde yoğunlaşan analizler bulunmamaktadır. Ayrıca söz konusu kurumun kendi iç dinamiklerine ayna tutacak, kurum içinde toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması hususunda yapılacak çalışmaların bu alanda önemli bir açığı kapatmanın yanı sıra Türkiye'de kadınların güçlendirilmesine de katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

EKLER

EK-I: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

1. Yoksulluğun tüm biçimlerini her yerde sona erdirmek

2. Açlığı bitirmek, gıda güvenliğine ve iyi beslenmeye ulaşmak ve sürdürülebilir tarımı desteklemek

3. Sağlıklı ve kaliteli yaşamı her yaşta güvence altına almak

4. Kapsayıcı ve hakkaniyete dayanan nitelikli eğitimi sağlamak ve herkes için yaşam boyu öğrenim fırsatlarını teşvik etmek

5. Cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınlar ile kız çocuklarını güçlendirmek

6. Herkes için erişilebilir su ve atık su hizmetlerini ve sürdürülebilir su yönetimini güvence altına almak

7. Herkes için karşılanabilir, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişimi sağlamak

8. İstikrarlı, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve herkes için insana yakışır işleri desteklemek

9. Dayanıklı altyapılar tesis etmek, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmeyi desteklemek ve yenilikçiliği güçlendirmek

10. Ülkelerin içinde ve arasındaki eşitsizlikleri azaltmak

11. Şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılmak

12. Sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıplarını sağlamak

13. İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acilen eyleme geçmek

14. Sürdürülebilir kalkınma için okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını korumak ve sürdürülebilir kullanmak

15. Karasal ekosistemleri korumak, iyileştirmek ve sürdürülebilir kullanımını desteklemek; sürdürülebilir orman yönetimini sağlamak; çölleşme ile mücadele etmek; arazi bozunumunu durdurmak ve tersine çevirmek; biyolojik çeşitlilik kaybını engellemek

16. Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumlar tesis etmek, herkes için adalete erişimi sağlamak ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar oluşturmak

17. Uygulama araçlarını güçlendirmek ve sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığı canlandırmak

EK-II: SDG 5 Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamak ve Tüm Kadınlar ile Kız Çocuklarını Güçlendirmek

5.1. Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığın her yerde sona erdirilmesi

5.2. Kamu alanları ve özel alanlarda, bütün kadınlara ve kız çocuklarına yönelik, kadın ticareti, cinsel ve her türlü istismarı da kapsayan şiddetin her türünün ortadan kaldırılması

5.3. Çocuk evliliği, erken yaşta zorla evlendirilme ve kadın sünneti gibi bütün zararlı uygulamaların ortadan kaldırılması

5.4. Ücretsiz bakım ve ev işlerinin kamu hizmetleri, altyapı ve sosyal koruma politikalarının sağlanması ve hane ve aile içinde sorumluluğun ulusal açıdan uygun bir biçimde paylaşılmasının geliştirilmesi yoluyla tanınması ve değer görmesi

5.5. Kadınların siyasi, ekonomik ve sosyal hayatın karar verme süreçlerine tam ve etkin bir biçimde katılımlarının ve kadınlara karar verme mekanizmalarında, her düzeyde lider olabilmeleri için eşit fırsatlar tanınmasının güvence altına alınması

5.6. Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı, Pekin Eylem Platformu ve bunların gözden geçirme konferansları sonucunda ortaya çıkan konferans çıktılarına uygun olarak cinsel sağlık ve üreme sağlığı haklarına evrensel erişimin sağlanması

5.a. Kadınların ekonomik kaynaklara ulaşma, toprak ve diğer mülk türlerine sahip olma ve üzerlerinde kontrol kurabilme, finansal hizmetler, miras ve doğal kaynaklara erişimleri gibi konularda ulusal yasalara uygun olarak eşit haklara sahip olmaları için reformlar yapılması

5.b. Kadınların güçlenmelerinin ilerletilmesi için özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri olmak üzere etkinleştirme teknolojisinin kullanımının geliştirilmesi

5.c. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ilerletilmesi ve kadınların ve kız çocuklarının her düzeyde güçlenmeleri için sağlam politikaların ve yasal olarak uygulanabilir mevzuatların kabul edilmesi ve güçlendirilmesi (BM-Türkiye, 2021)

EK-III: SDG 5 Dışında Toplumsal Cinsiyet Boyutunu Haiz Amaçlar[87]

1.2. 2030'a kadar ulusal tanımlara göre bütün boyutlarıyla yoksulluk içinde yaşayan her yaştan erkek, *kadın* ve çocuk oranının en az yarıya indirilmesi

1.4. 2030'a kadar özellikle yoksullar ve kırılgan durumdaki insanlar olmak üzere, bütün erkek ve *kadınların* ekonomik kaynaklara ulaşma, temel hizmetlere erişim, toprak ve diğer mülk türlerine sahip olma ve üzerinde kontrol kurabilme, miras, doğal kaynaklar, uygun yeni teknolojiler ve mikrofinansı da kapsayan finansal hizmetler gibi konularda eşit haklara sahip olmalarının güvence altına alınması

1.b. Yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik eylemlere yapılan hızlandırılmış yatırımları desteklemek için ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde, yoksulların lehine ve *toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı* kalkınma stratejilerine dayalı sağlam politika altyapılarının oluşturulması

2.2. 2030'a kadar yetersiz beslenmenin tüm biçimlerinin ortadan kaldırılması (2025'e kadar, 5 yaş altı çocukların büyümelerini engelleyen unsurlar konusunda üzerinde anlaşmaya varılan uluslararası hedeflerin gerçekleştirilmesi de buna dâhildir) ve *genç kızlar, hamile kadınlar, emziren anneler* ve daha yaşlı insanların beslenmeyle ilgili ihtiyaçlarının ele alınması

2.3. 2030'a kadar tarımsal verimliliğin ve özellikle *kadınlar*, yerli halklar, çiftçilikle uğraşan aileler, göçebe çobanlar ve balıkçılar olmak üzere küçük çaplı gıda üreticilerinin toprağa, diğer verimli kaynaklara ve girdilere, bilgiye, finansal hizmetlere, piyasalara ve değer temini ve tarım dışı istihdam olanaklarına güvenli ve eşit erişiminin sağlanması aracılığıyla gelirlerinin iki katına çıkarılması

3.1. 2030'a kadar küresel *anne ölüm oranı*nın her 100.000 doğumda 70'in altına indirilmesi

[87]BM-Türkiye (2021) adresinden derlenmiştir.

3.2. Bütün ülkelerde yenidoğan ölüm oranının her 1000 canlı doğumda en az 12'ye ve 5 yaş altı çocuk ölüm oranının da her 1000 canlı doğumda en az 25'e düşmesinin hedeflenmesiyle 2030'a kadar yenidoğan ve 5 yaş altı çocukların önlenebilir ölümlerinin sona erdirilmesi

3.7. 2030'a kadar *cinsel sağlık* ve aile planlamasını da kapsayan *üreme sağlığı* hizmetlerine ve bu konuda bilgi ve eğitime evrensel erişimin sağlanması ve üreme sağlığının ulusal stratejilere ve programlara entegre edilmesi

4.1. 2030'a kadar bütün *kız* ve erkek çocuklarının ücretsiz, hakkaniyetli ve kaliteli bir ilköğretim ve ortaöğretimi tamamlamalarının ve böylece ilgili ve etkili öğrenme çıktılarının elde edilmesinin sağlanması

4.2. 2030'a kadar bütün *kız* ve erkek çocuklarının onları ilköğretime hazır hale getirecek kaliteli okul öncesi eğitimine erişimlerinin güvence altına alınması

4.3. 2030'a kadar bütün *kadın* ve erkeklerin erişilebilir ve kaliteli teknik eğitim, mesleki eğitim ve üniversiteyi kapsayan yükseköğretime eşit biçimde erişimlerinin sağlanması

4.5. 2030'a kadar eğitim alanındaki *toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin* ortadan kaldırılması ve engelliler, yerliler ve kırılgan durumdaki çocuklar dâhil, kırılgan insanların her düzeyde eğitim ve mesleki eğitime eşit biçimde erişimlerinin sağlanması

4.6. 2030'a kadar bütün gençlerin ve hem *kadın* hem de erkek olmak üzere yetişkinlerin büyük bir bölümünün okuryazar olmasının ve matematiksel beceriler kazanmasının güvence altına alınması

4.7. 2030'a kadar sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir yaşam tarzları için eğitim, insan hakları, *toplumsal cinsiyet eşitliği*, barış ve şiddete başvurmama kültürünün geliştirilmesi, dünya vatandaşlığı ve kültürel çeşitliliğin ve kültürün sürdürülebilir kalkınmaya katkısının takdiri yoluyla bütün öğrenciler tarafından sürdürülebilir kalkınmanın ilerletilmesi için gereken bilgi ve becerinin kazanımının sağlanması

4.a. Çocuklara, engellilere, *toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı* eğitim olanaklarının yaratılması ve geliştirilmesi ve herkes için güvenli, şiddete dayalı olmayan, kapsayıcı ve etkili öğrenme ortamlarının oluşturulması

6.2. 2030'a kadar herkesin yeterli temizlik ve sıhhi koşullara eşit biçimde erişiminin sağlanması ve *kadınların, kız çocuklarının* ve kırılgan durumda olan kişilerin ihtiyaçlarına özel önem göstererek kamuya açık alanlarda dışkılamanın sona erdirilmesi

8.5. 2030'a kadar gençler ve engelliler de dâhil bütün *kadın* ve erkeklerin tam ve üretken istihdama ve insana yakışır işlere erişimlerinin sağlanması ve eşit işe eşit ücret ilkesinin tam olarak benimsenmesi

8.8. Çalışanların haklarının korunması ve özellikle *kadın göçmenler* olmak üzere göçmen işçiler ve güvencesiz işlerde çalışan insanlar dâhil bütün çalışanlar için güvenli çalışma ortamlarının geliştirilmesi

10.2. 2030'a kadar yaşa, *cinsiyete*, engelliliğe, ırka, etnik kökene, dine, ekonomik ya da başka bir statüye bakılmaksızın herkesin güçlendirilmesi ve sosyal, ekonomik ve siyasi olarak kapsanmasının desteklenmesi

11.2. 2030'a kadar özellikle kırılgan durumda olan insanların, *kadınların*, çocukların, engellilerin ve yaşlıların ihtiyaçlarına özel önem gösterilerek, yol güvenliğinin geliştirilmesi, özellikle toplu taşıma sisteminin geliştirilmesiyle herkesin güvenli, uygun fiyatlı, erişilebilir ve sürdürülebilir ulaşım sistemlerine erişiminin sağlanması

11.7. 2030'a kadar özellikle *kadınlar*, çocuklar, yaşlılar ve engellilerin güvenli, kapsayıcı ve erişilebilir yeşil alanlara ve kamu alanlarına evrensel erişimlerinin güvence altına alınması

13.b. *Kadınlara*, gençlere, yerel topluluklara ve dışlanmış gruplara odaklanarak en az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan küçük ada devletlerinde iklim değişikliğiyle ilgili etkili planlama ve yönetim kapasitesini artıracak mekanizmaların desteklenmesi

17.18. 2020'ye kadar, gelir, yaş, ırk, etnik köken, göçmen statüsü, engellilik, coğrafi konum ve ulusal bağlamlardaki ilgili diğer niteliklere göre ayrılan kaliteli, zamanlı ve güvenilir verilerin elde edilebilirliğini büyük ölçüde artırmak için en az gelişmiş ülkeleri ve gelişmekte olan küçük ada devletlerini kapsayan gelişmekte olan ülkelere verilen kapasite geliştirme desteğinin artırılması.

KAYNAKÇA

Africa Cartoons, (2014), **Tag Archives: Development**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://africacartoons.com/tag/development/page/2/

Africa Renewal, (2021), **If We Fail in Africa, We Will Fail in the World**, António Guterres Tells UN Staff, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.un.org/africarenewal/news/if-we-fail-africa-we-will-fail-world-ant%C3%B3nio-guterres-tells-un-staff

African Development Forum, (2008), Achieving Gender Equality and Women's Empowerment in Africa, **Progress Report**, ADF-VI, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://repository.uneca.org/bitstream/handle/10855/3667/bib.%2029080_I.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Aksu, C., (2011), **Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre**, Güney Ege Kalkınma Ajansı.

Alene, A. D., Manyong, V. M., Omanya, G. O., Mignouna, H. D., Bokanga, M., Odhiambo, G. D., (2008), Economic Efficiency and Supply Response of Women as Farm Managers: Comparative Evidence from Western Kenya, **World Development**, C. 36, S. 7, s. 1247-1260.

Anderson, S. & Ray, D., (2010), Missing Women: Age and Disease, **Review of Economic Studies**, 77, s. 1262-1300.

Antrobus, P., (2006), Gender Equality in the New Millennium: Goal or Gimmick?, **Caribbean Quarterly**, 52: 2-3, s. 39-50.

AU, (2011), **The African Women's Decade**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://au.int/en/documents-43

AU, (2015), **Agenda 2063: The Africa We Want**, Erişim tarihi: 15.05.2021, https://au.int/sites/default/files/documents/36204-doc-agenda2063_popular_version_en.pdf

Aysan, A. F. & Dumludağ, D.(ed.), (2014), **Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar**,1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Aysan, A. F. & Dumludağ, D., (2014), "Giriş", A.F.Aysan & D.Dumludağ(ed.) içinde, s. 9-13.

Baldé, R., (2020), "Unpaid Care Work Inequality and Women's Employment Outcomes in Senegal", M. Konte & N. Tirivayi(ed.) içinde, s. 225-243.

Ban, K., (2012), Remarks to the General Assembly on His Five-Year Action Agenda: "The Future We Want", **United Nations Secretary-General**, Erişim tarihi: 28.04.2021, https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2012-01-25/remarks-general-assembly-his-five-year-action-agenda-future-we-want

Başkaya, F., (2000), **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Beazley, H. & Desai, V., (2014), "Gender and Globalisation", V.Desai & R.B.Potter(ed.) içinde, s. 411-416.

Bellu, L. G., (2011), Development and Development Paradigms - A (Reasoned) Review of Prevailing Visions, **FAO Issue Papers** EASYpol Module 102, Erişim Tarihi: 28.04.2021, http://www.fao.org/3/ap255e/ap255e.pdf

Benería, L. & Sen, G., (1981), Accumulation, Reproduction and "Women's Role in Economic Development": Boserup Revisited, **Signs: Journal of Women in Culture and Society,** C. 7, S. 2, s. 279-298.

Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., vd.(çev. ed. Kemal İnal), (2008), **Sosyoloji**, Ankara: Siyasal Yayınevi.

BM-Türkiye, (2021), **Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları**, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://turkey.un.org/tr/sdgs

Boserup, E., (1970), **Women's Role in Economic Development**, New York: St. Martin's Press.

Boserup, E., (2011), "Women's Role in Economic Development", N.Visvanathan, L.Duggan, N.Wiegersma, L.Nisonoff(ed.) içinde, s. 38-40.

Breuer, A., Janetschek, H., Malerba, D., (2019), Translating Sustainable Development Goal (SDG) Interdependencies into Policy Advice, **Sustainability**, C.11, S.7, s.1-20.

Brouwers, R., (2013), Revisiting Gender Mainstreaming in International Development: Goodbye to an Illusionary Strategy, Working Paper No. 556, **Institute of Social Studies**.

Brown, A. M., (2006), WID and GAD in Dar es Salaam, Tanzania: Reappraising Gender Planning Approaches in Theory and Practice, **Journal of Women, Politics & Policy**, C. 28, S. 2, s. 57-83.

Buyruk., H, (2016), Ekonomik Kalkınma Hedefinden Bin Yıl Kalkınma Hedeflerine: Eğitim-Kalkınma İlişkisine Dair Bir Çözümleme, **Mülkiye Dergisi**, C. 40, S. 1, s. 111-142.

Cambridge Dictionary, (2021), **Development**, Erişim tarihi: 25.04.2021, https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/development

Chant, S. & Gutmann, M., (2000), **Mainstreaming Men into Gender and Development: Debates, Reflections, and Experiences**, Oxford: Oxfam.

Chant, S. & Mcllwaine, C., (2009), **Geographies of Development in the 21st Century: An Introduction to the Global South**, USA & UK: Edward Elgar Publishing.

CIDA, (1999), **CIDA's Policy on Gender Equality**, CIDA: Ottawa, Erişim tarihi: 25.04.2021, http://www.sice.oas.org/genderandtrade/cida_gender-e_policies.pdf

Coles, A., Gray, L., Momsen, J.,(ed.), (2015), **The Routledge Handbook of Gender and Development**, 1. Baskı, Oxon & New York: Routledge.

Collste, D., Pedercini, M., Cornell, S. E., (2017), Policy Coherence to Achieve the Sdgs: Using Integrated Simulation Models to Assess Effective Policies, **Sustainability Science**, S. 12, s. 921-931.

Connelly, M. P., Li, T. M., MacDonald, M., Parpart, J. L., (2000), "Feminism and Development: Theoretical Perspectives", J.L. Parpart, M.P. Connelly, V.E. Barriteau(ed.) içinde s. 51-159.

Craggs, R., (2014), "Development in a Global-Historical Context", V.Desai & R.B.Potter(ed.) içinde, s. 5-10.

Daly, H. E., (1987), The Economic Growth Debate: What Some Economists Have Learned But Many Have Not, **Journal of Environmental Economics and Management**, S. 14, s. 323-336.

Dernbach, J. C., (1998), Sustainable Development as a Framework for National Governance, **Case Western Reserve Law Review**, C. 49, S.1.

Desai, V. & Potter, R. B.(ed.), (2014), **The Companion to Development Studies**, 3. Baskı, Oxon: Routledge.

Dixon, J. A. & Fallon, L. A., (1989), The Concept of Sustainability: Origins, Extensions, and Usefulness for Policy, **Society & Natural Resources**, C.2, S.1, s. 73-84.

Du Pisani, J. A., (2006), Sustainable Development Historical Roots of the Concept, **Environmental Sciences**, C. 3, S. 2, s. 83-96.

Easterly, W., (2015), The SDGs Should Stand for Senseless, Dreamy, Garbled, **Foreign Policy**, Erişim tarihi: 01.05.2021, https://foreignpolicy.com/2015/09/28/the-sdgs-are-utopian-and-worthless-mdgs-development-rise-of-the-rest/

ECOSOC, (1997), **Report of the Economic and Social Council for 1997**, A/52/3, Chapter IV, Special Session on Gender Mainstreaming, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/ECOSOCAC1997.2.PDF

Emas, R., (2015), The Concept of Sustainable Development: Definition and Defining Principles, **Brief for GSDR**, Erişim tarihi: 01.05.2021, https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5839GSDR%202015_SD_concept_definiton_rev.pdf

Esquivel, V. & Sweetman, C., (2016), Introduction: Gender and the Sustainable Development Goals, **Gender & Development**, C. 24, S.1, s. 1-8.

Esquivel, V., (2016), Power and the Sustainable Development Goals: A Feminist Analysis, **Gender & Development**, C. 24, S. 1, s. 9-23.

Evans, G. & Newnham, J.(çev. H. Ahsen Utku), (2007), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, 1. Baskı, İstanbul: Gökkubbe.

Frank, A. G., (1966), Development of Underdevelopment, **Monthly Review**, C. 18, S. 4.

Fukuda-Parr, S., (2016), From the Millennium Development Goals to the Sustainable Development Goals: Shifts in Purpose, Concept, and Politics of Global Goal Setting for Development, **Gender & Development**, C.24, S.1, s. 43-52.

Gerschenkron, A., (1962), **Economic Backwardness in Historical Perspective**, Massachusetts: Harward University Press.

Goetz, A. M. & Jenkins, R., (2016), Gender, Security, and Governance: The Case of Sustainable Development Goal 16, **Gender & Development**, C. 24, S.1, s. 127-137.

Grugel, J. & Hammett, D.(ed.), (2016), **The Palgrave Handbook of International Development**, London: Palgrave Macmillan.

Grugel, J. & Hammett, D., (2016), "Introduction: A Call for Action in a Multidisciplinary World", J.Grugel & D.Hammett(ed.) içinde, s. 1-18.

Holden, P., (2015), "Gender Equality, Women's Empowerment and the UN What Is It All About?", A. Coles, L. Gray, J. Momsen(ed.) içinde, s. 527-537.

Hout, W., (2016), "Classical Approaches to Development: Modernisation and Dependency", J.Grugel & D.Hammett(ed.) içinde, s. 21-39.

Hovorka, A. J., (2015), "Gender And Livestock In Developing Nations", A. Coles, L. Gray, J. Momsen(ed.) içinde, s. 138-148.

Hulme, D., (2007), The Making of the Millennium Development Goals: Human Development Meets Results-Based Management in an Imperfect World, **BWPI Working Paper 16**, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/773bwpi-wp-1607.pdf

Jacobs, S., (2015), "Gender, Agrarian Reforms and Land Rights", A. Coles, L. Gray, J. Momsen(ed.) içinde, s. 95-105.

Jones, N., Holmes, R. & Espey, J., (2010), Progressing Gender Equality Post-2015: Harnessing the Multiplier Effects of Existing Achievements, **IDS Bulletin,** C. 41, S. 1, s. 113-122.

Kabeer, N., (1994), **Reversed Realities Gender Hierarchies in Development Thought**, London: Verso.

Kabeer, N., (2015), Tracking the Gender Politics of the Millennium Development Goals: Struggles for Interpretive Power in the International Development Agenda, **Third World Quarterly**, C. 36, S. 2, s. 377-395.

Kevane, M., (2015), "Changing Access to Land for Women in Sub-Saharan Africa", A. Coles, L. Gray, J. Momsen(ed.) içinde, s. 85-94.

Kishwar, M. P., (2014), "Feminism and Feminist Issues in the South - A Critique of the "Development" Paradigm", V.Desai & R.B.Potter(ed.) içinde, s. 402-407.

Koissy-Kpein, S. A., (2020), "Achieving Gender Equality in Education in Sub-Saharan Africa: Progress and Challenges in Moving from the MDGs to the SDGs", M. Konte & N. Tirivayi(ed.) içinde, s. 143-164.

Konte, M. & Tirivayi, N. (ed.), (2020), **Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa**, Switzerland: Palgrave Macmillan.

Konte, M. & Tirivayi, N., (2020) "Introduction", M. Konte & N. Tirivayi(ed.) içinde, s. 3-12.

Konte, M., (2020), "Female Policymakers and Women's Well-Being in Africa", M. Konte & N. Tirivayi(ed.) içinde, s. 319-336.

Köhler-Rollefson, I., (2012), Invisible Guardians - Women Manage Livestock Diversity, **Animal Production and Health Working Paper No. 174**, Rome: Food and Agriculture Organization.

KSGM, (2008), **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği** (Haz. S. Üner), Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Erişim tarihi: 25.04.2021, https://www.ilkadim.bel.tr/yerel-esitlik/9.pdf

Lamb, P. & Robertson-Snape, F., (2017), **Historical Dictionary of International Relations**, USA: Rowman & Littlefield.

Leone, T. & Coast, E., (2014), "Demographic Change and Gender", V.Desai & R.B.Potter(ed.) içinde, s. 387-393.

Mbaye, L. M., (2020), "Weather Shocks and Women Empowerment", M. Konte & N. Tirivayi(ed.) içinde, s. 37-49.

Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., Behrens III, W. W., (1972) **The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind**, 5. Baskı, New York: Universe Books.

Mebratu, D., (1998), Sustainability and Sustainable Development: Historical and Conceptual Review, **Environmental Impact Assessment Review**, S. 18, s. 493-520.

Melesse, T. M. & Awel, Y. M., (2020), "Land Tenure, Gender, and Productivity in Ethiopia and Tanzania", M. Konte & N. Tirivayi(ed.) içinde, s. 89-108.

Mensah, J. (Rev. Ed., S. R., Casadevall), (2019), Sustainable Development: Meaning, History, Principles, Pillars, and Implications for Human Action: Literature Review, **Cogent Social Sciences**, C.5, S.1

Miller, C. & Razavi, S., (1995), From WID to GAD: Conceptual Shifts in the Women and Development Discourse, **UNRISD Occasional Paper**, No. 1.

Mitcham, C., (1995), The Concept of Sustainable Development: Its Origins and Ambivalence, **Technology in Society**, C. 17, S. 3, s. 311-326.

Molyneux, M., (1985), Mobilization Without Emancipation? Women's Interests, State And Revolution in Nicaragua, **Feminist Studies**, C. 11, S. 2, s. 227-254.

Momsen, J., (2010), **Gender and Development**, 2. Baskı, Oxon: Routledge.

Morrell, R., (2000). Considering the Case for Single-Sex Schools for Girls in South Africa, **McGill Journal of Education**, C. 35, S. 3, s. 221–244.

Moser, C. & Moser, A., (2005), Gender Mainstreaming Since Beijing: A Review of Success and Limitations in International Institutions, **Gender & Development**, C. 13, S. 2, s. 11-22.

Moser, C. O. N., (1989), Gender Planning in the Third World: Meeting Practical and Strategic Gender Needs, **World Development**, C. 17, S. 11, s. 1799-1825.

Moser, C. O. N., (1993), **Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training**, London: Routledge.

Muyoyeta, L., (2004), **Women, Gender and Development**, Ireland: Women for Change, Zambia and 80:20 Educating and Acting for a Better World.

Mwesigye, F., Guloba, M. & Barungi, M., (2020), "Women's Land Rights and Agricultural Productivity in Uganda", M. Konte & N. Tirivayi(ed.) içinde, s. 71-88.

Nanziri, L. E., (2016), Financial Inclusion and Welfare in South Africa: Is There a Gender Gap?, **Journal of African Development,** C. 18, S. 2, s. 109-134.

Nanziri, L. E., (2020), "Women, Inclusive Finance and the Quality of Life: Evidence from Zambia", M. Konte & N. Tirivayi(ed.) içinde, s. 285-303.

Njuki, J. & Miller, B., (2013), "Making Livestock Research and Development Programs and Policies More Gender Responsive', J. Njuki & P. Sanginga (ed.) içinde, **Women, Livestock Ownership and Markets: Bridging the Gender Gap in Eastern and Southern Africa**, London: Routledge, s. 111–128.

Ntuli, M. & Kwenda, P., (2020), "Gender Gaps in Employment and Wages in Sub-Saharan Africa: A Review", M. Konte & N. Tirivayi(ed.) içinde, s. 183-203.

Odusola, A., (2013), **Accelerating Progress on Maternal Health in Africa. Lessons from Emerging Policies and Institutional Innovation**, 2013 Global MDG Conference, UNDP Working Paper No. 11, New York.

OSAGI, (2001), **Gender Mainstreaming: Strategy for Promoting Gender Equality,** Office of the Special Advisor on Gender Issues and Advancement of Women, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/factsheet1.pdf

Oxford Learner's Dictionaries, (2021), **Development**, Erişim tarihi: 25.04.2021, https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/development?q=development

Özer, N. B., (2017), Uluslararası Kuruluşların Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 8, S.2, s. 120-149.

Parfitt, B., (2015), "Gender And Health", A. Coles, L. Gray, J. Momsen(ed.) içinde, s. 250-260.

Parpart, J. L., (2014), Exploring the Transformative Potential of Gender Mainstreaming in International Development Institutions, **Journal of International Development**, 26, s. 382-395.

Parpart, J. L., Connelly, M. P., Barriteau, V. E., (ed.), (2000), **Theoretical Perspectives on Gender and Development**, Ottawa: International Development Research Centre.

Philips, S. P., (2008), "Measuring the Health Effects of Gender", **Journal of Epidemiology and Community Health,** 62, s. 368-371.

Post 2015 Women's Coalition, (2015), **Feminist Sustainable Development: A Transformative Alternative for Gender Equality, Development and Peace,** Erişim Tarihi: 10.05.2021, http://www.peacewomen.org/sites/default/files/Post2015WomensCoalitionVisionStatement_FINAL.pdf

Potter, R. B., (2014), "The Nature of Development Studies", V.Desai & R.B.Potter(ed.) içinde, s. 16-20.

Rabie, M., (2016), **A Theory of Sustainable Sociocultural and Economic Development**, 1. Baskı, London: Palgrave Macmillan.

Rai, S. M., (2011), "Gender and Development: Theoretical Perspectives", N.Visvanathan, L.Duggan, N.Wiegersma, L.Nisonoff(ed.) içinde, s. 28-37.

Rapley, J., (2007), **Understanding Development Theory and Practice in the Third World**, 3. Baskı, London: Lynne Rienner Publishers.

Rathgeber, E. M., (1989), **WID, WAD, GAD: Trends in Research And Practice**, Ottawa: International Development Research Centre.

Reddock, R., (2000), "Why Gender? Why Development?", J.L. Parpart, M.P. Connelly, V.E. Barriteau(ed.) içinde s. 23-50.

Rippenaar-Joseph, T., (2009), Mainstreaming Women in Development? A Gender Analysis of the United Nations Development Programme in South Africa (Ph.D. Tezi), https://scholar.sun.ac.za/handle/10019.1/1492

Risby, L. A. & Keller, O., (2012), Mainstreaming Gender Equality: A Road to Results or a Road to Nowhere?, **Operations Evaluation Department African Development Bank Group**.

Rostow, W. W., (1978), **The World Economy, History and Prospect**, London: MacMillan.

Rostow, W., W., (1960), **The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto**, Cambridge: Cambridge University Press.

Sancar, S., Acuner, S., Üstün, İ., vd., (2006), **Bir De Buradan Bak Cinsiyet Eşitsizliği Bir "Kadın Sorunu" Değil, Toplumun Sorunudur**, 1. Baskı, Ankara: KA-DER.

Sandler, J. & Goetz, A. M., (2020), Can the United Nations Deliver a Feminist Future?, **Gender & Development**, C. 28, S. 2, s. 239-263.

Schwerhoff, G. & Konte, M., (2020), "Gender and Climate Change: Towards Comprehensive Policy Options", M. Konte & N. Tirivayi(ed.) içinde, s. 51-67.

Sen, A., (1990), More Than 100 Million Women are Missing, **The New York Review,** 37(20), Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://www.nybooks.com/articles/1990/12/20/more-than-100-million-women-are-missing/

Sen, A., (1992), **Inequality Reexamined**, Oxford University Press: Oxford.

Serdaroğlu, U.(ed.), (2010), **İktisat ve Toplumsal Cinsiyet**, 1. Baskı, Ankara. Efil Yayınevi.

Sheldon, K., (2016), **Historical Dictionary of Women in Sub-Saharan Africa**, 2. Baskı, USA: Rowman & Littlefield.

SIDA, (2016), **Hot Issue: Gender Equality and Gender Equity – Gender Tool Box (Brief)**, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://publikationer.sida.se/contentassets/43b0eb228c464d2499c5eb00a68a0346/brief-hot-issue-equity-equality.pdf

Sidze, E. M., Mutua, M. K. & Donfouet, H. P., (2020), "Towards Achieving Equity in Utilisation of Maternal Health Services in Selected Sub-Saharan African Countries: Progress and Remaining Challenges in Priority Countries", M. Konte & N. Tirivayi(ed.) içinde, s. 111-124.

Smee, S. & Woodroffe, J., (2013), **Achieving Gender Equality and Women's Empowerment in the Post-2015 Framework**, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://static1.squarespace.com/static/536c4ee8e4b0b60bc6ca7c74/t/54b54681e4b0177640af55c7/1421166209765/Achieving+gender+equality+and+women%27s+empowerment+in+the+post+2015+framework.pdf (www.gadnetwork.org.uk)

Taşli, K., (2007), A Conceptual Framework For Gender And Development Studies: From Welfare To Empowerment, **ÖFSE Forum**, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://www.focusintl.com/GD005-A%20Conceptual%20Framework%20for%20Gender%20and%20Development%20Studies.pdf

Thirlwall, A. P., (2014), "Development and Economic Growth", V.Desai & R.B.Potter(ed.) içinde, s. 25-28.

Tirivayi, N., (2020), "Barriers to and Facilitators of Contraceptive Use Among Married Adolescent Girls in Six Sub-Saharan African Countries", M. Konte & N. Tirivayi(ed.) içinde, s. 125-141.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, (2021), **Kalkınmak**, Erişim tarihi: 25.04.2021, https://sozluk.gov.tr/

UN CAREERS, (2021), **Staff Categories**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://careers.un.org/lbw/home.aspx?viewtype=SC&lang=en-US

UN DESA, (2012), **Empowerment: What Does It Mean To You?,** Erişim Tarihi: 05.05.2021, https://www.un.org/esa/socdev/ngo/outreachmaterials/empowerment-booklet.pdf

UN WOMEN, (2020), **World Survey on the Role of Women in Development 2019 - Why Addressing Women's Income and Time Poverty Matters for Sustainable Development**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2019/06/world-survey-on-the-role-of-women-in-development-2019

UN WOMEN, (2021a), **Economic Empowerment of Women in Brief**, Erişim Tarihi: 06.05.2021, https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2013/12/un%20women_ee-thematic-brief_us-web%20pdf.pdf?la=en

UN WOMEN, (2021b), **A Brief History of the Commission on the Status of Women**, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://www.unwomen.org/en/csw/brief-history

UN, (1946), **Commussion on the Status of Women**, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://undocs.org/en/E/RES/11(II)

UN, (1970), **International Development Strategy for the Second United Nations Development Decade,** A/RES/2626 (XXV), Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://undocs.org/en/A/RES/2626(XXV)

UN, (1973), **Report of the United Nations Conference on the Human Environmen**, Stockholm, 5-16 June 1972, A/CONF.48/14/Rev.1.

UN, (1976), **Report of the World Conference of the International Women's Year** (Mexico City, 19 June – 2 July 1975), E/CONF.66/34, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://undocs.org/E/CONF.66/34

UN, (1980), **Report of the World Conference of The United Nations Decade For Women: Equality, Development and Peace,** Copenhagen, 14 to 30 July 1980, A1CONF.94/35, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://undocs.org/en/A/CONF.94/35

UN, (1986), **World Conference to Review and Appraise the Achievements of the United Nations Decade for Women: Equality, Development and Peace (Nairobi, 15-26 July 1985)**, A/CONF.116/28/Rev.1, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://undocs.org/en/A/CONF.116/28/Rev.1

UN, (1987), **Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future**, Erişim tarihi: 02.04.2021, Erişim adresi: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf

UN, (1996), **Report of the Fourth World Conference on Women (Beijing, 4-15 September 1995)**, A/CONF.177/20/Rev.1, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://undocs.org/en/A/CONF.177/20/Rev.1

UN, (2012), **The Future We Want**, Erişim tarihi: 30.04.2021, https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/733FutureWeWant.pdf

UN, (2015a), **The Millenium Development Goals Review 2015,** Erişim tarihi: 30.04.2021, https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf

UN, (2015b), **Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development** (Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015), UN/A/Res/70/1, Erişim tarihi: 30.04.2021, https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E

UN, (2020a), **The Sustainable Development Goals Report 2020**, Erişim tarihi: 30.04.2021, https://unstats.un.org/sdgs/report/2020/

UN, (2020b), **Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Women**, Erişim Tarihi: 15.05.2021,https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2020/06/report/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women-en-1.pdf

UN, (2021a), **Fourth World Conference on Women** (4-15 September 1995, Beijing, China), Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://www.un.org/en/conferences/women/beijing1995

UN, (2021b), **Brief History**, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://www.un.org/womenwatch/daw/daw/history.html

UN, (2021c), **World Conference of the International Women's Year** (19 June-2 July 1975, Mexico City, Mexico), Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://www.un.org/en/conferences/women/mexico-city1975

UN, (2021d), **About the Office of the Special Adviser to the Secretary-General on Gender Issues and Advancement of Women**, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://www.un.org/womenwatch/osaginew/aboutosagi.htm

UNCDF, (2021), **Who We Are – History**, Erişim tarihi: 30.04.2021, https://www.uncdf.org/history

UNDP Africa, (2021a), **About Sub-Saharan Africa**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/regioninfo/#countries

UNDP Africa (2021b), **About Us – Overview**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/about_us.html

UNDP Africa, (2021c), **Regional Service Center**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/about_us/regional-hub.html

UNDP Africa, (2021d), **Regional Programme**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/about_us/undp-and-the-un.html

UNDP Africa, (2021e), **Regional Programme for Africa**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/RegionalProgrammeAfrica.html

UNDP Africa, (2021f), **Strategic Priorities**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/RegionalProgrammeAfrica/strategic-priorities.html

UNDP Africa, (2021g), **About Sub-Saharan Africa**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/regioninfo.html

UNDP Africa, (2021h), **Sustainable Development Goals**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/sustainable-development-goals.html

UNDP Africa, (2021ı), **Goal 5: Gender Equality**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/sustainable-development-goals/goal-5-gender-equality.html

UNDP Africa, (2021i), **African Young Women Leaders Fellowship Programme**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/african-young-women-leaders-fellowship-programme.html

UNDP Africa, (2021j), **COVID-19 Pandemic Response in Africa Humanity Needs Leadership and Solidarity to Defeat the Coronavirus**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/coronavirus.html

UNDP IEO, (2015), Evaluation of UNDP's Contribution to Gender Equality and Women's Empowerment, **Independent Evaluation Office**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, http://web.undp.org/evaluation/evaluations/thematic/gender.shtml

UNDP IEO, (2021a), **IEO at a Glance**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, http://web.undp.org/evaluation/documents/IEO/IEO_at_a_glance.pdf

UNDP IEO, (2021b), Evaluation of UNDP Strategic Plan 2018–2021, **Independent Evaluation Office**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, http://web.undp.org/evaluation/evaluations/thematic/spe-2021.shtml

UNDP Kenya, (2021), **Economic Empowerment Programme (EEP)**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.ke.undp.org/content/kenya/en/home/projects/economic-empowerment-programme.html

UNDP Regional Bureau for Africa, (2020), **Africa's Promise: The UNDP Renewed Strategic Offer In Africa**, New York.

UNDP, (1990), **Human Development Report 1990: Concept and Measurement of Human Development**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/219/hdr_1990_en_complete_nostats.pdf

UNDP, (1995), **Human Development Report 1995: Gender and Human Development**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/256/hdr_1995_en_complete_nostats.pdf

UNDP, (2002), **Gender Equality Practice Note**, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://iknowpolitics.org/sites/default/files/gender20equality20practice20note20-20undp.pdf

UNDP, (2003), **Gender Approaches in Conflict and Post-Conflict Situations,** The Bureau for Crisis Prevention and Recovery (BCPR), Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/13ED5AE1D64E44E2C1256D08002F285F-undp-gendermanual.pdf

UNDP, (2005a), **Taking Action: Achieving Gender Equality and Empowering Women**, Millennium Project Task Force on Education and Gender Equality,

Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/poverty-reduction/poverty-website/taking-action-achieving-gender-equality-and-empowering-women/Taking%20Action-%20Achieving%20Gender%20Equality%20and%20Empowering%20Women.pdf

UNDP, (2005b), **Goal 3 The Gender Equality Goal**, En Route to Equality: A Gender Review of National MDG Reports içinde s. 18-27, Erişim Tarihi: 10.05.2021, https://sarpn.org/documents/d0001580/Enoute_equality2005_Gender.pdf

UNDP, (2006), **Evaluating Gender Mainstreaming in UNDP**, Erişim Tarihi: 10.05.2021, http://web.undp.org/evaluation/documents/eo_gendermainstreaming.pdf

UNDP, (2008), **Gender Equality Strategy 2008–2011**, Empowered and Equal, Erişim tarihi: 15.05.2021, https://www.iknowpolitics.org/sites/default/files/gender-equality-strategy-2008-2011.pdf

UNDP, (2016), **Africa Human Development Report 2016 - Accelerating Gender Equality and Women's Empowerment in Africa**, Erişim tarihi: 15.05.2021, http://hdr.undp.org/sites/default/files/afhdr_2016_lowres_en.pdf

UNDP, (2017a), **UNDP Strategic Plan, 2018-2021**, UNDP/2017/38, Erişim tarihi: 30.04.2021, http://undocs.org/DP/2017/38

UNDP, (2017b), **Integrated Results and Resources Framework of the UNDP Strategic Plan, 2018-21** (Final Draft), Erişim tarihi: 30.04.2021 https://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/Executive%20Board/2017/Special-session/dp2017-38_Annex%201_IRRF-Final%20Draft.docx

UNDP, (2018), **Gender Equality Strategy 2018-2021**, Erişim Tarihi: 10.05.2021,https://www.undp.org/publications/undp-gender-equality-strategy-2018-2021#modal-publication-download

UNDP, (2020a), **Human Development Report 2020 The Next Frontier Human Development and the Anthropocene,** Erişim tarihi: 03.05.2021, http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf

UNDP, (2020b), **Fresh, Local Food in Botswana: "We Are Ready To Meet This Demand.",** Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://undp.medium.com/fresh-local-food-in-botswana-we-are-ready-to-meet-this-demand-763d46ea894a

UNDP, (2020c), **UNDP Powers Health Clinics in Chad**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://undp.medium.com/undp-powers-health-clinics-in-chad-111b24a59236

UNDP, (2020d), **Human Development Index (HDI)**, Erişim tarihi: 03.05.2021, http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi

UNDP, (2021a), **About Us - Overview**, Erişim tarihi: 30.04.2021, https://www.undp.org/content/undp/en/home/about-us.html

UNDP, (2021b), **Goats Bring Stability and Income to Female Farmers in Zambia**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://undp.medium.com/goats-bring-stability-and-income-to-female-farmers-in-zambia-981c80a6a025

UNDP, (2021c), **Transparency Portal**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://open.undp.org/

UNFPA, (2005), **Frequently Asked Questions About Gender Equality**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.unfpa.org/resources/frequently-asked-questions-about-gender-equality#:~:text=Equity%20leads%20to%20equality.,%2C%20opportunities%2C%20resources%20and%20rewards.&text=Gender%20equality%20does%20not%20mean,nor%20constrained%20by%2C%20their%20sex.

UNFPA, (2020), **Covid-19: A Gender Lens Technical Brief Protecting Sexual and Reproductive Health And Rights, and Promotıng Gender Equality**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/COVID-19_A_Gender_Lens_Guidance_Note.pdf

UNICEF, (2017), **Regional Classifications**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://data.unicef.org/regionalclassifications/

UNRISD, (2005), **Gender Equality Striving for Justice in an Unequal World**, United Nations Research Institute For Social Development, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(LookupAllDocumentsByUNID)/1FF4AC64C1894EAAC1256FA3005E7201?OpenDocument

UNSDG, (2021), **Who We Are - United Nations Sustainable Development Group**, Erişim tarihi: 30.04.2021, https://unsdg.un.org/about/who-we-are

UNSTATS, (2021), **SDG Indicators Regional groupings used in Report and Statistical Annex**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://unstats.un.org/sdgs/indicators/regional-groups/

UNV, (2021), **Who We Are**, Erişim tarihi: 30.04.2021, https://www.unv.org/about-unv/who-we-are

Vatandaş, C., (2011), "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı", **Istanbul Journal of Sociological Studies**, S. 35, s. 29-56.

WHO, (2012), **UNICEF-WHO-WB Joint Malnutrition Estimates**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.who.int/nutgrowthdb/annex_regional_classifications.pdf

WHO, (2021), **Violence Against Women Prevalence Estimates - 2018**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.who.int/publications/i/item/9789240022256

World Bank, (2019a), **Cartoon Calendar**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.worldbank.org/en/news/feature/2019/12/12/2020-vision---new-year-new-cartoon-calendar

WSP, (2012), **Cartoon Calendar**, Erişim Tarihi: 15.05.2021, https://www.wsp.org/content/2012-cartoon-calendar

Yavuz, G. & Serdaroğlu, U., (2010), "Kalkınma ve Kadın (veya Toplumsal Cinsiyet) İlişkilendirilişinin Değişimindeki Kavşaklar", U.Serdaroğlu(ed.) içinde, s. 49-101.

Zafir, C. Z., (2014), "Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı", A.F.Aysan, D.Dumludağ(ed.) içinde, s. 243-275.

ÖZET

Bu tez çalışmasının konusu, UNDP'nin Sahra Altı Afrika'da kadın merkezli kalkınma politika ve uygulamalarıdır. Sahra Altı Afrika'da kadın ve kalkınma konularını aynı eksende buluşturma gayesi ile kaleme alınan bu tez, UNDP'nin politika ve uygulamalarının bölgede kadınların hayatına ne ölçüde dokunduğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ortaya konulan temel sav, UNDP tarafından Sahra Altı Afrikalı kadınların hayatına dokunmayı hedefleyen ve söylem düzeyinde öne sürülen politika ve stratejilerin, eylem düzeyinde proje ve uygulamalara aynı ölçüde yansımadığıdır. Bu doğrultuda, kalkınma ve kadın konuları teorik ve tarihsel bir perspektif ile incelenmektedir. Sahra Altı Afrika'da kadınların kalkınma sorunları literatür analizi yolu ile ortaya konulmaktadır. UNDP'nin etkinliği ve verimliliği belirlenen sorunlar çerçevesinde analiz edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: UNDP, Sahra Altı Afrika, Kadınların Güçlendirilmesi, Kalkınma, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Toplumsal Cinsiyetin Anaakımlaştırılması

ABSTRACT

The subject of this thesis is UNDP's women-centered development policies and practices in Sub-Saharan Africa. Written with the aim of bringing women and development issues together in Sub-Saharan Africa, this thesis aims to examine the extent to which UNDP's policies and practices have touched the lives of African women. The main argument of the study is that the policies and strategies put forward at the discourse level, aiming to touch the lives of African women by UNDP, are not reflected in the projects and practices at the action level to the same extent. In this direction, development and women's issues are examined from a theoretical and historical perspective. The development problems of women in Sub-Saharan Africa are revealed through literature analysis. The effectiveness and efficiency of UNDP are analyzed within the framework of the identified problems.

Keywords: UNDP, Sub-Saharan Africa, Empowerment of Women, Development, Gender Equality, Gender Mainstreaming